

Հայ-Ռուսական համալսարան

Լ Ր Ա Բ Ե Ր

ՀԱՅ-ՌՈՒՍԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻ
ՍԵՐԻԱ՝

ՀՈՒՄԱՆԻՏԱՐ ԵՎ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

(37)

ՀՌՀ Հրատարակչություն

№ 1/2021

Российско-Армянский университет

Печатается по решению
Ученого Совета РАУ

Вестник РАУ

(серия: гуманитарные и общественные науки)

Главный редактор: *член-корреспондент НАН РА, д.экон. н., проф. Дарбинян А.Р.*

Заместитель главного редактора: *д. филос. н., проф. Аветисян П.С.*

Редакционная коллегия:

Аветисян С.С., д. юр. н., проф.; Авакян М.Э., к. фил. н., доц. (отв. секретарь); Акопян К.С., к. фил. н., доц.; Берберян А.С., д. псих. н., проф.; Восканян М.А., д. экон. н., доц.; Гамбарян А.С., д. юр. н., проф.; Егиазарян А.К., д. фил. н., проф.; Енгоян А.П., д. полит. н., проф.; Золян С.Т., д. фил. н., проф.; Маргарян Е.Г., д. ист. н., проф.; Мелконян А.А., д. ист. н., академик НАН РА; Меликсетян Л.С., к. фил. н., доц.; Мирумян К.А., д. филос. н., проф.; Ованесян С.Г., д. филос. н., проф.; Саркисян О.Л., к. филос. н., доц. (отв. секретарь); Сандоян Э.М., д. экон. н., проф.; Симонян А.А., д. фил. н., проф.; Суварян А.М., д. экон. н., проф.

(37)

Издательство РАУ

№ 1/2021

Редакционно-издательский совет

«Вестник» РАУ

Председатель РИС «Вестник» РАУ – ректор РАУ, член-корреспондент НАН РА, д. эк. н., проф. Дарбинян А.Р.

Заместитель председателя РИС «Вестник» РАУ – проректор по науке РАУ, д. филос.н., проф. Аветисян П.С.

Состав РИС «Вестник» РАУ:

Погосян Г.А., академик НАН РА; Аветисян П.С., член-корр. НАН РА; Григорян А.П., академик НАН РА; Казарян Э.М., академик НАН РА; Суварян Ю.М., академик НАН РА; Мирумян К.А., д. филос. н., проф.

Журнал входит в перечень периодических изданий, зарегистрированных ВАК РА и РИНЦ

Российско-Армянский университет, 2021г.

ISSN 1829-0450

© Издательство РАУ, 2021

ЮРИСПРУДЕНЦИЯ

УДК 349.41

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_5

Поступила: 24.12.2020г.

Сдана на рецензию: 08.02.2021г.

Подписана к печати: 28.02.2021г.

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТА ЧАСТНОЙ СОБСТВЕННОСТИ НА ЛЕСА: ВОЗМОЖНА ЛИ ЕГО ИНТЕГРАЦИЯ В РОССИЙСКОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВО?

М.Н. Гаврилюк

*Государственный университет по землеустройству
rogdestveno@inbox.ru*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируются вопросы права частной собственности на лесные участки в ряде зарубежных стран, поднимается вопрос о возможности возникновения права частной собственности на лесные участки в РФ при условии проведения планомерной, единообразной государственной лесной политики, четкости совершенствования экономического содержания существующих прав пользования, и контроля (ограничения прав, например, на вырубку) со стороны государства.

Ключевые слова: лес, лесной фонд, лесной участок, частная собственность.

Во всем мире с конца XX века началась тенденция к постепенному сокращению доли государственной собственности на лесные территории. Вопрос о собственности на лесные участки является ключевым в лесной политике практически любого государства.

Тема изменения законодательства (применение термина «совершенствование» при рассмотрении указанной темы будет несколько преждевременным) в части разработки правовых норм, предусматривающих возможность перехода прав на лесные участки от государства к гражданам и юридическим лицам – это один из самых спорных вопросов правового регулирования оборота прав на недвижимое имущество в Российской Федерации.

Согласно одному из определений, разработанному Министерской конференцией по защите лесов Европы (МСРФЕ) и принятому ФАО, устойчивое управление лесами – это управление и использование лесов и лесных земель

таким образом и на таком уровне, которые обеспечивают сохранение их биоразнообразия, продуктивности, способностей к восстановлению, жизнеспособности и потенциала обеспечивать в настоящее время и в будущем соответствующие экологические, экономические и социальные функции на местном, национальном и глобальном уровнях [1].

Наиболее явный рост доли частных собственников лесов отмечался в государствах, население которых имеет доходы выше среднего. Доля лесов, не принадлежащих государству в подобных странах лесов, почти удвоилась за последние тридцать лет. В Канаде в частной собственности находится примерно 5% лесов, а в США – более 70%. В Швеции 82% леса находится в частных руках. В Финляндии в частной собственности примерно 68% всего лесного фонда.

Таким образом, можно трактовать развитый институт частной собственности на леса в качестве «маркера» стран высокого уровня жизни, либо в качестве одного из способов повышения уровня состоятельности граждан.

Частные лесные участки за рубежом характеризуются исключительно бережным использованием при сохранении высокого уровня интенсивности эксплуатации, что достигается с помощью тщательного ухода за насаждениями, благодаря чему лесопользователь может рассчитывать на высокую отдачу в предпринимательской деятельности.

Безусловно, хорошо налаженный институт возникновения права собственности на лесные участки у частных лесопользователей выступает в качестве основания для вложения как государственных денег, так капитала частного сектора, а также может выступать в качестве ключевого элемента в создании системы поощрений со стороны государства для льготного (но не дотационного) стимулирования устойчивого использования леса.

В отраслевых нормативно правовых актах всех стран, где существует институт частных лесов, основной обязанностью лесовладельцев декларируется ведение лесного хозяйства, в первую очередь, с учетом всех требований, связанных с сохранением окружающей среды.

Тем не менее, существует ряд очевидных рисков при интеграции подобного института в любое национальное законодательство, связанных, прежде всего, с контролем вырубок и лесовосстановлением. Для Российской Федерации, где проблема незаконных рубок и некачественного лесовосстановления имеет массовый характер, поэтому при оценке перспективности и целесообразности создания института частных лесов исследователям и законодателям следует быть особенно осторожным в своих выводах.

Именно поэтому в наиболее потенциально кризисных сферах (вырубка лесных насаждений, а также надлежащее лесовосстановление в условиях гипотетической частной собственности на земельные участки из состава земель лесного фонда) следует, в первую очередь, обратиться к удачному иностранному опыту.

Частные собственники лесов скандинавских стран (в частности, Швеции, а также Финляндии) имеют возможность приступить к рубкам только после получения соответствующего разрешения на вырубку от органов управления лесами. В иных странах Европы законодательство не столь жесткое, но также в достаточной мере защищает лесные насаждения от недобросовестных частных лесопользователей

К настоящему моменту на территории Европы введены повсеместные ограничения на осуществления сплошных рубок: в Австрии 0,5 га является максимальной площадью для вырубки без согласования с органов управления лесами, для частных владельцев лесов. В Германии максимальная площадь вырубки без согласования составляет 4 га.

В США основная часть заготовок древесины осуществляется в частных владениях и лесах, принадлежащих лесопромышленным компаниям. Лесозаготовки могут проводиться только с письменного разрешения Лесной службы. Вырубка леса лесовладельцем без разрешения рассматривается как уголовное преступление.

Автор настоящего исследования полагает недопустимым игнорирование положительного иностранного опыта в сфере частной собственности на лесные участки. В таких странах, как Швеция, Финляндия – леса в основном переданы в частные руки. В условиях явного кризиса отрасли создание института лесопользования частными собственниками могло бы стать драйвером реформирования лесного хозяйства Российской Федерации. Безусловно, невозможно отрицать и серьезные риски, сопровождающие этот институт.

Создание института лесопользования без проводимой заблаговременно точечной апробации приватизации лесов на территории отдельных регионов Российской Федерации в порядке эксперимента будет крайне рискованным мероприятием для отрасли.

В Российской Федерации государство имеет абсолютную монополию на собственность в отношении лесного фонда.

Аналогичную монополию сохранили за собой Китай, Канада, Австралия и др. При этом государство оставляет за собой право сдавать лесные участки в долгосрочную аренду, как бы признавая этим своего рода некото-

рую «номинальность» своего права собственности, а также не оспаривая невозможность самостоятельного рационального использования лесных участков в той мере, в которой это может и должен делать частный лесопользователь. Для России характерно сохранение государственной собственности на леса, преимущественно, в федеральной собственности [2].

Фактически, сохранение государством исключительного права собственности на лесной фонд лишь опосредованно выполняет функцию усиления полномочий по государственному надзору и контролю в области лесных отношений, а также функцию сохранения за лесопользователем обязательства по периодической выплате арендных платежей, которые, с учетом субъектного состава правоотношений, представляются самими арендодателями не столько рентными платежами, сколько своеобразным налогом.

Максимальный срок аренды лесного участка в России в настоящий момент составляет 49 лет с правом пролонгации (во многих странах аренда лесных участков отсутствует, поскольку воспроизводственный цикл в лесном хозяйстве имеет длительность 80–100 лет, а существующие сроки аренды – только 49 лет, что делает аренду нецелесообразной). Ряд исследователей небезосновательно придерживаются точки зрения, согласно которой долгосрочная аренда земель лесного фонда является «скрытой» формой собственности [3]. К тому же, в 2020 году первый шаг в направлении частной собственности на леса все же был сделан: с сентября прошлого года в России разрешено частное владение лесами и разведение лесов на сельскохозяйственных землях (см.: постановление Правительства РФ от 21.09.2020 № 1509 «Об особенностях использования, охраны, защиты, воспроизводства лесов, расположенных на землях сельскохозяйственного назначения»). При этом вопрос о возможности приватизации лесных участков на территории лесного фонда, землях особо охраняемых территорий, землях обороны и безопасности пока остается закрытым [4]. Как отмечается в научной литературе, □ в зарубежных странах, где введен институт частной собственности на леса (лесные участки) на законодательном уровне и по сложившимся традициям обеспечен баланс интересов различных социальных слоев населения, в том числе возможность их посещения с рекреационными целями, естественно, с некоторыми ограничениями на пользование, а также есть значительные ограничения для собственника в части возможности использовать лесное сырье [5].

В заключение хотелось бы отметить, что в условиях отсутствия планомерной государственной лесной политики, отсутствия четкости законодательного закрепления совершенствования экономического содержания существующих прав пользования, приватизация лесов (лесных участков) невозможна.

Само по себе введение института частной собственности на леса (лесные участки) не решит каких-либо проблем в данной сфере, а в отсутствие единой государственной земельной политики, контроля за данным процессом со стороны государства приведет лишь к разбазариванию лесных земель.

ЛИТЕРАТУРА

1. Примеры зарубежного опыта устойчивого лесопользования и лесопользования: сборник статей / Под общ. ред. Н. Шматкова; Всемирный фонд дикой природы (WWF). М., 2012. 180с.
2. *Шеломенцев В.Н.* Конституционно-правовое регулирование земельных отношений // Землеустройство, кадастр и мониторинг земель. № 2 (133). 2016. СС. 8–12.
3. *Филипчук А.Н.* О мировом опыте собственности на леса // Лесохозяйственная информация. 2014. № 3.
4. *Липски С.А, Гаврилюк М.Н.* Реализация и защита прав на землю (учебно-методическое пособие // М., 2019, 88с.
5. *Соколенко Т.Г.* Исследование взаимосвязи между структурой собственности на лесной фонд и качеством развития лесной промышленности (опыт стран с развитым лесопромышленным комплексом) // «Экономика и управление», 2010, № 12 (73). СС. 250–253.

FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF THE INSTITUTE OF PRIVATE OWNERSHIP OF FORESTS: IS IT POSSIBLE TO INTEGRATE IT INTO RUSSIAN LEGISLATION?

M. Gavriilyuk

ABSTRACT

The article analyzes the issues of the right of private ownership of forest land in several foreign countries, the question is raised about the possibility of private ownership of forest land in Russia provided a systematic, uniform state forest policy, definition of improving the economic content of existing rights of use and control (restriction of rights, for example, deforestation) on the part of the state.

Keywords: forest, forest fund, forest plot, private property.

КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО НА СОЦИАЛЬНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ НА ПРИМЕРЕ КОНСТИТУЦИИ СССР 1977 ГОДА

Д.Г. Арутюнян

*Российско-Армянский университет,
Международный университет «Евразия»
arutyunyan.2014@mail.ru*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается право на социальное обеспечение по Конституции СССР 1977 года. Нами проведен анализ положений Конституции СССР 1977 года, в которых закрепляется право граждан на социальное обеспечение. Проанализировано, какие именно права входили в право на социальное обеспечение по Конституции СССР 1977 года, а также проводилось сравнение с правом на социальное обеспечение, которое закреплено в Конституции РФ 1993 года. Нами исследуется объем обязанностей государства на обеспечение прав граждан по Конституции СССР 1977 года.

Ключевые слова: социальное обеспечение, Конституция СССР 1977 года, граждане СССР, обязанность, обеспечение прав, равноправие граждан, социальная сфера, дополнительная мера поддержки, социальные выплаты.

По своей структуре Конституционное (государственное) право представляет собой базовую отрасль права, которая регулирует наиболее важные сферы общественной жизни [1]. Каждое правовое государство закрепляет в своем Основном законе право на социальное обеспечение. Это обусловлено тем, что данное право закреплено в международно-правовых актах – таких, как: Всеобщая декларация прав человека 1948 года (ст. 22), Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах 1966 года (ст. 9). Государство, которое становится участником международного договора и через ратификацию признает международно-правовые акты, обязано в своем Основном законе закрепить все права, закрепленные на международном уровне. Таким правом является и право на социальное обеспечение. Данное право охватывает целый спектр социальных выплат и гарантий государства. Такими

выплатами являются пособия, которые выплачиваются семьям с детьми, пособия по безработице, пособия по потере кормильца, пенсии, страховые выплаты, при этом государством гарантируется защита права на социальное обеспечение, своевременные выплаты социальных пособий и пенсий.

В ныне действующей Конституции РФ 1993 года право на социальное обеспечение закреплено в ст. 39 Главы 2 «Права и свободы человека и гражданина», которая закрепляет все права человека и гражданина, а также обязанность государства по обеспечению данных прав.

Стоит заметить, что право на социальное обеспечение закреплялось еще в Конституции СССР 1977 года. Однако право было представлено иным образом, кардинально отличавшемся от тех норм, которые действуют в современном законодательстве.

Прежде следует отметить, что в преамбуле Конституции СССР 1977 года делался акцент на том, что конечной целью советского государства является бесклассовое коммунистическое общество.

Для достижения таковой цели в качестве основных задач обозначаются: воспитание человека коммунистического общества, повышение материального и культурного уровня жизни трудящихся. В связи с этим О.В. Ерофеева указывает, что: «Становление и развитие советской теории права социального обеспечения отличалось значительной идеологической нагрузкой (...)» [2]. С этой точки зрения представляют интерес статьи 25, 27 Конституции СССР 1977 года, которые уделяют особое внимание созданию всех необходимых условий для воспитания будущего члена коммунистического общества, подготовке его к труду и социальному взаимодействию, а также внедрения научных достижений, культурных и духовных ценностей в общественную жизнь. Отсюда следует, что материальный уровень жизни, а также само воспитание и уровень культуры человека, находились под самым пристальным вниманием советского государства.

Необходимо отметить, что в Конституции РФ 1993 года право на социальное обеспечение, согласно ст. 39, подразумевает «социальное обеспечение по возрасту, в случае болезни, инвалидности, потери кормильца, для воспитания детей и в иных случаях». Согласно же ст. 43 Конституции СССР 1977 года, «граждане СССР имеют право на материальное обеспечение в старости, в случае болезни, полной или частичной утраты трудоспособности, а также потери кормильца». Первым видимым различием приведенных норм является исчерпывающий и неисчерпывающий перечень обстоятельств предоставления социального обеспечения.

Так, в статье 43 Конституции СССР 1977 года не упоминается, что граждане имеют право на материальное обеспечение для воспитания детей. Статья 66 указанной Конституции рассматривает заботу о воспитании в качестве обязанности граждан СССР. Однако все не так просто. Во втором абзаце статьи 43 Конституции СССР 1977 года дается неисчерпывающий перечень форм социального обеспечения. Второе видимое различие заключается в субъекте социального обеспечения. Если Конституция РФ 1993 года предоставляет социальное обеспечение каждому, то Конституция СССР 1977 года гарантирует его только гражданам СССР. Третье видимое различие заключается в формулировке «социальное обеспечение» Конституции 1993 года и «материальное обеспечение» Конституции 1977 года.

Праву на социальное обеспечение уделяется особое внимание в Главе 3 «Социальное развитие и культура» и Главе 7 под названием «Основные права, свободы и обязанности граждан СССР» Конституции СССР 1977 года. Так, в статье 19 Конституции СССР закреплено, что «государство способствует усилению социальной однородности общества». Это означает, что государство признает равноправие граждан в социальной сфере, и не только признает, но и способствует его усилению. Стираются границы между городами и селами, стирается классовый признак общества.

Статья 20 Конституции СССР закрепляет право каждого на развитие своих возможностей и их применения. Это тоже своего рода право на социальное обеспечение, так как развитие способностей и их применение подразумевает посещение разнообразных культурных кружков, развитие интеллекта и творчества. Государство, в свою очередь, создает все условия для развития человека в культурной и социальной сфере.

Конституция СССР 1977 года закрепляет ряд прав, относящихся к трудовым, но входящих в право на социальное обеспечение. Так, в ст. 23 Конституции СССР 1977 года закреплено, что политика государства направлена на повышение уровня оплаты труда. Говоря о правах граждан, в Основном законе страны указывается обязанность государства на осуществление определенных мероприятий, которые являются реализацией прав граждан. К таким мероприятиям можно отнести расширение реальных возможностей для применения гражданами своих творческих сил, способностей и дарований, для всестороннего развития личности. Таким образом, в ст. 4 Конституции СССР 1977 года закрепляется, что «Советское государство, все его органы действуют на основе социалистической законности, обеспечивают (...) права и свободы граждан».

В ст. 22 Конституции СССР 1977 года, закреплено, что государство претворяет в жизнь ряд программ, направленных на улучшение жизненных условий и жизнедеятельности граждан. Например, программа превращения сельскохозяйственного труда в разновидность индустриального. Данные программы коснулись и здравоохранения, общественного питания, бытового обслуживания, коммунального хозяйства. Все перечисленные направления относятся к праву на социальное обеспечение. Стоит обратить внимание на словосочетание «...В СССР последовательно претворяется в жизнь...». Данное словосочетание не просто указывает на то, что государство взяло на себя обязанность по улучшению жизненных условий граждан, оно обязано реализовать программы, мероприятия которых направлены на улучшение жизненных условий.

Особое внимание следует уделить статье 24 Конституции СССР 1977 года, в которой прослеживается словосочетание «социальное обеспечение». Однако данная норма не раскрывает его значения и то, что относится к социальному обеспечению. Значение «социального обеспечения» раскрывается в ст. 43 Конституции СССР 1977 года, в которой говорится, что граждане имеют право на социальное страхование, пособие по нетрудоспособности, инвалидности, право на трудоустройство, право на получение пенсий. Если раскрывать понятие социального обеспечения, то оно достаточно широко и включает в себя различные права, такие как: право на медицинскую помощь; право на государственную поддержку, путем получения социальных выплат; выплата пенсий и иных пособий; материальное обеспечение в старости, в случае болезни, полной или частичной утраты трудоспособности, а также потери кормильца. В ст. 24 Конституции СССР 1977 года закреплено, что в государстве «действуют и развиваются системы здравоохранения, социального обеспечения, торговли и общественного питания, бытового обслуживания и коммунального хозяйства» [3].

Финансовая основа реализации права на социальное обеспечение прослеживается и в статье 23 Конституции СССР 1977 года, в которой закреплено, что «создаются общественные фонды потребления». По данному поводу М.С. Братановская отмечает, что в Советском Союзе, до последнего дня, социальное обеспечение реализовывалось за счет средств государственного бюджета. Осуществлялось планирование фондов социального потребления, из которых выплачивались пенсии, сам же фонд финансировался за счет соответствующего процента заработной платы, выплачиваемой в народном хозяйстве [4]. Создание данных фондов преследует только одну цель: это –удовле-

творение потребностей советских людей. Такие фонды являлись дополнительной мерой поддержки советского населения. Согласно статистическим данным, в 1988 году выплаты из фонда на социальное обеспечение и социальное страхование составили 42% [5]. Государство являлось участником таких фондов, которые были вовлечены в распределение, но при участии общественных объединений и трудовых коллективов.

Подводя некоторые итоги, хотелось бы указать, что право на социальное обеспечение, будучи основным идеологическим компонентом советской политической доктрины, закреплялось в Конституции СССР 1977 года, причем в двух главах: в Главе 3 «Социальное развитие и культура» и в Главе 7 «Основные права, свободы и обязанности граждан СССР». При сравнении с Конституцией РФ 1993 года можно выделить различия в области исчерпывающего и неисчерпывающего перечня обстоятельств предоставления социального обеспечения; субъекта социального обеспечения; различия формулировок. Также необходимо отметить роль общественных фондов потребления, которые оказывали государству содействие в распределении общественных благ.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Давтян В.Р.* Некоторые аспекты реализации конституционных положений на примере Конституции СССР 1977 года // Legal Concept, 2015. <https://cyberleninka.ru/article/n/nekotorye-aspekty-realizatsii-konstitutsionnyh-polozheniy-na-primere-konstitutsii-sssr-1977-goda> (Дата обращения: 03.02.2021).
2. *Ерофеева О.В.* Краткий исторический очерк развития социального обеспечения советского периода // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина, 2019. <https://cyberleninka.ru/article/n/kratkiy-istoricheskiy-ocherk-razvitiya-sotsialnogo-obespecheniya-sovetskogo-perioda> (Дата обращения: 03.02.2021).
3. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята ВС СССР 07.10.1977) (ред. от 14.03.1990) // Свод законов СССР. Т. 3. С. 14, 1990.
4. *Братановская М.С.* Правовая организация управления социальным обеспечением в СССР в послевоенный период (1946–1991гг.) // История государства и права. 2011. N 9. <https://center-bereg.ru/c303.html> (Дата обращения 03.02.2021).
5. Общественные фонды потребления. Статистический сборник. // <https://istmat.info/node/20551> (Дата обращения: 03.02.2021).

**CONSTITUTIONAL RIGHT OF THE SOCIAL SECURITY
ON THE EXAMPLE OF THE CONSTITUTION OF THE USSR OF 1977**

D. Harutyunyan

ABSTRACT

The article examines the right to social security under the 1977 USSR Constitution. We have analyzed the provisions of the 1977 Constitution of the USSR, which enshrine the right of citizens to social security. It is discussed which rights were included in the right to social security under the 1977 USSR Constitution, and also compared with the right to social security, which is provided in the Constitution of the Russian Federation in 1993. We are discussing the scope of the state's obligations to ensure the rights of citizens under the 1977 USSR Constitution.

Keywords: social security, the Constitution of the USSR of 1977, citizens of the USSR, duty, ensuring rights, equality of citizens, social sphere, additional measure of support, social payments.

**ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ ՌԱԶՄԱԲԱԶԱՅԻ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ
ԱՇԽԱՏՈՂՆԵՐԻ ԵՎ ԱՆՁՆԱԿԱԶՄԻ ՄԵՐՁԱՎՈՐՆԵՐԻ
ԻՐԱՎԱԿԱՆ ԿԱՐԳԱՎԻՃԱԿԸ**

Ռ. Վ. Մանուկյան

*Երևանի պետական համալսարան
ms.romela@mail.ru*

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ներկայումս արտասահմանում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական բազաներին ուղեկցում են բավականին մեծաթիվ քաղաքացիական աշխատողներ, ովքեր իրականացնում են տարաբնույթ գործառնություններ: Հաշվի առնելով, որ չեն կարող միանգամայն բացառվել դեպքերը, երբ օտարերկրյա ռազմական ուժին ուղեկցող որևէ քաղաքացիական աշխատող արտասահմանում կարող է ներգրավված լինել հանցագործության մեջ կամ կասկածվել հանցագործության կատարման մեջ՝ սույն ուսումնասիրության շրջանակներում փորձ է արվում ուսումնասիրել օտարերկրյա պետության տարածքում վերջիններիս ունեցած իրավական կարգավիճակի հետ կապված մի շարք հիմնահարցեր՝ շեշտը դնելով քաղաքացիական անձնակազմի մեջ մտնող անձանց հնարավոր շրջանակի սահմանման և նրանց նկատմամբ խնդրո առարկա իրավահարաբերություններում ընդգրկված պետությունների իրավագործության բաշխման վրա:

Հիմնաբառեր՝ օտարերկրյա ռազմական բազա, քաղաքացիական աշխատողներ, իրավական կարգավիճակ, անձնակազմի անդամների մերձավորներ, պետությունների իրավագործություն:

Արտասահմանում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական ուժերի գործունեությունը շատ հաճախ հիմնվում է նաև պայմանագրային հիմունքներով քաղաքացիական աշխատողների վրա, ովքեր կարող են իրականացնել բազմաբնույթ գործառնություններ ընդորում ուսումնասիրու-

թյունները վկայում են, որ ներկայումս յուրաքանչյուր օտարերկրյա ռազմական բազայի ուղեկցում են բավականին մեծաթիվ քաղաքացիական աշխատողներ [1]:

Ըստ այդմ, անխուսափելի են դեպքերը, երբ օտարերկրյա ռազմական բազաներին ուղեկցող քաղաքացիական աշխատողները արտասահմանում կարող են կատարել հանցագործություններ կամ կասկածվել հանցագործությունների կատարման համար, ինչն իր հերթին միջպետական իրավական հարաբերություններում բազմաթիվ հակասությունների պատճառ կարող է դառնալ: Հարկ է նշել, որ նույնաբովանդակ խնդիրների առաջացման հավանականությունը առկա է նաև ռազմական բազայի անձնակազմի անդամների մերձավորների կամ ընտանիքի անդամների կողմից կատարված արարքների դեպքում:

Հետևաբար, սույն ուսումնասիրության նպատակը արտասահմանում գտնվող օտարերկրյա ռազմական բազաներին ուղեկցող քաղաքացիական աշխատողների և անձնակազմի անդամների մերձավորների իրավական կարգավիճակի վերլուծությունը և խնդիրների վերհանումն է, իսկ այդ նպատակին հասնելու համար մեր առաջ դրված հիմնական խնդիրը ՆԱՏՕ-ի անդամ պետությունների միջև ուժերի կարգավիճակի մասին 1951թ. համաձայնագրի (NATO SOFA) [2] և ԱՊՀ անդամ երկրների տարածքներում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական ուժերի իրավական կարգավիճակները սահմանող առանձին միջազգային պայմանագրերի համապատասխան դրույթների ուսումնասիրությունն ու իրավահամեմատական վերլուծությունն է:

Նշված փաստաթղթերի ընտրությունը պայմանավորված է նրանով, որ աշխարհում գոյություն ունեցող օտարերկրյա ռազմական բազաների գերակշիռ մասը տեղակայված է ՆԱՏՕ-ի անդամ պետությունների և ԱՊՀ անդամ երկրների տարածքում: Բացի այդ, ՆԱՏՕ-ի շրջանակներում կնքված 1951թ. համաձայնագրի դրույթներն ընդհանուր առմամբ գործում են նաև «Գործընկերություն հանուն խաղաղության ծրագրին» մասնակցող երկրների համար՝ համաձայն ծրագրի շրջանակներում կնքված Ռազմական ուժերի կարգավիճակի մասին բազմակողմ համաձայնագրի 1-ին հոդվածով ամրագրված կարգավորման [3]:

Անհրաժեշտ է նշել, որ այս խմբի սուբյեկտների իրավական կարգավիճակի հիմնահարցը ամենից առաջ կապված է վերջիններիս նկատմամբ ուղարկող և հյուրընկալող պետությունների իրավագործության բաշխման հետ, ուստի սույն ուսումնասիրությունը կենտրոնացվում է նշված պետությունների քրեական իրավագործության բաշխման հիմնահարցի վրա:

Ուսումնասիրության ընթացքում օգտագործվել են ինչպես ընդհանուր գիտական, այնպես էլ մասնավոր իրավական մեթոդներ՝ պատմաիրավական, նորմատիվ-տրամաբանական, համեմատական-իրավական:

Սույն աշխատության գիտական նորարարությունը կայանում նրանում, որ իրենից ներկայացնում աշխարհաքաղաքական տարբեր սուբյեկտների միջև օտարերկրյա ռազմական ուժերի վերաբերյալ կնքված համաձայնությունների դրույթների իրավահամեմատական վերլուծություն, որի արդյունքում վեր են հանվում օտարերկրյա ռազմական բազաների քաղաքացիական աշխատողների և անձնակազմի մերձավորների վերաբերյալ ամրագրված իրավակարգավորումներում առկա խնդիրները և հակասությունները:

Այսպիսով, ինչպես ՆԱՏՕ-ի անդամ պետությունների միջև Ռազմական ուժերի կարգավիճակի մասին 1951թ. համաձայնագրով, այնպես էլ ԱՊՀ անդամ երկրների տարածքում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական ուժերի իրավական կարգավիճակների մասին կնքված համաձայնագրերի մեծ մասով [4], [5], [6], [7] ուղարկող և հյուրընկալող պետությունների քրեական իրավագործության բաշխման տեսանկյունից քաղաքացիական անձնակազմի ու անձնակազմի մերձավորների իրավական կարգավիճակը որևէ կերպ չի տարանջատվում ռազմական անձնակազմի իրավական կարգավիճակից:

Ուստի, մեր գնահատմամբ, պետությունների իրավագործության բաշխման առնչությամբ առաջացող խնդիրները կապված են պայմանագրերում քաղաքացիական անձնակազմի համար տրված ոչ հստակ սահմանումների և դրանցում առկա տարբերությունների հետ, այսինքն՝ այն նախապայմանների և իրավական բնութագրիչների, որոնցով սահմանվում է օտարերկրյա ռազմական բազային ուղեկցող քաղաքացիական քաղադրիչի մեջ մտնող անձանց շրջանակը:

Այսպես, ՆԱՏՕ-ի անդամ պետությունների միջև ռազմական ուժերի կարգավիճակի մասին 1951թ. համաձայնագիրը սահմանում է.

«քաղաքացիական քաղադրիչը նշանակում է պայմանավորվող կողմի զինված ուժին ուղեկցող քաղաքացիական անձնակազմ, ովքեր աշխատում են այդ պայմանավորվող կողմի զինվորական ծառայությունում և ովքեր չեն հանդիսանում քաղաքացիություն չունեցող անձինք կամ որևէ պետության քաղաքացիներ, որոնք Հյուսիսատլանտյան դաշինքի անդամ չեն կամ այն պետության քաղաքացիներ ու մշտական բնակիչներ, որտեղ տեղակայված են ռազմական ուժերը» [8]:

Ինչպես երևում է սույն դրույթը պարունակում է մի շարք նախապայմաններ, որոնք անհրաժեշտ են անձին ռազմական ուժի քաղաքացիական անձնակազմի մեջ ներառելու համար: Առաջին նախապայմանը սահմանում է քաղաքացիական անձ լինելու պահանջը: Երկրորդ նախապայմանը վերաբերում է անձի և ռազմական ուժի միջև եղած կապին: Անձին քաղաքացիական անձնակազմի անդամ համարելու համար կարևոր է գործատու-աշխատող հարաբերությունների առկայությունը անձի և ռազմական ուժի միջև, ընդ որում, պարտադիր պայման չէ, որ գործատուն պետք է անմիջապես ռազմական ուժը լինի: Այն կարող է լինել ռազմական ուժին աջակցող որևէ պետական գերատեսչություն [9]:

Կարևորագույն նախապայմաններից է նաև անձի քաղաքացիության հարցը: Համաձայնագրի նշված դրույթի համաձայն քաղաքացիական անձնակազմի անդամ համարվելու համար անձը պետք է լինի ՆԱՏՕ-ի անդամ պետության քաղաքացի, չպետք է լինի քաղաքացիություն չունեցող անձ, ինչպես նաև չպետք է լինի հյուրընկալող պետության քաղաքացի կամ մշտական բնակություն ունեցող անձ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ որոշակի երկրայության տեղիք է տալիս «մշտական բնակություն ունեցող անձ» եզրույթը: Նշված եզրույթը առանձին չի մեկնաբանվում համաձայնագրով, սակայն համաձայնագրի դրույթների տրամաբանական վերլուծությունից կարելի է եզրահանգել, որ հյուրընկալող պետության տարածքում որոշակի ժամակահատվածում պարզապես ներկա լինելը դեռևս անպայմանորեն չի հանգեցնում «մշտական բնակություն ունեցող անձի» իրավական կարգավիճակին [10]:

Մասնավորապես, համաձայնագրի դրույթներից մեկը ինքնին սահմանում է, որ այն ժամանակահատվածը, որի ընթացքում ռազմական ուժի կամ քաղաքացիական անձնակազմի անդամը գտնվում է հյուրընկալող պետության տարածքում միայն այդ ուժի կամ քաղաքացիական անձնակազմի անդամ լինելու պատճառով, չի կարող համարվել այդ պետությունում բնակության ժամանակահատված կամ հանդիսանալ բնակության վայրի փոփոխության հիմք [11]:

Ինչ վերաբերում է ԱՊՀ անդամ երկրների տարածքում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական օբյեկտներին, ապա պետք է ընդգծել, որ այս հարցում, կարծես թե, չկա միասնական մոտեցում: Տարբեր երկրների հետ գործող համաձայնագրերը տարբեր իրավակարգավորումներ են սահմանում:

Մասնավորապես, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ռուսական ռազմական բազայի վերաբերյալ Հայաստանի Հանրապետության և Ռուսաստանի Դաշնության միջև կնքված 1995թ. մարտի 16-ի պայմանագրի [12] 1-ին հոդվածի 3-րդ մասով սահմանվում է այն սուբյեկտների ցանկը, ովքեր մտնում են ռազմական բազայի անձնակազմի մեջ: Նշված ցանկում քաղաքացիական անձնակազմի համար տրված սահմանումը ներառում է միայն Ռուսաստանի Դաշնության քաղաքացիներին, ովքեր աշխատում են ռուսական ռազմական բազայում:

Բելառուսի Հանրապետության տարածքում Ռուսաստանի Դաշնության ռազմավարական ուժերի կազմի գորամիավորումների ժամանակավոր տեղակայման առնչությամբ իրավագործության հետ կապված հարցերի և փոխադարձ օգնության վերաբերյալ Ռուսաստանի Դաշնության ու Բելառուսի Հանրապետության միջև 1995թ. կնքված համաձայնագրի [13] 1-ին հոդվածը գորամիավորումների անձնակազմի մեջ մտնող անձանց սահմանում է հետևյալ կերպ. «գորամիավորումներում զինվորական ծառայություն անցնող զինծառայողներ, ինչպես նաև գորամիավորումներում աշխատող քաղաքացիական անձնակազմ (քաղաքացիական անձինք), և անձինք, ովքեր գործուղվել են գորամիավորումներ՝ բացառությամբ Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացիների»:

Ինչպես երևում է, Բելառուսի հետ կնքված համաձայնագիրը շատ ավելի լայն սահմանում է տալիս քաղաքացիական անձնակազմի համար: Ըստ համաձայնագրի մեջբերված դրույթի քաղաքացիական անձնակազմի մեջ կարող են մտնել ինչպես քաղաքացիություն չունեցող անձինք, այնպես էլ երրորդ երկրի քաղաքացիներն ու Բելառուսի Հանրապետությունում մշտական բնակություն ունեցող անձինք, ովքեր աշխատում են ռուսական գորամիավորումներում:

Էլ ավելի հատկանշական սահմանում է տրվում Տաջիկստանի Հանրապետության տարածքում Ռուսաստանի Դաշնության ռազմական ուժերի գորամիավորումների տեղակայման առնչությամբ իրավագործության հետ կապված հարցերի և փոխադարձ օգնության վերաբերյալ Ռուսաստանի Դաշնության ու Տաջիկստանի Հանրապետության միջև 1997թ. կնքված համաձայնագրի 1-ին հոդվածով [14], ըստ որի՝ գորամիավորումների անձնակազմի մեջ ի թիվս այլնի մտնում է նաև գորամիավորումներում վարձատրությամբ աշխատող քաղաքացիական անձնակազմը: Նշված դրույթը որևէ կերպ չի անդրադառնում քաղաքացիական անձնակազմի համար քաղաքացիության հետ կապված սահմանափակումներին, ինչը մեր կարծիքով բազմաթիվ իրավական խնդիրներ կարող է առաջացնել:

Փաստորեն, ԱՊՀ անդամ պետությունների տարածքում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական զորամիավորումների վերաբերյալ կնքված ներկայիս համաձայնագրերում քաղաքացիական անձնակազմի սահմանման հարցում բացակայում է միասնական մոտեցումը, ընդ որում, խոսքը գնում է այն համաձայնագրերի մասին, որոնց բոլորի դեպքում պայմանավորվող մի կողմը Ռուսաստանի Դաշնությունն է: Նմանօրինակ տարբերությունների պատճառ կարող են լինել միջպետական քաղաքական հարաբերությունները, աշխարհաքաղաքական շահերը, ինչպես նաև տվյալ պահին բանակցությունների վրա ազդող բազմաթիվ գործոններ:

Ինչ վերաբերում է օտարերկրյա ռազմական բազաների անձնակազմի անդամների մերձավորների իրավական կարգավիճակին արտասահմանում, ապա պետք է ընդգծել, որ այս հարցում նույնպես միջազգային պրակտիկայում բացակայում են միանգամայն միօրինակ կարգավորումները: Մեր կողմից վերլուծության ենթարկված գրեթե յուրաքանչյուր համաձայնագրում տրվում են «մերձավոր» եզրույթի տարբեր սահմանումներ: Նախքան փաստաթղթերի դրույթները վերլուծելը անհրաժեշտ է նշել, որ «մերձավոր» կամ «ընտանիքի անդամ» եզրույթներով բնորոշվող անձանց խմբի մեջ օտարերկրյա ռազմական ուժերի կարգավիճակի մասին համաձայնագրերի համաձայն ընդգրկվում են ինչպես ռազմական անձնակազմի, այնպես էլ քաղաքացիական անձնակազմի հետ այդպիսի անձնային հարաբերություններով կապված անձինք:

Այսպիսով, ԱՊՀ անդամ պետությունների մի մասի հետ կնքված պայմանագրերում անձնակազմի անդամների մերձավորներին բնորոշելիս հստակ ուշադրություն է դարձված քաղաքացիության ինստիտուտին, իսկ մյուս մասում՝ ոչ: Մասնավորապես, Բելառուսի Հանրապետության հետ կնքված պայմանագիրը [15] սահմանում է, որ անձնակազմի անդամների մերձավորներ են համարվում «ամուսինները, երեխաները ծնողները, ինչպես նաև զորամիավորումների անձնակազմի անդամների հետ ապրող և վերջիններիս խնամքի տակ գտնվող այլ անձինք՝ *բացառությամբ Բելառուսի Հանրապետության քաղաքացիների*»:

Քաղաքացիության հետ կապված նույնպիսի կարգավորում է սահմանվում նաև Ռուսաստանի Դաշնության և Ղրղզստանի Հանրապետության միջև կնքված համաձայնագրի համապատասխան դրույթով [16]: Սակայն, մեր կարծիքով, այս համաձայնագրում խնդիր է առկա այն մասով, որ չի մասնավորեցվում, թե ովքեր են համարվում անձնակազմի անդամի ընտանիքի անդամներ:

Հայաստանի Հանրապետությունում և Տաջիկստանի Հանրապետությունում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական օբյեկտների վերաբերյալ կնքված միջպետական պայմանագրերում և համաձայնագրերում [17], [18] անձնակազմի ընտանիքի անդամների վերաբերյալ տրված սահմանումներում թվարկված են նույն խմբի անձինք՝ ամուսինները, երեխաները ծնողները, անձնակազմի անդամների խնամքի տակ գտնվող այլ անձինք, սակայն այս փաստաթղթերի դրույթներում էլ բացակայում է կապը քաղաքացիության ինստիտուտի հետ: Բացի այդ, Հայաստանի Հանրապետության հետ կնքված պայմանագրում, ի տարբերություն մեջբերված մյուս համաձայնագրերի, խնամքի տակ գտնվող անձանց համար համատեղ բնակության նախապայման չի նախատեսվում:

Անձնակազմի անդամների մերձավորների կամ ընտանիքի անդամների կարգավիճակի առնչությամբ անդրադառնալով ՆԱՏՕ-ի անդամ պետությունների միջև ռազմական ուժերի կարգավիճակի մասին 1951թ. համաձայնագրին՝ պետք է նշել, որ այն շատ ավելի նեղ սահմանում է տալիս նշված կատեգորիայի անձանց բնորոշման համար: Համաձայնագրի համապատասխան դրույթը մերձավորների շարքում թվարկում է միայն ամուսիններին և երեխաներին՝ անդրադարձ չկատարելով հյուրընկալող երկրի քաղաքացիություն ունենալու վերաբերյալ բացառությանը:

Այսպիսով, վերևում ներկայացված ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է դառնում, որ արտասահմանում տեղակայված օտարերկրյա ռազմական բազաների քաղաքացիական անձնակազմի և անձնակազմի անդամների մերձավորների համար միջազգային փաստաթղթերում և իրավական պրակտիկայում բացակայում են միօրինակ իրավակարգավորումները: Այս առումով, կարծում ենք, որ առնվազն անհրաժեշտ է միջազգային իրավունքի ներքո ցուցաբերել համընդհանուր մոտեցումներ և փորձել որևէ կերպ սահմանել միատեսակ կարգավորումներ:

Միատեսակ կարգավորումների անհրաժեշտությունը ակնառու է և մեր կողմից առանձնակի կարևորվում է հատկապես ԱՊՀ անդամ պետությունների շրջանակներում: Այս կապակցությամբ, կարծում ենք, որ ընդունելի մոդել կարելի է համարել կազմակերպության շրջանակներում անդամ պետությունների միջև ընդհանրապես օտարերկրյա ռազմական բազաների իրավական կարգավիճակը կարգավորող բազմակողմ պայմանագրի կնքումը, ինչպիսին է, օրինակ, ՆԱՏՕ-ի 1951թ. Համաձայնագիրը (NATO SOFA):

Ընդորում, գտնում ենք, որ կարևոր է հատուկ ուշադրություն հատկացնել քաղաքացիության ինստիտուտին: Եթե ռազմական անձնակազմի դեպքում պետությունների կողմից իրավագործության բաշխման հարցը

որոշելիս գլխավոր փաստարկը կապվում է գործառույթների իրականացման հետ, ապա այլ է իրավիճակը քաղաքացիական անձնակազմի և մերձավորների դեպքում: Այսինքն, հաշվի առնելով ռազմական ծառայության առանձնահատկությունները՝ կարելի է փաստել, որ ռազմական անձնակազմի անդամի՝ իր իրավասությունների շրջանակներում կատարած գործողությունները վերագրելի են համապատասխան պետությանը, որի կողմից սահմանվում են տվյալ իրավասությունները՝ անկախ գործողությունը կատարողի քաղաքացիությունից: Ըստ այդմ, տրամաբանական է նաև, որ տվյալ գործողությունների նկատմամբ կիրառելի է կոնկրետ իրավասությունը սահմանող պետության իրավագործությունը:

Ակնհայտ է, որ արարքի վերագրելիության միևնույն աստիճանը չի կարող գործել քաղաքացիական գործառույթներ իրականացնող պայմանագրային աշխատողների դեպքում: Հետևաբար, ինչպես քաղաքացիական աշխատողների, այնպես էլ անձնակազմի մերձավորների համար անհրաժեշտ է սահմանել քաղաքացիության հստակ չափանիշներ, որպեսզի բացառել, օրինակ, հյուրընկալող երկրի քաղաքացիություն ունեցող անձանց դեպքում իրավագործության բաշխման տեսանկյունից հնարավոր խնդիրների առաջացումը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Steven Paul Cullen*-Out of Reach: Improving the System to Deter and Address Criminal Acts Committed by Contractor Employees Accompanying Armed Forces Overseas, *Public Contract Law Journal*, Vol. 38, No. 3 (Spring 2009). P. 511.
2. Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces, 19 June 1951 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17265.htm (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 20.04.2020)
3. Agreement among the States Parties to the North Atlantic Treaty and the other States participating in the Partnership for Peace regarding the Status of their Forces, Brussels, 19 June 1995 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24742.htm (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.04.2020).
4. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с временным пребыванием воинских формирований Российской Федерации из состава Стратегических сил на территории Республики Беларусь 1995г., ст. 4, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47770?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advanced-Search=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).
5. Соглашение между российской федерацией и Республикой Армения по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с нахождением

- российской военной базы на территории Республики Армения 1997г., ст. 4, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47459?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).
6. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с пребыванием воинских формирований вооруженных сил Российской Федерации на территории Республики Таджикистан 1997г., ст.3, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47463?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).
7. Соглашение между Кыргызской Республикой и Российской Федерацией по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с пребыванием воинских формирований Российской Федерации на территории Кыргызской Республики 1996 г., ст.2, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17103> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).
8. Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces, 19 June 1951 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17265.htm (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 20.04.2020).
9. The Handbook of the Law of Visiting Forces, ed. by Dieter Fleck, New York, Oxford University Press Inc., 2001. P.55.
10. The same place.
11. Agreement between the Parties to the North Atlantic Treaty regarding the Status of their Forces, 19 June 1951 https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_17265.htm (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 20.04.2020). Article X.
12. Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения, 1995г., http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47983?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 22.05.2020).
13. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с временным пребыванием воинских формирований Российской Федерации из состава Стратегических сил на территории Республики Беларусь 1995г., ст. 4, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47770?_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).

14. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с пребыванием воинских формирований вооруженных сил Российской Федерации на территории Республики Таджикистан 1997г., ст.3, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47463?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020). Ст. 1.
15. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Беларусь по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с временным пребыванием воинских формирований Российской Федерации из состава Стратегических сил на территории Республики Беларусь 1995г., ст. 4, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47770?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020)
16. Соглашение между Кыргызской Республикой и Российской Федерацией по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с пребыванием воинских формирований Российской Федерации на территории Кыргызской Республики 1996г., ст.2, <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/17103> (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020). Ст.1.
17. Договор между Российской Федерацией и Республикой Армения о российской военной базе на территории Республики Армения, 1995г., http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47983?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_keywords_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 22.05.2020).
18. Соглашение между Российской Федерацией и Республикой Таджикистан по вопросам юрисдикции и взаимной правовой помощи по делам, связанным с пребыванием воинских формирований вооруженных сил Российской Федерации на территории Республики Таджикистан 1997г., ст.3, http://www.mid.ru/ru/foreign_policy/international_contracts/2_contract/-/storage-viewer/bilateral/page-1/47463?storageviewer_WAR_storageviewerportlet_advancedSearch=false&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_storageviewer_WAR_storageviewerportlet_fromPage=search&storageviewer_WAR_storageviewerportlet_andOperator=1 (վերջին անգամ օգտվելու ամսաթիվ՝ 21.05.2020).

**ПРАВОВОЙ СТАТУС ГРАЖДАНСКОГО ПЕРСОНАЛА
И РОДСТВЕННИКОВ ЧЛЕНОВ ПЕРСОНАЛА
ИНОСТРАННЫХ ВОЕННЫХ БАЗ**

Р.В. Манукян

АННОТАЦИЯ

В настоящее время иностранные военные базы за рубежом сопровождаются большим количеством гражданских работников, которые выполняют различные функции. Принимая во внимание, что невозможно полностью исключить случаи, когда иностранное гражданское лицо, сопровождающее иностранные военные силы, может быть вовлечено в преступление или подозреваться в совершении преступления, в этом исследовании предпринята попытка рассмотреть ряд вопросов, связанных с их правовым статусом в территории иностранного государства, сосредоточив внимание на определении возможного круга гражданского персонала и на распределение юрисдикции государств, вовлеченных в рассматриваемые правовые отношения.

Ключевые слова: иностранная военная база, гражданские служащие, правовой статус, родственники членов персонала, юрисдикция государств.

**LEGAL STATUS OF CIVILIAN PERSONNEL AND RELATIVES
OF MEMBERS OF PERSONNEL OF FOREIGN MILITARY BASES**

R. Manukyan

ABSTRACT

Currently, foreign military bases abroad are accompanied by a large number of civilian workers who perform various functions. Considering the fact, that it is impossible to completely exclude cases where a foreign civilian accompanying a foreign military force may be involved in a crime or suspected of committing a crime, this study seeks to address a number of issues related to their legal status in the territory of a foreign state, focusing on the definition of the possible range of civilian personnel and the distribution of the jurisdiction of the states involved in the legal relationship under consideration.

In order to achieve the purpose of this study, the main task set before us is the study and comparative analysis of the relevant provisions of NATO SOFA of 1951 and the individual international treaties defining the legal status of foreign military forces stationed in the territories of the CIS member states.

The choice of these documents is conditioned by the fact that most of the existing foreign military bases in the world are located in the territory of NATO member states and CIS member states. In addition, the provisions of the agreement signed in 1951 within the framework of NATO generally apply to the Partnership for Peace countries as well, in accordance with the provisions of Article 1 of the Multilateral

Agreement on the Status of the Armed Forces signed within the framework of the Program.

It should be noted that the issue of the legal status of this group of persons is primarily related to the distribution of jurisdiction of the sending and host countries towards the latter.

In terms of the distribution of criminal jurisdiction between the sending and host countries, most of the agreements on the legal status of foreign military forces stationed in the territory of the CIS countries, as well as the agreement between NATO member states, do not separate the legal status of civilian personnel from military personnel.

Therefore, in our estimation, the problems arising in relation to the distribution of jurisdiction of states are related to the vague definitions given on civilian personnel in the contracts and the differences in them. As a result of the presented study, it becomes clear that there is no uniform legal regulation in international documents and legal practice for the civilian personnel or for the relatives of the crew members of the foreign military bases located abroad. In this regard, we believe that at least it is necessary to take a comprehensive approach under international law, to try to establish uniform regulations.

In our view of point the need for uniform regulations is obvious and has particular importance especially in the framework of CIS member states. In this regard, we believe that an acceptable model can be considered the conclusion of a multilateral agreement between the member states within the organization, which will regulate the legal status of foreign military bases in general, such as, for example, NATO status of forces agreement (NATO SOFA) of 1951.

In the context of the proposed process, we suggest that special attention should be paid to the legal institution of citizenship, because if the main argument in deciding the distribution of jurisdiction by states in the case of military personnel is related to the performance of functions, the situation is different in the case of civilian personnel and their relatives.

That is, taking into account the specifics of military service, it can be stated that the actions performed by a member of the military staff within the scope of his authority are attributable to the respective state, which defines these powers, regardless of the citizenship of the perpetrator. Accordingly, it is logical that the jurisdiction of the state defining the specific competence applies to these actions.

It is obvious that the same degree of attributability of the act cannot apply to contract employees performing civil functions. Therefore, it is necessary to establish clear citizenship criteria for both civil servants and relatives of staff members in order to exclude, for example, the possibility of problems with the distribution of jurisdiction in the case of nationals of the host country.

Keywords: foreign military base, civilian employees, legal status, relatives of members of personnel, jurisdiction of states.

УДК 4414

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_28

Поступила: 16.04.2021г.

Сдана на рецензию: 17.04.2021г.

Подписана к печати: 16.06.2021г.

ԴԻԶԱՅՆԵՐԱԿԱՆ ԼՈՒԾՈՒՄՆԵՐԸ ՆՈՐԱԶԵՎՈՒԹՅԱՆ ՈԼՈՐՏՈՒՄ՝ ՈՐՊԵՍ ՀԵՂԻՆԱԿԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՕԲՅԵԿՏ

Ա.Մ. Դավթյան

Հայ-Ռուսական Համալսարան

a.m.davtian@gmail.com

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Նորաձևության արդյունաբերությունը զարգանում է շատ ինտենսիվորեն, և էլ ավելի շատ են պատճենվում դիզայներների աշխատանքների արդյունքները: Դիզայներական լուծումների պաշտպանության համար անհրաժեշտ է դրանք սահմանել որպես մտավոր սեփականության առանձին օբյեկտներ և ապահովել համապատասխան պաշտպանություն:

Հիմնաբառեր՝ դիզայներական լուծումներ, մտավոր սեփականության օբյեկտներ, հեղինակային իրավունք, նորաձևության իրավունք:

Նորաձևության արդյունաբերության դիզայներական լուծումները, որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտ, «նորաձևության իրավունք» -ի մաս են կազմում, և նախքան բուն դիզայներական լուծումների քննարկմանն անդրադառնալը, անհրաժեշտ է բնորոշել նորաձևության իրավունքի հասկացությունը:

Նորաձևության իրավունքը, որը հայտնի է նաև որպես հագուստի մասին իրավունք (швейное право), իրավունքի նոր ուղղություն է, որը ներառում է հագուստի «կյանքին» առնչվող հարցեր՝ սկսած ստեղծման գաղափարից (կոնցեպտ) մինչև ապրանքանիշի (բրենդ) [1] պաշտպանություն:

Նորաձևության արդյունաբերությունը համաշխարհային բազմամիլիարդանոց բիզնես է: Միայն 2011 թվականին ոլորտի առաջատար ձեռնարկությունները հագուստի շուկաներում 331 մլրդ ԱՄՆ դոլարի չափով շահույթ են արձանագրել [2]:

Ինչպես ժամանակակից բիզնեսի ոլորտում վերջերս ձևավորված մի շարք այլ մասնագիտացումներ (շոու բիզնեսի իրավունք, սպորտային իրավունք, արվեստի իրավունք), «նորաձևության իրավունքն» իրենից

ներկայացնում է տարաբնույթ իրավական ուղղությունների հավաքածու (կոմպիլյացիա): Այսպես, նորաձևության իրավունքի կազմում կարելի է ընդգրկել մտավոր սեփականության իրավունքի, առևտրային (կոմերցիոն) իրավունքի, մաքսային իրավունքի առանձին դրույթներ, անշարժ գույքի, աշխատանքային իրավունքի, գովազդային բիզնեսի հետ կապված հարցեր և այլն [3]:

Դիզայներական լուծումների՝ հեղինակային իրավունքի օբյեկտ լինելու հարցը ուսումնասիրելու համար պետք է նշել, որ նորաձևության արդյունաբերությունը Ռուսաստանի Դաշնությունում դասվում է ստեղծագործական արդյունաբերությունների շարքին:

Համաձայն ՌԴ նախագահի 24.12.2014թ. N808 հրամանագրի՝ ստեղծագործական արդյունաբերություն են համարվում. «...ընկերությունները, կազմակերպությունները և միավորումները, որոնք իրենց ստեղծագործական գործունեության ընթացքում արտադրում են նյութական արժեքներ, ինչպես նաև մշակութային արտադրանքի կապիտալացմանն ուղղված գործունեությունը և շուկայում դրանց ներկայացումը: Ստեղծագործական արդյունաբերության ոլորտին են դասվում.

Արդյունաբերական դիզայնը և **նորաձևության արդյունաբերությունը**, ... [4]: Հայաստանի Հանրապետությունում նորաձևության ոլորտը ստեղծագործական արդյունաբերությունների շարքում ընդգրկվելու առումով նորմատիվ-իրավական մակարդակում կարգավորում չունի:

Դիզայներական լուծումներ են այն օբյեկտները, որոնք ստեղծվում են նորաձևության ոլորտում՝ դիզայներների մտահղացումներին համապատասխան, այսինքն՝ հագուստը, կոշիկը, քսեսուարները, զարդերը և այլն: Հարկ է նշել, որ մի շարք ամերիկացի գիտնականներ նորաձևության ոլորտին են դասում նաև կոսմետիկայի և խաղալիքների շուկաները:

Համաձայն 1886թ. «Գրական և գեղարվեստական ստեղծագործությունների պահպանման Բեռնի կոնվենցիայի» 2-րդ հոդվածի 7-րդ կետի՝ «...Միության երկրների օրենսդրությամբ կարող է սահմանվել կիրառական արվեստի ստեղծագործությունների և արդյունաբերական նմուշների ու մոդելների նկատմամբ դրանց օրենքների կիրառման աստիճանը, ինչպես նաև նման ստեղծագործությունների, նմուշների և մոդելների պաշտպանության պայմանները [5]¹»: Այս սահմանումից կարելի է եզրակացնել, որ միության երկրները կարող են ինքնուրույն որոշել դիզայներական

¹ Գրական և գեղարվեստական ստեղծագործությունների պաշտպանության մասին Բեռնի կոնվենցիայի հայերեն տեքստը www.arlis.am տեղեկատվական համակարգում:

լուծումների իրավական կարգավիճակը՝ դրանք համարելով հեղինակային իրավունքի կամ արտոնագրային իրավունքի օբյեկտներ:

Պետք է նշել, որ Հայաստանի Հանրապետության Քաղաքացիական օրենսգրքի 1112-րդ հոդվածի 7-րդ կետով դիզայնի ստեղծագործությունները նշված են որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտներ: Ն.Ա. Շեբանովան կարծում է, որ նման դասակարգումը, կապված նորաձևության ինդուստրիայի դիզայներական օբյեկտների հետ, լուրջ դժվարություններ է առաջացնում՝ ավելի տրամաբանական համարելով արդյունաբերական նմուշի (արդյունաբերական դիզայնի) բնորոշմանն անդրադառնալը որպես դիզայնի ոլորտում մտավոր գործունեության արդյունք [5]:

Եվրոպական խորհրդարանի 98/71/EU և Եվրոպական խորհրդի 13.10.1998-ի դիրեկտիվը օրինականացրեց հատուկ «դիզայնի իրավունքի» ստեղծումը ԵՄ անդամ բոլոր երկրներում: Դրա արդյունքում ԵՄ Խորհրդի՝ 12.12.2001-ի ընդունած № 6/2002 որոշումը արդյունաբերական նմուշների վերաբերյալ Եվրամիության ամբողջ տարածքում սահմանեց դիզայնի իրավունքների պաշտպանության միասնական համակարգ, որը լրացում համարվեց ԵՄ անդամ պետությունների ազգային, ներպետական իրավական պաշտպանության համակարգերին: Այս փաստաթուղթն ավելի պարզեցրեց դիզայնի իրավունքի պաշտպանությունը և իրավատերերին հնարավորություն ընձեռեց գրանցելու դիզայներական աշխատանքները դրանց պաշտոնական ցուցադրման պահից սկսած՝ մեկ տարի ժամկետում: Սույն ակտի դրույթներին համապատասխան՝ պաշտպանության իրավունքից օգտվում են նաև չգրանցված դիզայներական օբյեկտները՝ պաշտոնական ցուցադրման պահից սկսած 3 տարվա ընթացքում: Տվյալ դիրեկտիվում օգտագործված մեթոդը համապատասխանում է Ն.Ա. Շեբանովայի առաջարկին: Այնուամենայնիվ, դիզայներական լուծումների լիարժեք պաշտպանության համար անհրաժեշտ է նաև դիզայներներին հնարավորություն տալ հեղինակային իրավունքի միջոցով պաշտպանել իրենց ստեղծագործությունները:

Ձբադվելով նորաձևության պաշտպանության, մասնավորապես հագուստի դիզայնի խնդիրներով՝ մասնագետները միաձայն պնդում են, որ նորաձևության արդյունաբերության մեջ ստեղծվող օբյեկտներն ամբողջությամբ չեն ամփոփվում մտավոր սեփականության ավանդական պաշտպանության շրջանակներում և ստիպված են գոյատևել մի ասպարեզում, որն ստացել է «բացասական տարածություն» («negative space») անվանումը [6]:

«Բացասական տարածություն» հասկացությունն իրենից ներկայացնում է իրավահարաբերություններ, որոնք կարող են կարգավորվել,

սակայն որոնք համապատասխան իրավական կարգավորում չեն ստացել:

Կարգավորելով մտավոր սեփականության խնդիրները նորաձևության մեջ՝ անհրաժեշտ է հստակ սահմանազատել բուն նորաձևության արդյունաբերությունը բարձր նորաձևությունից, ինչպես նաև արագ նորաձևությունից (fast fashion): Այդ թվում, անհրաժեշտ է խստորեն տարբերակել ինտերպրետացիայի հասկացությունը գրագողությունից և սահմանել մեջբերումներ կատարելու հնարավորությունն ու սահմանները:

Միակ կարգավորումների հաստատման դեպքում նորաձևության արդյունաբերությունը կարող է ֆիասկո ապրել, քանի որ չափազանց խիստ «կանոններ» սահմանելով, «fast fashion»-ին բարձր նորաձևությունից ոգեշնչվել չթույլատրելով, մենք կարող ենք պարզապես սնանկության հասցնել բազմամիլիարդանոց բիզնեսները:

Նորաձևության իրավունքի տեսանկյունից առավել նշանակալից է իրավական հարցերի կարգավորումը Ֆրանսիայում կապված դիզայնի րական լուծումների հետ, քանի որ տվյալ երկրում նորաձևությունը զարգացման առավել բարձր մակարդակի վրա է: Ֆրանսիայի մտավոր սեփականության օրենսգրքում հագուստի սեզոնային արդյունաբերության արտադրանքները և նորաձևության արտադրությունը դասվում են հեղինակային իրավունքի օբյեկտների շարքին [7]: Պարզաբանվում է, որ սեզոնային են համարվում այն ինդուստրիաները, որոնք հաճախ թարմացնում են իրենց արտադրանքը, ներառելով զգեստների, մորթու, ներքնազգեստի, կոշիկի, ձեռնոցների, կաշվե իրերի արտադրությունը, ինչպես նաև նորագույն գործվածքների, բարձր նորաձևության մեջ հատուկ կիրառություն ունեցող գործվածքների և տեքստիլային գործվածքների դեկորատիվ տեսակի (կահույք) արտադրությունը [8]:

Իտալիայում հագուստի դիզայնի պաշտպանությունը, որպես այդպիսին, հենց դիզայնի պաշտպանության մաս է կազմում: Դիզայնի արտադրանքը կարող է պաշտպանվել հեղինակային իրավունքով և արտոնագրային իրավունքով: Խախտված իրավունքները պաշտպանելու համար դատարան դիմելու հնարավորության հետ մեկտեղ վիճող կողմերը կարող են նաև կոնֆլիկտը լուծել հեղինակավոր միջնորդի միջոցով: Իտալացի դիզայներների ասոցիացիայի և Իտալական արդյունաբերության համընդհանուր կոնֆեդերացիայի՝ Կոնֆինդուստրիայի (իտալ. Confederazione generale dell'industria italiana, Confindustria) համաձայնությամբ ստեղծվեց իտալական «նորաձևության ժյուրի», որի կազմում

ընդգրկվեցին փորձագետներ, դիզայներներ, իրավաբաններ, շուկայավարողներ (մարքեթոլոգներ) և ձեռնարկատերեր: Վեճերի առաջացման պարագայում նորաձևության ժյուրին արտահայտում է իր կարծիքը: Ոչ հազվադեպ է այդ կարծիքը լինում միաձայն, և կողմերը, որոնց այն ուղղված է, հետևում են դրանում ներկայացված առաջարկություններին՝ չնայած վերջինիս ոչ պարտադիր բնույթ կրելուն [9]:

Հատկանշական է, որ Մեծ Բրիտանիայում, «Հեղինակային իրավունքի, դիզայնի և արտոնագրերի մասին» 1988թ. ակտի համաձայն կանոնակարգվել, ռեգլամենտավորվել է գրանցված և չգրանցված դիզայնի իրավունքների պաշտպանությունը:

Անգլո-ամերիկյան իրավական համակարգի հիմնաքարը համարվում է Varsity Brands -ի գործով ԱՄՆ Գերագույն դատարանի 2017 թվականի մարտի 22-ի որոշումը, որտեղ դատարանը վճռեց, որ չիրլիդերների սպորտային համազգեստը պետք է պաշտպանված լինի՝ այն հիմքով, որ նրա արտաքին տեսքն ամբողջությամբ կրկնում էր որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտ գրանցված դիզայնը (տրիքտ) [10]: Այսպիսով, տվյալ իրավական համակարգում հագուստի արտաքին տեսքը (դիզայնը) առաջին անգամ ստացավ պաշտպանություն որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտ:

Կարևոր է պատասխանել այն հարցին, թե ինչ նպատակ է հետապնդում դիզայներական լուծումների՝ որպես հեղինակային իրավունքի առանձին օբյեկտների ճանաչումը, եթե Հայաստանի Հանրապետությունում դիզայներները կարող են պաշտպանել իրենց աշխատանքը՝ գրանցելով այն որպես արդյունաբերական նմուշ:

Հարկ է նշել, որ արդյունաբերական նմուշի գրանցումը պահանջում է ժամանակ և ֆինանսական միջոցներ, սակայն նորաձևությունը ցիկլային բնույթ ունի, և երբեմն գրանցման գործընթացը կարող է ձգվել մինչև նոր հավաքածուի թողարկումը, իսկ դիզայներների համար երբեմն դժվար է ֆինանսական միջոցներ ծախսել (պետական տուրքեր) գրանցման վրա, հաշվի առնելով, որ ցուցադրությանը կարող են ներկայացված լինել տասնյակ դիզայներական աշխատանքներ: Որպեսզի դիզայներների աշխատանքը չենթարկվի պատճենման, կարևոր է ունենալ աշխատանքը պաշտպանելու հնարավորություն: Կա կարծիք, ըստ որի նորաձևության մեջ պատճենումը դիզայներներին մոտիվացնում է ստեղծել նորը, այնուամենայնիվ, պետք է արձանագրել, որ կրկնօրինակելու հետ կապված շատ դիզայներական տներ ահռելի վնասներ են կրում, քանի որ շատ ավելի դժվար է ստեղծելը, քան պատճենելը, իսկ պատճենողը, իր

հերթին, որոշակի մասնաբաժին է ստանում շահույթից, որի վրա հույսը դրել էր դիզայները արտադրանքը ստեղծելիս:

Դիզայներական լուծումները, օժտված լինելով գլխավոր կրիտերիայով՝ հեղինակի ստեղծագործական աշխատանքի չափանիշով, մտավոր սեփականության օբյեկտներ են համարվում, և պետք է ստանան առանձին պաշտպանություն՝ դիզայներների ստեղծագործական ներուժը խթանելու համար, որն էլ, իր հերթին, կխթանի տնտեսության զարգացմանը:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. An Overview of Fashion Law // The balance careers URL: <https://www.thebalance-careers.com/fashion-law-2164606>: (Дата обращения: 16.10.2018г.).
2. Национальный исследовательский университет Высшая школа экономики «Индустрия моды»: <https://dcenter.hse.ru/data/2019/06/03/1495959454/Индустрия%20моды-2019.pdf> (Дата обращения: 22.05.2021г.)
3. *Jimenez G., Kolsun B.* Fashion Law: A Guide for Designers, Fashion Executives and Attorneys. N.J., 2010. P. 3.
4. Указ Президента Российской Федерации от 24 декабря 2014г. // «Российская газета», № 808. 2014.
5. *Шебанова Н.А.* Правовое обеспечение индустрии моды. М.: Изд-во «Инфра-М» Норма, 2020 (օվլալյն տպրոնր).
6. *Raustiala K., Sprigman Ch.* The Piracy Paradox Revisited // 61 Stan. L. Rev. 1201, 1202 (2009) (օվլալյն տպրոնր).
7. Кодекс интеллектуальной собственности Франции N 92-597 от 1 июля 1992г. (Intellectual Property Code Law No 95-597 of 1 July 1992), статья L112-2-14.
8. *Дорофеева А.М.* Интеллектуальная собственность в шоу-бизнесе, моде и спорте. Д69 изд. М.: Проспект, 2021. СС. 74–75.
9. *Шебанова Н.А.* Правовое обеспечение индустрии моды. М.: Изд-во «Инфра-М» Норма, 2020. СС. 122–123.
10. Стар Атлетика ЛЛС против Варсити Брэнде Инкорпорейшн (Star Athletica, L.L.C. vs Varsity Brands, Inc.): решение Верховного суда США N 15-866 от 22 марта 2017г. (Supreme Court URL: https://www.supremecourt.gov/opinions/16pdf/15-866_0971.pdf) (Дата обращения: 12.01.2021г.).

ДИЗАЙНЕРСКИЕ РЕШЕНИЯ В ИНДУСТРИИ МОДЫ КАК ОБЪЕКТЫ ПРАВА ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

А.М. Давтян

АННОТАЦИЯ

Дизайнерские решения в индустрии моды в качестве объектов авторского права являются частью «модного права» и, прежде, чем перейти к обсуждению самих дизайнерских решений, необходимо определить понятие модного права.

Модное право, также известное как законы об одежде, является новой юридической дисциплиной, которая охватывает вопросы, связанные с жизнью одежды от концепции создания до защиты бренда.

Дизайнерскими решениями, на наш взгляд, являются объекты, которые создаются в связи с задумками дизайнеров в модной индустрии, то есть одежда, обувь, аксессуары, украшения и т.д.

Согласно п.7 ст. 2 «Бернской конвенции по охране литературных и художественных произведений» 1886г.: «...законодательством стран Союза может определяться степень применения их законов к произведениям прикладного искусства и промышленным образцам, и моделям, а также условия охраны таких произведений, образцов и моделей». Из данного определения можно сделать вывод о том, что страны Союза самостоятельно могут решить правовой статус дизайнерских решений – считать их объектами авторского права или патентного права.

Гражданский кодекс Республики Армения обозначает произведения дизайна в качестве объектов авторского права. Н.А. Шибанова считает, что подобная классификация применительно к дизайнерским объектам индустрии моды порождает серьезные трудности, более логичным считая обращение к определению промышленного образца как результата интеллектуальной деятельности в сфере дизайна.

Наиболее значимым, с точки зрения модного права, является регулирование правовых вопросов относительно дизайнерских решений во Франции, т.к. в данной стране мода развита в наибольшей степени. Кодекс интеллектуальной собственности Франции причисляет к объектам авторского права произведения сезонных индустрий одежды и модную продукцию. Поясняется, что сезонными являются те индустрии, которые часто обновляют свою продукцию, включая производства платьев, меха, нижнего белья, обуви, перчаток, изделий из кожи, а также производство новейших тканей, вышивки из тканей, специально используемых в пошиве одежды высокой моды, равно как и мебельно-декоративных тканей.

Краеугольным в англо-американской системе права является решение Верховного Суда США от 22 марта 2017г. по делу *Varsity Brands*, в котором суд постановил, что спортивной форме чирлидеров должна быть предоставлена защита, на основании того, что ее внешний вид полностью повторял принт, зарегистрированный в качестве объекта авторского права. Таким образом, в данной правовой системе внешний вид (дизайн) одежды впервые получил охрану в качестве объекта авторского права.

Дизайнерские решения, обладающие главным критерием – критерием творческого труда автора, являются объектами интеллектуальной собственности и должны отдельно защищаться, чтобы стимулировать творческий потенциал дизайнеров, что, в свою очередь, приведет к развитию экономики.

Ключевые слова: дизайнерские решения, объекты интеллектуальной собственности, авторское право, закон о моде.

DESIGN SOLUTIONS IN THE FASHION INDUSTRY AS OBJECTS OF COPYRIGHT

A. Davtian

ABSTRACT

The fashion industry is developing with great intensity and the results of designers' work are being copied with even greater intensity. To protect design solutions, it is necessary to define them as separate objects of intellectual property rights and provide appropriate protection.

Keywords: design solutions, objects of intellectual property rights, copyright, fashion law.

ПОЛИТОЛОГИЯ

УДК 321

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_36

Поступила: 03.02.2021г.

Сдана на рецензию: 05.02.2021г.

Подписана к печати: 24.02.2021г.

ԻՆՍՏԻՏՈՒՑԻՈՆԱԼ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ԱՐՑԱԽԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՈՒՄ*

Հ Յու. Թորոսյան

Հայ-Տուսական համալսարան

hayk.torosyan@gmail.com

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Սույն հոդվածը նվիրված է Արցախի Հանրապետությունում ինստիտուցիոնալ զարգացման որոշ խնդիրների ուսումնասիրմանը՝ հատկապես 44-օրյա պատերազմից հետո ստեղծված իրավիճակի համատեքստում: Հոդվածում հատուկ ուշադրություն է դարձվում այն հանգամանքին, որ Արցախի Հանրապետության ժողովուրդն անկախության ողջ տարիների ընթացքում հասցրել է ճգնաժամային իրավիճակներում ինստիտուցիոնալ կայացման և զարգացման բավականին մեծ փորձ կուտակել: Ավելին, Արցախի Հանրապետության նորագույն քաղաքական պատմության փորձը ցույց է տալիս, որ անկախ ստեղծված իրավիճակից՝ ինստիտուցիոնալ զարգացման գործընթացը ոչ թե կընդհատվի, այլ հարմարվելով ստեղծված իրավիճակին և մարտահրավերներին՝ կշարունակվի արդեն նոր պայմաններին համահունչ:

Հիմնաբառեր՝ Արցախի Հանրապետություն, ԼՂՀ, պատերազմ, ինստիտուցիոնալ զարգացում, քաղաքական ընտրություններ:

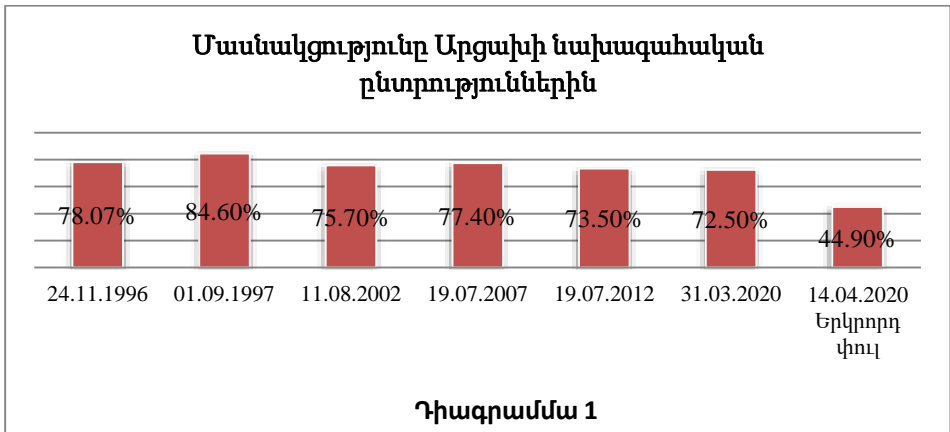
Ինստիտուցիոնալ զարգացման գործընթացըն Արցախի Հանրապետությունում անկախության ձեռք բերման առաջին իսկ օրվանից զուգակցվել է կամ պատերազմի առկայության, կամ հետագայում դրա վերսկսման անմիջական վտանգի ներքո: Սակայն թե՛ պատերազմը, թե՛ հետագայում նաև դրա վերսկսման վտանգը որևէ կերպ չի ընդհատել Արցախի

* Հետազոտությունն իրականացվել է ՀՀ ԿԳՆ գիտության կոմիտեի տրամադրած ֆինանսավորմամբ՝ 19YR-5F001 ծածկագրով գիտական թեմայի շրջանակներում:

Հանրապետությունում միջազգային իրավունքի հանրահայտ նորմերի և սկզբունքների հիման վրա քաղաքական գործընթացների կազմակերպման, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ձևավորման գործընթացի շարունակականությունը:

Այս իմաստով Արցախի Հանրապետության ժողովուրդը դեռևս 1991 թվականին կատարել է իր լրջագույն իրավաքաղաքական ընտրությունը՝ հաղթահարելով Արցախի շուրջ իրավիճակով պայմանավորված թե՛ իրավաքաղաքական, թե՛ ռազմական և հումանիտար ճգնաժամերն ու մարտահրավերները:

Անկախացումից ի վեր, Արցախի Հանրապետությունում կազմակերպվել են նախագահական վեց ընտրություններ, որոնցից առաջինն անկախության ձեռք բերումից ընդամենը հինգ տարի անց՝ 1996 թվականին: Դա պայմանավորված էր այն հանգամանքով, որ 1994 թվականի դեկտեմբերի 21-ին Լեռնային Ղարաբաղի Գերագույն խորհրդի որոշմամբ դրվեց Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետության նախագահի ինստիտուտի հիմքը [1]: Ե՛վ նախագահական ընտրությունների կազմակերպման փորձ չունենալու, և՛ պատերազմի արդյունքում Արցախում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական և հումանիտար ծանր իրավիճակի տեսանկյունից՝ նախագահական առաջին ընտրությունների կազմակերպումը բարդերից էր, սակայն քաղաքացիների ընտրություններին մասնակցության տեսանկյունից այն էականորեն չէր տարբերվում հաջորդող ընտրությունների մասնակցության ցուցանիշներից /դիագրամա 1/: Արցախի նորագույն քաղաքական պատմության բարդ ընտրություններից էին նաև 2020 թվականի նախագահական ընտրությունները, որոնք տեղի ունեցան երկու փուլով, ինչը կազմակերպաիրավական տեսանկյունից հավասարազոր է երկու ընտրություններ կազմակերպելուն:

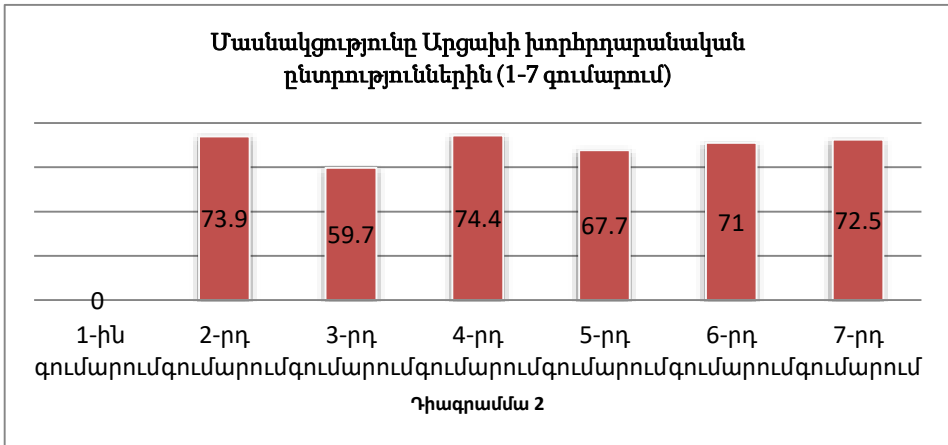

Հարկ է նշել նաև, որ բացի այն հանգամանքից, որ 2020 թվականին՝ Արցախի Հանրապետության քաղաքական պատմության մեջ առաջին անգամ, համապետական ընտրությունները կազմակերպվեցին միաժամանակ, այսինքն՝ և՛ նախագահական, և՛ խորհրդարանական ընտրությունները նույն օրն էին, COVID-19 համավարակի տարածման պայմաններում, ընտրությունները կազմակերպվեցին արտակարգ պայմաններում [2]: Քանի որ համապետական ընտրությունների նախաշեմին Արցախում դեռ չէր գրանցվել վարակման դեպքեր, և նաև հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ Արցախի Հանրապետության և ժողովրդի առջև մարտահրավերները իրենց բնույթով ավելի վտանգավոր էին, քան COVID-19-ի տարածումը՝ Արցախի իշխանությունները որոշում կայացրեցին անցկացնել ընտրությունները՝ ԱՀԿ ցուցումների խստիվ պահպանմամբ [3]: Կորոնավիրուսի տարածումից խուսափելու համար, Արցախի իշխանությունները մի շարք միջոցառումներ էին ձեռնարկել, մասնավորապես՝ ԿԸՀ-ը հանձնաժողովը համապատասխան քննարկումների արդյունքում, քաղաքական գործընթացների բոլոր մասնակիցներին ապահովել էր անհատական պաշտպանիչ միջոցներով: Այսինքն՝ ոչ միայն ընտրական հանձնաժողովների անդամները, դիտորդները, վստահված անձինք, այլ նաև Արցախի ընտրելու իրավունք ունեցող բոլոր քաղաքացիները, ընտրատեղամասում ապահովվել են դիմակներով, ձեռնոցներով և նույնիսկ՝ անհատական գրիչներով:

Չնայած այն հանգամանքին, որ ի սկզբանե կար մտավախություն, որ կորոնավիրուսի տարածման վտանգն ինքնին ազդելու է համապետական խորհրդարանանախագահական ընտրությունների մասնակցության ցուցանիշի վրա, այդուհանդերձ, փորձը ցույց տվեց, որ արցախցիները անկախության ձեռքբերումից ի վեր բավականին մեծ փորձ են ձեռք բերել հատկապես արտակարգ պայմաններում քաղաքական ընտրություններ կազմակերպելու և դրանցում մասնակցելու ուղղությամբ: Հատուկ պայմաններում ընտրություններին մասնակցության բարձր ցուցանիշը ևս մեկ անգամ վկայում է այն մասին, որ արցախցիների և, առհասարակ, Արցախի Հանրապետության առջև ծառայած մարտահրավերները իրենց վտանգավորությամբ և աշխարհագրությամբ էլ ավելի խորքային են, քան կորոնավիրուսի տարածումն ու դրա հետևանքները [4], [5]:

Նախագահական ընտրություններին զուգահեռ Արցախի Հանրապետությունում՝ սկսած 1991 թվականից, կազմակերպարկվել են խորհրդարանական յոթ ընտրություններ [6] /դիագրամա 2/: Բացի այդ, հարկ է նշել նաև, որ 1991 թվականի խորհրդարանական ընտրությունները կազմակերպվել են արցախյան առաջին պատերազմին զուգահեռ: Ավելին,

Արցախի Հանրապետության առաջին գումարման Ազգային Ժողովի մի շարք պատգամավորներ գոհվել են պատերազմական գործողությունների ժամանակ [7]:

Ինչպես հստակ երևում է առաջին և երկրորդ դիագրամմաներում, սկսած 1991 թվականի ընտրություններից, Արցախի Հանրապետության բոլոր համապետական ընտրություններին քաղաքացիները ցուցաբերել են քաղաքացիական բարձր ակտիվություն, ինչն իր հերթին նշանակում է, որ արցախցիները մեծ կարևորություն են տալիս համապետական ինստիտուտների ձևավորման խնդրին: Այս հանգամանքը, առաջին հերթին, ուղղակի կապված է անվտանգային գործոնի հետ: Միևնույն ժամանակ, մեծ նշանակություն ունի կուսակցական համակարգի կայացումն ու զարգացումը Արցախի Հանրապետությունում, որը հիմնված է և՛ միջազգային փորձի, և՛ նաև ազգային և տարածաշրջանային պահանջունքների վրա:

Հարկ է հատուկ ընդգծել, որ թե՛ ինստիտուցիոնալ զարգացման տեսանկյունից, թե՛ ընտրական համակարգի ձևավորման և զարգացման ու նաև ժողովրդավարական արժեհամարգի ամրապնդման տեսանկյունից անկյունաքարային նշանակություն ունեցան մի շարք կարևորագույն օրենքների ընդունումը: Մասնավորապես՝ Արցախի Հանրապետության օրենքը «Տեղական հանրաքվեի մասին» [8], Արցախի Հանրապետության օրենքը «Հանրաքվեի մասին» [9], մայր օրենքի՝ Սահմանադրության ընդունումը 2006 թվականի դեկտեմբերի է 10-ին և Արցախի Հանրապետության Ընտրական օրենսգիրքը [10]:

Կուսակցական համակարգի զարգացման մեջ մեծ կարևորություն ունի նաև Արցախի Հանրապետության «Կուսակցությունների մասին»

օրենքը, որի արժանիքները կարելի է վերհանել հատկապես հետխորհրդային տարածաշրջանի չճանաչված կամ մասնակի ճանաչված պետությունների համանուն օրենքների դրույթների միջև համեմատական վերլուծության միջոցով: Մասնավորապես՝ «Կուսակցությունների մասին» Արցախի Հանրապետության, Մերձդնեսթրի, Հարավային Օսիայի և Աբխազիայի Հանրապետության օրենքները ունեն, ինչպես մի շարք ընդհանուր դրույթներ, այնպես էլ առանձնահատկություններ: Օրինակ՝ եթե Մերձդնեսթրի կուսակցությունների մասին օրենքը կուսակցություններ հիմնելու համար հստակ պահանջ է սահմանում՝ առնվազն 200 քաղաքացիների ստորագրություն՝ պարտադրելով, որ հաջորդող տարվա ընթացքում կուսակցության անդամների թիվը պետք է լինի առնվազն 500, իսկ պետության տարածքի առնվազն կեսում կուսակցությունը ունենա գրասենյակներ [11], ապա համաձայն Արցախի համանուն օրենքի պահանջով կուսակցություն հիմնելու պահին անդամների թիվը կարող է չգերազանցել 100-ը՝ պայմանով, որ հաջորդող վեց ամսվա ընթացքում կուսակցականների թիվը պետք է լինի 1000-ից ոչ պակաս, իսկ գրասենյակներ պետք է լինեն ոչ թե պետության ողջ տարածքի 50 տոկոսում, այլ՝ 1/3-ում [12]: Մյուս տեսանկյունից, Հարավային Օսիայի համապատասխան օրենքի համաձայն, կուսակցությունը պարտավոր է տարածքային գրասենյակներ ունենալ պետության ողջ տարածքում, իսկ կուսակցության անդամների նվազագույն շեմ է հաստատված 300-ը [13]: Այսինքն, ի տարբերություն Մերձդնեսթրի և Արցախի Հանրապետության՝ Հարավային Օսիայի կուսակցությունների մասին օրենքը հետագայում կուսակցության անդամների թվի ավելացում չի պահանջում: Երկրորդելով Հարավային Օսիայի համանուն օրենքին՝ միևնույն պահանջներն է սահմանում նաև Աբխազիայի Հանրապետության կուսակցությունների մասին օրենքը [14].

Կուսակցությունների և առհասարակ կուսակցական համակարգի զարգացման տեսանկյունից, հատկապես եթե հաշվի առնենք մի կողմից նշված պետությունների փոխակերպան շրջանում գտնվելու հանգամանքը, և դրանց միջազգային ճանաչման հիմնախնդիրները կարելի է պնդել, որ Արցախի Հանրապետության «Կուսակցությունների մասին» օրենքը ստեղծում է համեմատաբար բարենպաստ պայմաններ կուսակցություններ հիմնելու, իսկ հետագայում արդեն՝ զարգացնելու համար:

Վերոգրյալը թույլ է տալիս եզրակացնել, որ Արցախի Հանրապետությունում ինստիտուցիոնալ զարգացման գործընթացը անընդհատ գործընթաց է: Այն չի ընդհատվել 1991 թվականին՝ ռազմական գործողությունների ժամանակ, հետպատերազմական ծանր սոցիալ-տնտեսական

իրավիճակի պայմաններում, այն չի ընդհատվել 2020 թվականի մարտ-ապրիլ ամիսներին և չի ընդհատվի նաև հիմա՝ 44-օրյա պատերազմից հետո:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԼՂՀ նախագահի պաշտոնական կայք, Կազմավորման պատմություն, <http://president.nkr.am/am/nkr/>
2. Ընտրությունները կանցկացվեն առանձնահատուկ պայմաններում. ԿՐՀ, <https://artsakhpress.am/arm/news/123659/viyboriy-proiydut-pri-osobiykh-usloviyakh-cik.html>
3. *Арутюнян А.Р.* Парламентско-президентские выборы в Республике Арцах в условиях чрезвычайной ситуации международного значения/ Кризисное управление и технологии. 2020 N 1 (16). СС. 13–21.
4. Там же.
5. ԼՂՀ նախագահի պաշտոնական կայք, Կազմավորման պատմություն, <http://president.nkr.am/am/nkr/>
6. Արցախի (Լեռնային Ղարաբաղի) Հանրապետության Ազգային Ժողով, Տեղեկատվություն, <http://www.nankr.am/hy/32>
7. ԼՂՀ Գերագույն խորհրդի Ժողպատգամավորների ընտրություններ, 28 դեկտեմբերի 1991թ. <http://cecncr.am>
8. Տեղական հանրաքվեի մասին ԼՂՀ օրենք, <http://cecncr.am/wp-content/uploads/2014/12/4>.
9. Հանրաքվեի մասին ԼՂՀ օրենք. <http://cecncr.am/wp-content/uploads/2014/12/3>.
10. ԼՂՀ ընտրական օրենսգիրք. <http://cecncr.am/wp-content/uploads/2014/12/2>.
11. Закон «О политических партиях» Приднестровской Молдавской Республики. 28 января 2000г., Статья 10. <http://zakon-pmr.com/DetailDoc.aspx?document=36798>
12. ԼՂՀ Կուսակցությունների մասին օրենք, 17.09.2003. Հոդված 5, մաս 1, ԼՂՀ ԱԺ պաշտոնական կայք: <http://www.nankr.am/view/legislation/120>
13. Закон Республики Южная Осетия «О политических партиях», Глава 2, Статья 3, Часть 1, 2, 3. Официальный веб-сайт Парламента Республики Южная Осетия. <http://www.parliamentrso.org/node/89>
14. Закон Республики Абхазия «О политических партиях». Официальный веб-сайт Народное Собрание Парламент Республики Абхазия, Глава 2, Статья 8, Части 1, 2, 3. <http://www.parlamentra.org/upload/zakon>.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В РЕСПУБЛИКЕ АРЦАХ

А.Ю. Торосян

АННОТАЦИЯ

Данная статья посвящена исследованию некоторых вопросов институционального развития в Республике Арцах, особенно в контексте ситуации после 44-дневной войны. В статье уделяется особое внимание тому факту, что народу Республики Арцах за все годы независимости удалось накопить достаточно большой опыт

институционального становления и развития в кризисных ситуациях. В этом смысле народ Республики Арцах сделал свой самый серьезный правовой и политический выбор еще в 1991 году, преодолев как правовые, так и политические, военные и гуманитарные кризисы и проблемы, связанные с ситуацией вокруг Арцаха.

В статье отмечается, что процесс институционального развития в Республике Арцах с самого первого дня обретения независимости сопровождался либо неминуемой угрозой войны, либо ее возобновлением в будущем. Однако и война, и опасность ее возобновления никоим образом не прервали продолжение процесса организации политических процессов в Республике Арцах на основе общеизвестных норм и принципов международного права, образующих государство и органы местного самоуправления.

В работе подчеркивается, что, помимо того, что в 2020 году впервые в политической истории Республики Арцах, общенациональные выборы проводились одновременно, то есть «президентские» и «парламентские» выборы проводились в один день – из-за эпидемии COVID-19 выборы прошли в экстренном порядке. С учетом того, что вызовы, стоящие перед народом Арцаха, были более опасными по своему характеру, чем распространение COVID-19, власти решили провести выборы в строгом соответствии с рекомендациями ВОЗ, в частности, ЦИК в результате соответствующих обсуждений обеспечила всех участников политического процесса средствами индивидуальной защиты. То есть не только членам избирательных комиссий, наблюдателям, доверенным лицам, но и всем гражданам Арцаха, имеющим право голоса, на избирательном участке были предоставлены маски, перчатки и даже личные ручки. Несмотря на то, что изначально существовали опасения, что распространение Коронавируса повлияет на явку на национальных выборах, высокая активность избирателей в особых условиях показала, что с момента обретения независимости народ Арцаха накопил значительный опыт проведения чрезвычайных политических выборов.

В статье также подчеркивается, что принятие ряда важных законов имело решающее значение как с точки зрения институционального развития, так и с точки зрения формирования, развития и укрепления демократических ценностей избирательной системы в частности, Закон Республики Арцах «О местном референдуме», Закон Республики Арцах о референдуме, Избирательный кодекс Республики Арцах и принятие 10 декабря 2006 года основного закона – Конституции.

Здесь делается вывод о том, что процесс институционального развития в Республике Арцах является непрерывным процессом. Он не прерывался в 1991 году во время боевых действий, в условиях сложной послевоенной социально-экономической ситуации, не прерывался в марте-апреле 2020 года. Более того, опыт новейшей политической истории Республики Арцах показывает,

что, независимо от текущей ситуации, процесс институционального развития не будет прерван и сейчас, после 44-дневной войны, но, адаптируясь к текущей ситуации и вызовам, будет продолжаться в соответствии с новыми условиями.

Ключевые слова: Республика Арцах, НКР, война, институциональное развитие, политические выборы.

SOME ISSUES OF THE INSTITUTIONAL DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF ARTSAKH

H. Torosyan

ABSTRACT

The paper analyzes important institutional developments in the Republic of Artsakh, especially in the context created after 44 days of war. Particular attention is paid to the fact that the people of the Republic of Artsakh, during all the years of independence, have been able to gain significant experience in institutional development and consolidation during crisis situations. Moreover, the recent political history of the Republic of Artsakh shows that regardless of the situation at hand, the process of institutional development will not be interrupted, rather, adapting to the current situation and challenges, it will continue in accordance with new conditions.

Keywords: Republic of Artsakh, NKR, war, institutional development, political elections.

АРМЯНОФОБИЯ В АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ УЧЕБНИКАХ И ЕЕ ВЛИЯНИЕ НА БЕЗОПАСНОСТЬ АРМЯНСКОГО ГОСУДАРСТВА¹

А.Г. Элибегова, С.С. Вардазарян

*Российско-Армянский университет
elibegova@gmail.com, sss001@list.ru*

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается армянофобия в азербайджанских учебниках и ее влияние на государственную безопасность Армении, а также задачи армянской стороны по противодействию данному методу пропаганды. В статье также описаны методы имплементации антиармянской политики. На основе результатов мониторинга и исследований, проведенных автором, был представлен ряд рекомендаций для противодействия антиармянской политике Азербайджана.

Ключевые слова: политика армянофобии, государственная безопасность, азербайджанские учебники, Арцахская проблема.

Введение

Антиармянская политика является идеологической базой, на которой выстраивается официальная пропаганда Азербайджана и которая затрагивает различные сферы жизнедеятельности общества как внутри страны, так и во внешней политике государства. Официальная пропаганда сформировала несколько уровней ретрансляции армянофобии.

1. Официальное руководство страны и высокопоставленные чиновники формируют антиармянские тезисы.
2. Лидеры мнений, представители духовенства и интеллигенции раскрывают эти тезисы доступными для общества установками.
3. Учебная литература и научные круги закрепляют результат.
4. СМИ ретранслируют сформированные тезисы в массы.
5. Общество усваивает и распространяет антиармянские тезисы.

¹ Исследование выполнено при финансовой поддержке Государственного комитета по науке МОН РА в рамках научного проекта № 19YR-5F024.

В рамках данного исследования научный интерес вызывает именно третье звено – учебная программа азербайджанских школ, официально одобренная Министерством образования страны, как среда пропагандистского воздействия на несовершеннолетних лиц.

Гипотеза данного исследования предполагает наличие проявлений языка вражды и армянофобии в школьной литературе Азербайджана по разным дисциплинам – на протяжении всего процесса обучения от младших классов до старшей школы.

Это исследование было проведено в 2020 году на основе сравнительного, структурно-лингвистического анализа, контент-анализа результатов мониторинга азербайджанских учебников и школьной литературы на предмет наличия проявлений армянофобии и языка вражды.

Актуальность проблемы обусловлена тем, что рассматриваемое явление продолжает расширять и регулярно обновлять свой инструментарий. В 2021-ом году было принято решение о введении нового предмета в школах: «История победы в Карабахе», название которого предполагает ввод в учебную программу обновленного контента, основанного на новых пропагандистских тезисах и нарративах, представляющего интерес для исследователей.

Целью исследования является изучение основ образовательных программ Министерства образования Азербайджанской Республики на базе учебных заведений Азербайджана и выявление примеров проявления армянофобии в учебной литературе для дальнейшего исследования проблематики на других уровнях.

Структурно-лингвистический анализ, как метод исследования конфликтов, в частности, предлагает О.А. Даниленко [1], кризис идентичностей и парадоксальные идентичности, как источник конфликтов на постсоветском пространстве рассматривает в своих работах. Е.М. Бабосов [2], проблему «гражданской самоидентификации» можно рассмотреть в работах В.С. Ядова [3], отдельным направлением в изучении и анализе языка вражды стала школа социогуманитарной экспертизы Николая Гиренко [4], примеры и рекомендации для всех тех, кто занимается образованием в области прав человека в школах прописаны во «Всемирной программе образования в области прав человека» Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций [5], вопросы толерантности и расизма в обществе рассмотрены в работах В.А. Шнирельмана [6], Р. Бенедикт [7], в более широком смысле проблему этницизма рассматривает голландский социолог Теун ван Дейк [8], в узком контексте проблему

школьных учебников рассматривают в своих работах А. Юнусов [9], Дж. Сеидов [10], С. Гусейнова [11].

В вопросе конструирования образа врага крайне важно понять проблему самоидентификации в противопоставлении по принципу «свой»/«чужой» и формирования «образа врага».

Согласно О. Даниленко, даже если человек не осознает своих идентичностей, они так или иначе являются неосознанными регуляторами поведения, т.к. ценности «встроены» в идентичности и являются детерминантами поведения человека. Наиболее ярко эти детерминанты проявляются в ситуации конфликта, в особенности, если ситуация сопряжена с проблемой нравственного выбора. Попадая в такую ситуацию, человек уже более отчетливо осознает, кто для него «свой», а кто «чужой», таким образом, становятся явными идентичности, которые до этого были, возможно, скрыты [12]. А привычный и с древности известный мобилизационный потенциал «образа врага» продолжает использоваться в качестве действенной силы, способствующей внутригрупповой сплоченности. Разграничение «своих» и «чужих», с одной стороны, проявляется в процессе типизации, с другой стороны, определяет восприятие этих типизаций. Важным моментом институционализации является легитимация, которая рассматривается П. Бергером и Т. Лукманом с точки зрения происхождения смысловых универсумов, концептуальных механизмов поддержания универсума и социальной организации поддержания универсумов. Легитимация оправдывает социальный порядок, придавая нормативный характер его практическим императивам, легитимация «объясняет» институциональный порядок, придавая когнитивную обоснованность объективным значениям, то есть легитимация, по П. Бергеру и Т. Лукману, включает не только «ценности», но и «знания» [13].

Согласно гипотезе Эдуарда Сепира и Бенджамина Уорфа, в определенном смысле социальная реальность конструируется и категоризируется в языке [14]. Это значит, что название «других» в дискурсивной практике устанавливает и/или укрепляет границы между группами в социальной реальности. Авторы психолого-правового подхода считают, что текст рассматривается как частный случай межгруппового общения. В связи с этим применяются те базовые конструкты, которые используются для характеристики межгруппового общения в рамках социально-психологической теории. Таких конструктов три: информационно-коммуникативный, перцептивный и интерактивный. Авторы исследования выстраивают соответствующие этим базовым концептам группы. Так, информационно-коммуникативному конструкту со-

ответствует группа «ложной идентификации», перцептивному – ложной атрибуции, а интерактивной – «мнимой обороны». Ложная идентификация, согласно авторам, – это формирование и подкрепление негативного этнического стереотипа, отрицательного образа нации, расы, религии путем приписывания негативных характеристик, стремления следовать древним обычаям, утверждения о врожденном или историческом превосходстве одной нации над другой. Ложная атрибуция – приписывание враждебных действий и опасных намерений представителям какой-либо нации, расы, религии. В эту категорию входят: перенос ответственности за деяния отдельных представителей определенной группы на всю группу, утверждение о несовместимости групп, высказывания в духе теории заговора, объяснение всех проблем социальной, культурной и политической жизни действиями определенной этнической, расовой, религиозной группы. Мнимая оборона – это, по версии авторов, побуждение к действиям против какой-либо нации, расы и религии различными способами: от оправдания геноцида до различных призывов к дискриминации и насильственным действиям по отношению к представителям определенной группы (групп) [15].

В этом контексте важно понимание проявлений вражды, являющихся частью официальной пропаганды и идеологии в Азербайджане на примере школьных учебников. Как отмечает В. Шнирельман [16, 17], школьный учебник не способен дать полное и абсолютно объективное освещение истории страны или региона, функция учебника состоит в подготовке не профессионала-историка, а лояльного гражданина. Именно этой цели, в первую очередь, и служит учебный текст, для чего соответствующим образом отбираются, выстраиваются и интерпретируются исторические факты. Следовательно, учебник истории отображает главным образом текущие общественные настроения, выраженные в актуальной политической позиции его автора или в его понимании социально-политического заказа.

Ариф Юнусов в своей работе «Мифы и образы “врага” в исторической науке и учебниках по истории независимого Азербайджана» обращается к проблеме переосмысления азербайджанской исторической науки, процесса пересмотра и ликвидации «темных пятен» в истории Азербайджана и возникшего в результате целого блока этнических и политических мифов и стереотипов, отражавших не только сложные этапы в социально-политической истории молодого независимого государства, но и его официальную идеологию. В постсоветский период началась ревизия прежних концепций истории Азербайджана. Она коснулась практически всех ее аспектов. Исчезли прежние табу, теперь наступила эра создания новых рамок и, соответственно, мифов.

Если раньше акцентировалось внимание на дружбе народов, и в этой связи публиковалось много книг и статей о совместной борьбе против иноземцев (турок, арабов, иранцев, монголов) азербайджанцев, армян и грузин, то теперь, в условиях войны в Карабахе, появилась потребность в образах борцов и национальных героев за независимость страны. В итоге, в большом количестве стали появляться публикации не о деятелях культуры, а именно тех, кто сражался за Родину. При этом почти все они оказывались борцами против, в первую очередь, армян, а также России и Ирана. Именно Армения (а также армяне), плюс Россия и Иран стали все чаще и чаще изображаться в образе «врагов» Азербайджана и азербайджанской независимости. Даже если публикации были посвящены не Карабаху, а, например, репрессиям в СССР в период Сталина, то и в этом случае особо акцентировалось внимание на следователях армянской национальности. Школьные учебники в Азербайджане в условиях Карабахского конфликта были призваны «воспитывать патриотов, умеющих отделять “своих” от “других” и готовых, если это понадобится, принять участие в очередном конфликте» [18].

Конструирование образа «врага» начинается уже с учебника для пятого класса, т.е. с первого года преподавания истории. Правда, это пока не учебник по истории Азербайджан, это «Отечество» («Анна юрду»), но написанный очень эмоционально, особенно ярко при описании противостояний с «другими», а тем более – «историческими врагами» Азербайджана. Показательно, что очень много места в учебнике в этом отношении отводится известному дастану (эпосу) тюркок-огузов «Деде Горгуд», т.е. общему для всех тюркок эпосу, но который в Азербайджане рассматривается как чуть ли не полностью азербайджанский. Именно здесь, при описании подвига Уруза, впервые и возникает тема «врагов»: Уруз принял страшную смерть ради того, чтобы спасти мать от рук врага [19]. Далее авторы учебника впервые преподносят новый миф для школьников: все тюрки – «братья», однако происки «врагов» приводят к раздорам среди братьев, и это преподносится в учебнике как величайшая трагедия тюркок. И хотя образы «врагов» пока еще не уточнены, однако в следующем разделе делается уточнение и дается информация о конфессиональном происхождении врагов: «Уничтожили единство, изнутри раскололи нас злоумышленники – “неверные в черных одеяниях”, ... посеяли раздор в нашей священной вере жаждавшие нашей крови коварные враги». Если в начале учебника ее авторы не уточняют, кто это такие, то впоследствии при описании дастана «Деде Горгуд» картина меняется: «Страницы этого дастана изобилуют описаниями героизма азербайджанского народа. В нем ярко отражена

борьба нашего народа против армянских и грузинских покровителей». Армянские и грузинские феодалы и их покровители названы в дастане «неверными в черных одеяниях» [20]. Так авторы учебника создают антитезу: «мы, славные тюрки и они, наши враги – неверные в черном одеянии, т.е. христиане». По сути, на страницах учебника ведется пропаганда о вечной вражде и происках христиан против мусульман, и особенно тюрок Азербайджана.

Обращаясь к проблеме азербайджанских учебников, Дж. Сеидов [21] отмечает «Национальный куррикулум общего образования в Азербайджане», составленный по соответствующей схеме. «Национальный куррикулум» – документ концептуального характера. Он определяет стандарты, содержание и результаты обучения, а также регламентирует учебный процесс и устанавливает новые критерии оценивания. Было заявлено, что при составлении «Национального куррикула» были приняты во внимание следующие принципы: учет национальных и общечеловеческих ценностей, создание благоприятной среды для обучения всех учащихся, ориентированность образования на формирование личности, достижение результатов обучения, интегративность и выполнение требований к процессу обучения.

Подобный дискурс почти не оставляет для учащихся никаких шансов на альтернативное мышление. Именно интеллигенция, занятая в образовании, активизирует образ врага и жертвы в школьном дискурсе. На протяжении всего школьного курса истории учащиеся приобщаются к знанию, что Азербайджан выковал свое право на существование в борьбе с непримиримыми врагами, образ которых постепенно обретает ясные и четкие контуры. У учащихся практически нет шансов выйти из-под влияния мифотворческого нарратива. Властные элиты активно проводят политику негативной памяти в сочетании с этнонационализмом, приобретающем постепенно черты расизма.

Согласно Р. Барту, миф – это особая коммуникативная система, метаязык (суперязык, язык о языке), передающий сообщение, которое является совокупностью смыслов, создающих скрытый идеологический дискурс; с одной стороны, миф старается изменить действительность таким образом, чтобы она соответствовала ценностям мифообразующего сознания, с другой, он старается скрыть свою идеологизированность и воспринимается воспринимающим как само собой разумеющееся, естественное положение вещей. Миф – это не пережиток архаичного сознания, а огромная часть современной культуры, которая реализует себя через рекламу, средства массовой информации, кино и другие нарративы [22].

По мнению С. Гусейновой, репрезентация периода становления советской власти и формирования Азербайджанской ССР (и, в целом, постсоветская версия истории Азербайджана) направлена на обслуживание современного Карабахского конфликта. В современных учебниках советскую идеологию «дружбы народов» сменила концепция «многовековой армяно-азербайджанской вражды». Авторы используют любую возможность подчеркнуть негативную роль «армян» в событиях истории Азербайджана с «незапамятных времен», превращая последнюю Карабахскую войну в кульминацию противостояния, последнюю битву, в которой решается вопрос «либо мы, либо они».

После распада СССР возникло множество конфликтов («территориальных», «межнациональных»), часть которых перешла в вооруженные противостояния, до сих пор не нашедшие своего решения. «Войны памяти» – одно из измерений этих конфликтов. Опираясь на «объективные исторические свидетельства», оппонентам («сепаратистам», «оккупантам» и т.п.) приписывают мотивы, устремления и действия, радикально противоречащие собственным интересам [23]. Очевидно, что учебники не могут рассматриваться как единственный и/или наиболее эффективный инструмент формирования исторического сознания молодых людей. Однако они продолжают оставаться наиболее широко распространенным типом социализирующих текстов, находящихся под контролем государства. Последнее обстоятельство позволяет рассматривать их содержание как одно из воплощений государственной политики идентичности [24].

Однако проблема школьной программы в Азербайджане не ограничивается учебниками истории, которую школьники начинают изучать в 5-ом классе. Примеры проявления открытой или скрытой армянофобии можно встретить и в других учебниках младших классов.

Несколько примеров из азербайджанских учебников по разным специальностям для младших классов приведены в приложениях (Приложение 1. Учебник по азербайджанскому языку для 2-х классов [25], Приложение 2. Познание мира: 3 класс [26], Приложение 3. Русский язык: 4 класс [27]).

Многочисленные примеры наличия армянофобии в утвержденной Министерством образования Азербайджана школьной программе свидетельствуют о целенаправленной государственной политике по воспитанию поколений – носителей враждебного и отрицательного отношения к армянам, на основе сформировавшихся еще в детском возрасте стереотипов и предубеждений. Подобная идеологическая база помогает власти контролировать обще-

ственное мнение, чувствительное к официальной пропаганде и не обладающее высоким уровнем медиаграмотности. Данный подход был широко распространен при тоталитарных и авторитарных режимах в разных странах в различные исторические периоды.

Как отмечает Б.В. Марков в книге «Философская антропология. Очерки истории и теории» [28], отказ от тотальной идеологии является признаком социального прогресса, свидетельствующим об оздоровлении общества и избавлении от ряда узких стереотипов, в частности, «образа врага», затрудняющих коммуникацию и взаимопонимание. Однако процесс «деидеологизации» далеко не так прост. От идеологии совсем не так-то просто избавиться, ибо она не остается системой насильственно навязанных идей, а происходит из традиционных и вырастает в новые формы жизни. На самом деле, они эффективны и жизнеспособны настолько, насколько укоренены в почву народного бытия и связаны с формами духовной интеграции людей. Современная идеология функционирует не как система догм или лозунгов, доктрин или теорий, а как язык большой прессы, массовой культуры, рекламы и т.п. Любой кинофильм, роман, видеоклип, даже заголовок или фотография в газете начинены идеологическим содержанием.

Отказ от методов идеологического воздействия на население и «деидеологизации» мифа об образе армян не является приоритетом для правящего режима в Азербайджане, поскольку власть, очевидно, преследует обратную цель – формирование образа внешнего врага для поддержания своего авторитета в обществе. Несмотря на наличие широкой правовой базы, регулируемой международными структурами, частью которых является и Азербайджан (взяв на себя обязательства при вступлении в международные организации), власти страны продолжают ее демонстративно игнорировать.

К примеру, согласно рекомендациям ОБСЕ, для конструирования демократического и толерантного общества необходимо соблюдение прав человека и исключения дискриминации по этническому, половому, религиозному и пр. признакам в школьной программе. К примеру, «Закон о запрете дискриминации и иного унижающего достоинство обращения» действует в Швеции с 1 января 2009 года и направлен против дискриминации во всех сферах общества. Закон требует, чтобы школы предпринимали активные меры по предупреждению дискриминации и имели план по обеспечению равного обращения, который должен содержать описание таких мер. На Омбудсмена по вопросам равенства возложена обязанность по обеспечению соблюдения Закона со ссылкой на общие нормы для школ, разработанные в 2006 году [29].

Выводы

В результате исследования была подтверждена гипотеза, согласно которой в школьной литературе, одобренной Министерством образования Азербайджана, целенаправленно культивируется образ врага в лице армян, в том числе и в специальной литературе по предметам, которые не предполагают наличие подобного контента (Родной язык, Иностранный язык, Познание мира и пр.). Отдельной темой для исследований являются учебники по истории, где проявления армянофобии в формулировках, искажении исторических фактов и антинаучном подходе наличествуют в большей концентрации.

Учитывая невозможность приведения в соответствие с европейскими нормативами школьной программы в Азербайджане, необходим комплексный подход армянской стороны для доведения до мирового сообщества проблемы армянофобии в формировании самосознания подрастающего поколения. Это необходимо, в первую очередь, для создания условий, способствующих мирному диалогу сторон. В случае, если азербайджанская сторона не пересмотрит свои подходы к воспитанию последующих поколений, перспектива мирного сосуществования двух обществ не видится возможной.

С этой целью рекомендуется использовать следующие инструменты:

1. Наблюдение и сбор фактов;
2. Обработка и анализ информации;
3. Разработка стратегии противодействия;
4. Консолидация специалистов и ответственных структур;
5. Создание каналов распространения информации.

Подводя итоги исследования, авторы пришли к следующим выводам:

а) политика, проводимая Азербайджаном, негативно сказывается на мирном урегулировании конфликта;

б) через определенный период времени в Азербайджане придет к власти поколение, воспитанное антиармянскими идеями, которое будет проводить более антиармянскую политику, чем нынешние власти;

в) в случае, если власти Азербайджана уже сейчас предпримут попытку нейтрализации антиармянской пропаганды и армянофобии в стране, понадобится еще два поколения, чтобы данные установки окончательно были ликвидированы в обществе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Даниленко, О.А. Язык конфликта в трансформирующемся обществе: от конструирования истории – к формированию социокультурных идентичностей. Вильнюс: ЕГУ, 2007.
2. Бабосов Е.М. Конфликтология: Учеб. пособие для студ. ВУЗов. Минск: Тетра Системс, 2000. 464с.
3. Ядов В.А. Что же можно ожидать в недалеком будущем?// Куда пришла Россия?... Итоги социетальной трансформации. М.: МВШСЭН, 2003.
4. Винников А.Я., Гиренко Н.М., Коришнуова О.Н., Леухин А.В., Серова Е.Б. Методика расследования преступлений, совершаемых на почве национальной и расовой вражды и ненависти. СПб.: б/и, 2002; Гиренко Н.М. Экспертиза материалов на предмет наличия признаков, попадающих под определение «экстремизма» // Этнос. Культура. Закон. СПб.: Carillon, 2004. СС. 189–206.
5. Образование в области прав человека в школьной системе Европы, Центральной Азии и Северной Америки: сборник примеров успешных практик. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ) 2009: <http://www.osce.org/odihr>
6. Шнирельман В.А. «Порог толерантности». Идеология и практика нового расизма / В.А. Шнирельман: «НЛЮ», 2011.
7. Benedict R. Race and racism. London: George Routledge and Sons, 1942.
8. Van Dijk T.A. Elite discourse and racism. Newbury Park: Sage, 1993.
9. Юнусов А. Мифы и образы «врага» в исторической науке и учебниках по истории независимого Азербайджана / [www. amudarya.net](http://www.amudarya.net), 2011.
10. Сеидов Дж. Образ врага в школьных учебника, 06.07.2017: <http://september.media/archives/1287>
11. Мифы и конфликты на Южном Кавказе. Том 1. Инструментализация исторических нарративов. Под ред. Карпенко О., Джавахишвили Дж., 2013: <http://www.international-alert.org/tl/node/4531>
12. Даниленко, О.А. Язык конфликта в трансформирующемся обществе: от конструирования истории – к формированию социокультурных идентичностей. Вильнюс: ЕГУ, 2007. С. 56.
13. Там же. С. 84.
14. Sapir Edward. In Language, Culture, and Personality // Selected Writings of Edward Sapir. Berkeley and Los Angeles: University of California Press, 1949.; Whorf Benjamin. The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language // Classic Contribution to Social Psychology. N.Y.: Oxford University Press. L.: Toronto, 1972. С. 162.
15. Ратинов А.Р., Кроз М.В., Ратинова Н.А. Ответственность за разжигание вражды и ненависти: психолого-правовая характеристика. М.: Юрлитинформ, 2005. С. 109.
16. Шнирельман В. Ценность прошлого: этноцентристские исторические мифы, идентичность и этнополитика / А. Малашенко и М.Б. Олкотт (ред.). Реальность этнических мифов. Гендальф: М., 2000.
17. Юнусов А. Мифы и образы «врага» в исторической науке и учебниках по истории независимого Азербайджана / [www. amudarya.net](http://www.amudarya.net), 2011.
18. Аббасов И., Румянцев С. Способы увековечить прошлое: анализ образов других в учебниках истории Азербайджана. – Сборник «Современные учебники истории на Южном Кавказе» / Под ред. Любоша Веселего. Прага: Ассоциация международных вопросов», 2009. С.34.

19. Махмудлу Я., Халилов Р., Агаев С. Отечество. Учебник для 5 класса. Баку: «Тэхсил», 2003. СС. 8–9.
20. Там же. С. 66.
21. Сеидов Дж. Образ врага в школьных учебниках, 06.07.2017: <http://september.media/archives/1287>
22. Барт Р. «Миф сегодня» Избранные работы: Семиотика. Поэтика. М.: Прогресс-Универс, 1994. СС. 72–130.
23. Мифы и конфликты на Южном Кавказе. Т. 1. Инструментализация исторических нарративов. Под ред. Карпенко О., Джавахишвили Дж., 2013: <http://www.international-alert.org/tl/node/4531>
24. Apple M.A. & Christian-Smith L.K. The Politics of the Textbook (Политика учебников). Routledge: New York; M. A. Apple (2004г.). Ideology and Curriculum. 3rd ed. (Идеология и программа. 3-е изд.), Routledge: New York; S. Lässig (2009г.). 'Textbooks and Beyond: Educational Media in Context(s)' (Учебники и не только они: средства обучения в контексте), Journal of Educational Media, Memory, and Society. vol. 1, Issue 1.
25. <http://azerichild.education/class-2-azerbaycani-dili.html>
26. <http://azerichild.education/class-3-poznanie-mira.html>
27. <http://azerichild.education/class-4-rus-dili.html>
28. Марков Б.В. Философская антропология: очерки истории и теории. СПб., 1997.
29. Образование в области прав человека в школьной системе Европы, Центральной Азии и Северной Америки: сборник примеров успешных практик. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ) 2009: <http://www.osce.org/odihr>

ANTI-ARMENIAN POLICY IN AZERBAIJANI SCHOOL TEXTBOOKS AND ITS INFLUENCE ON SAFETY OF ARMENIAN STATEHOOD

A. Elibegova, S. Vardazaryan

ABSTRACT

The article provides an insight to the anti-Armenian policy of Azerbaijan in its school textbooks and its influence on the safety of Armenian statehood. The article also points to the topicality of the topic and the challenges and goals posed ahead of Armenian side. The manifestations of the anti-Armenian policy are described. A number of proposals on ways to resist Azerbaijan anti-Armenian policy are presented on the basis of observations and research conducted by the authors.

Keywords: Anti-Armenian policy, state security, Azeri state institutions, Artsakh conflict.

Приложение 1

Учебник по азербайджанскому языку для 2-ых классов [19].

Стр. 110. Детский стишок.

Армяне не пустили
Деда Мороза и Снегурочку
в Лачин, Кельбаджар
[...]
Моя мечта: пусть Дед Мороз
Снегом покроет все горы
И позовет нас в гости
В Гарабаг в следующем году
Пусть развеются над
Нашими головами
черные тучи и серые ветра [...]

Стр. 123.

Если кровь эта останется не отмщенной,
Отвернется от мира справедливость,
Горд Азербайджан
И он накажет виновных в этой трагедии!

Стр. 142.

Объяснить детям: Ходжалинскую трагедию должен признать весь мир. Если армянские зверства не будут подвергнуты надлежащей оценке, если виновные не будут привлечены к ответственности, то вера в справедливость угаснет [21].

Познание мира 3 класс [22]

Стр. 63.

Глава 29. «Наши соседи»

Территория, где в настоящее время расположена Республика Армения, исторически являлась родиной азербайджанских тюрок. Со временем их насильно изгнали оттуда. В настоящее время в Армении нет ни одного азербайджанца.

Стр. 80– 81.

Одна девочка внимательно рассматривала вышивку нашей одноклассницы. Ее подруги, продолжая рассматривать работы выставки, значительно отделились от неё. Ничего не замечая, девочка неподвижно стояла и никак не могла оторвать взгляд от вышивки. Мы подошли к ней. В её глазах были слёзы. Мы поинтересовались, что случилось. Она рассказала нам интересную печальную историю своей матери.

Мы узнали, что во время страшного геноцида в Ходжалы ее мать была школьницей. Ей было всего 12 лет. Очень любила вышивать. Она вышивала на ткани прекрасные узоры.

Однажды вечером, когда она вышивала, внезапно послышался страшный грохот. На небе свистели светящиеся пули. В доме все были в панике, не зная, что делать.

Все члены семьи вынуждены были покинуть дом. В холодную зимнюю ночь под градом пуль они вместе со всеми бежали по лесу. В ту ночь погибло много людей. Кое-как её семье удалось выбраться из деревни и уцелеть. Большинство детей на выставке, собравшись вокруг девочки, безмолвно слушали её историю. Девочка сказала, что недоконченная вышивка матери до сих пор хранится у них дома. Эта вышивка ей очень дорога. Её узоры в точности такие же, как на этой вышивке. Хотя с тех пор прошло много времени, её мать так и не dokonчила эту вышивку. Она говорит, что очень хочет закончить её, но не может. Как только берёт в руки, перед глазами оживают картины той страшной ночи.

Приложение 3

Русский язык 4 класс [20]

Стр. 131.

Красив и прекрасен наш независимый Азербайджан. Но он мог бы быть ещё прекраснее, если бы на протяжении столетий не подвергался постоянным набегам и захватам со стороны армян. Мы помним трагедию Ходжалы, захват наших земель в Карабахе. Помним и о том, сколько невинных людей пострадало от рук этих захватчиков.

31 марта – это ещё одна трагическая дата в истории нашей страны – День геноцида азербайджанцев. В 1918 году армяне совершили погромы, поджоги, террористические акты в городах и районах Азербайджана. В результате учинённого армянами геноцида только за свою национальную принадлежность были зверски убиты десятки тысяч мирных азербайджанцев: женщин, детей и стариков. Сожжены, разграблены дома, разрушены исторические памятники, места религиозного поклонения. Открыв огонь по мечети «Тезе пир», армяне сожгли здание «Исмаилийе», считающееся одним из сокровищниц мировой архитектуры.

Армяне совершили массовые погромы в Баку и в отдельных районах Азербайджана. Полностью сожгли территорию Шамахи, где проживали мусульмане, мечети в 13 кварталах и известную мечеть «Джуме». Было убито 8077 азербайджанцев, среди которых были и женщины, и дети. Армяно-большевистские формирования разрушили в Губинском уезде 162 деревни, 35 из которых не восстановлены по сей день.

Начатый армянами 30 марта 1918 года погром длился несколько дней. В Баку с особой жестокостью армянами были убиты более двенадцать тысяч мирных людей. Во время этих событий были убиты не только азербайджанцы, но и представители других национальностей.

Зверства, учинённые армянскими формированиями против азербайджанцев в Баку и азербайджанских уездах весной 1918 года, расцениваются как геноцид.

По указу Гейдара Алиева «О геноциде против азербайджанцев 31 марта» от 27 марта 1998 года 31 марта объявлено Днём геноцида азербайджанцев.

Просклоняйте прилагательные: верный (друг), верные (друзья). Выделите окончания.

УДК 32.019.5

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_58

Поступила: 23.12.2020г.

Сдана на рецензию: 27.12.2020г.

Подписана к печати: 26.03.2021г.

ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆՎՏԱՆԳՈՒԹՅԱՆ ԽՆԴԻՐՆԵՐԸ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՀԱՂՈՐԴԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ԿԱՌՈՒՑՎԱԾՔՈՒՄ

Ն.Ա. Աղայան

Հայ-Ռուսական համալսարան

katriona2000@gmail.com

ԱՍՓՈՓՈՒՄ

Ներկայումս հանրապետությունում կարևոր հիմնախնդիր է քաղաքական հաղորդակցության միջոցների արդյունավետ կիրառումն ազգային անվտանգության ներքին սպառնալիքներին դիմակայելիս: Ներքին սպառնալիքների շարքում հողվածագիրն առանձնացրել է կայուն քաղաքացիական հասարակության բացակայությունը, բազմակուսակցական համակարգի կայացած չլինելը, պետության քաղաքական հաղորդակցությունում հետադարձ կապի մեխանիզմի անտեսումը և այլն: Մասնավորապես, ՀՀ-ում բազմակուսակցական համակարգի թույլ լինելու հիմնական պատճառներն են նշվում հետևյալները

- ընտրողների հետ թույլ կապը, միայն ընտրական ժամանակահատվածներում ակտիվանալը,
- ոչ հստակ գաղափարական-գաղափարախոսական ուղղվածությունը,
- կադրային քաղաքականությունը, ներքին ժողովրդավարության և ինքնավարության թույլ կառուցվածքը:
- ոչ բոլոր մարզերում և բավարար չափով ներկայացվածությունը,
- քաղաքական և ֆինանսական գործունեության թափանցիկ չլինելը,
- կուսակցությունների գործունեության նկատմամբ թույլ վերահսկողությունը:

Հիմնաբառեր՝ ազգային անվտանգություն, քաղաքական հաղորդակցություն, բազմակուսակցական համակարգ, ակտիվ մասնակցություն, կադրային գործառույթ:

Արդի ժամանակաշրջանում հանրապետությունում կարևոր հիմնախնդիր է քաղաքական հաղորդակցության միջոցների արդյունավետ

կիրառումն ազգային անվտանգության ներքին սպառնալիքներին դիմակայելիս: 2018 թ. դեկտեմբերի 9-ի ազատ, արդար և թափանցիկ խորհրդարանական ընտրություններից հետո [1] քաղաքական հաղորդակցության մոտեցումների առումով զգալի փոփոխություններ տեղի ունեցան: Կատարվեցին քայլեր, որոնք հույս ներշնչեցին, որ քաղաքական հաղորդակցության ժողովրդավարական չափանիշները խորությամբ կարմատավորվեն մեր երկրում, սակայն անցած ժամանակահատվածը ցույց տվեց, որ խնդիրները դեռևս հաղթահարված չեն, և ժողովրդավարական ինստիտուտների կայացման ճանապարհին դեռ տեղապտույտի մեջ ենք, հետևաբար, ազգային անվտանգության ներքին սպառնալիքները շարունակում մնալ արդիական:

Արդի քաղաքագիտական գրականության մեջ ժողովրդավարության էությունը բացահայտող գլխավոր սկզբունքներից առանձնացվում են՝ «ա) պետությունը իշխանությունների բաժանման սկզբունքի վրա հիմնելը, բ) ժողովրդի կողմից ընտրված բարձրագույն քաղաքական օրենսդիր մարմնի առկայությունը, գ) բացի օրենսդիր մարմնից, նաև իշխանության ու կառավարման, ընդհուպ ինքնակառավարման այլ ընտրովի մարմինների առկայությունը, դ) համընդհանուր, հավասար, ազատ ընտրական իրավունքը, ե) որոշումներ ընդունելիս քննարկման ելքը ձայների մեծամասնությամբ վճռելը» [2] և այլն:

Առհասարակ, ժողովրդավարական հասարակարգի կազմավորումն ու հաստատումը պետք է կապվեն դրական ընկալում ժողովրդավարական հասարակության այն հիմնական ինստիտուտների մասին, ինչպիսիք են՝ քաղաքական կուսակցությունները, ընտրությունները, քաղաքական ղեկավարությունը, միջկուսակցական դաշինքներն ու օրենսդիր մարմինները, որոնց միջոցով հասարակությունը քաղաքականապես ինքնակազմակերպվում է՝ օրինական ու վստահելի կառավարություն ընտրելու և վերջինիս վերահսկելու համար: Կայուն քաղաքացիական հասարակությունը, որն ունի քաղաքական այլընտրանքներ առաջադրելու և կառավարությանը վերահսկելու կարողություն, կարող է օժանդակել անցումային վարչակարգերին՝ դիմակայելու իրադարձությունների հակառակ ընթացքը, ինչպես նաև արագացնելու և ավարտին հասցնելու ժողովրդավարականի անցման գործընթացը [3]:

Ժողովրդավարության ինստիտուցիոնալ արժեքներից է պառլամենտարիզմը, որի հաստատման համար անհրաժեշտ է ոչ միայն իշխանության ներկայացուցչական և օրենսդիր մարմնի (խորհրդարանի) և դրա ձևավորման ընտրական ընթացակարգի գործառությունը, այլև պատշաճ կերպով հաստատված իշխանությունների բաժանման համակարգը և

զապումների ու հակակշիռների մեխանիզմը, իրական բազմակուսակցական համակարգի և զարգացած քաղաքացիական հասարակության առկայությունը, իշխանության օրենսդիր (ներկայացուցչական) մարմնի լեգիտիմության բարձր աստիճանը, քաղաքականության հրապարակայնությունն ու թափանցիկությունը, իրավունքի գերակայությունը [4]: Նշվածներից ցանկացածի բացակայությունը կարող է վերաճել ներքաղաքական կայունության ու անվտանգության սպառնալիքի:

Այսպես, չկայացած բազմակուսակցական համակարգի առկայությունը ազգային անվտանգության խնդիր է ներքաղաքական հաղորդակցության կառուցվածքում: Հիշատակելի է, որ Հայաստանում երկու անգամ՝ 2005-ին և 2015-ին, փոփոխությունների ենթարկվեց 1995թ. Ընդունված ՀՀ Սահմանադրությունը և երկուսում էլ կարևորվում էր ժողովրդավարական բազմակուսակցական համակարգի կայացումը: Վերջին սահմանադրական փոփոխություններով մեր երկրում հաստատվեց խորհրդարանական կառավարման համակարգ, ինչը ենթադրում էր, որ կուսակցությունների դերը ներքաղաքական կյանքում ավելի պետք է մեծանա ու արժևորվի: Ներկա դրությամբ այս հարցում ակնառու ձեռքբերումներով հպարտանալու առիթ չունենք, ինչն ունի իր օբյեկտիվ ու սուբյեկտիվ պատճառները, որոնց կանդրադառնանք ներքևում:

Այսպիսով, քաղաքական հաղորդակցության հիմնական ակտորները պետության մեջ տարբեր ուղղվածության **քաղաքական կուսակցություններն են**, քաղաքականապես ակտիվ **քաղաքացիները և նրանց միավորումները՝ հասարակական կազմակերպությունները (քաղաքացիական հասարակությունը)**, **մեդիա-կառուցվածքները** և, իհարկե, գլխավոր դերակատարը մնում է **պետությունը**՝ իր բազմաձյուղ տեղեկատվական կառուցվածքներով:

Անցումային փուլը մինչև վերջ չհաղթահարած Հայաստանի Հանրապետությունում պետության դերը քաղաքական հաղորդակցության ձևերի ներդրման ու զարգացման հարցում դեռևս առաջնային է, ուստի սոցիալ-հաղորդակցային և ժողովրդավարական ինստիտուտների ու բազմակուսակցական քաղաքական համակարգի կայացած չլինելու ու լիարժեք չգործառելու պայմաններում ավելի է հեշտ է մանիպուլացնել զանգվածային գիտակցությունը և անվտանգության խնդիրներն օգտագործել սեփական նպատակներն իրագործելու համար: Այս տեսանկյունից, նպաստավոր հանգամանք է մասնավորապես քաղաքական կուսակցությունների ինստիտուցիոնալ առումով թույլ լինելը: Նույնիսկ 2018թ. դեկտեմբերի 9-ի խորհրդարանական ընտրություններում «Իմ քայլը» դաշինքի 70 տոկոս ձայներով համոզիչ հաղթանակը ձեռք բերվեց

ոչ թե «Քաղաքացիական պայմանագիր» կուսակցության ինստիտուցիոնալ կայացածության, այլ նրա առաջնորդի անձնական հատկանիշների շնորհիվ: Մինչդեռ կայացած բազմակուսակցական համակարգը ժողովրդավարական պետությանը բնորոշ գլխավոր հատկանիշներից է [5]: Այս մասին նաև դրույթ է ամրագրված Ազգային անվտանգության ռազմավարությունում. «Ազգային անվտանգության համար վտանգ է ներկայացնում քաղաքական կուսակցությունների կայացման դեռևս ոչ բավարար մակարդակը: Ներկուսակցական ժողովրդավարացումը կարևոր է՝ որպես երկրում ժողովրդավարության ամրապնդման առանցքային նախապայման» [6]:

Թվում է, թե Հայաստանում բազմակուսակցական համակարգի կայացման համար օրենսդրական բազան միանգամայն բավարար է: Այսպես, համաձայն ՀՀ Սահմանադրության 46 հոդվածի՝ «Յուրաքանչյուր քաղաքացի ունի այլ քաղաքացիների հետ կուսակցություն ստեղծելու և որևէ կուսակցության անդամագրվելու իրավունք: Ոչ ոքի չի կարելի հարկադրել անդամագրվելու որևէ կուսակցության»: Նույն կերպ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքը (16.12.2016) սահմանում է. «Կուսակցությունը Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների կամավոր միավորում է, որի նպատակը հանրաքվեներին, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ընտրություններին մասնակցելու և հասարակության ու պետության քաղաքական կյանքին մասնակցության այլ ձևերով ժողովրդի քաղաքական կամքի ձևավորմանն ու արտահայտմանը նպաստելն է» (հոդվ. 2):

Քաղաքական կուսակցությունների հիմնական գործառույթները կարելի է խմբավորել երեք մասի՝ «1) պայքար հանուն իշխանության – այս գործընթացում կուսակցությունը ակտիվացնում և ներգրավում է սոցիալական խմբերի, նպաստում է քաղաքացիների քաղաքականացմանը, քաղաքական գաղափարների տարածում, 2) կադրային գործառույթ – կուսակցության նոր անդամների անդամագրում, համակիրների ու ակտիվիստների ներգրավում, առաջնորդների ընտրություն և ղեկավար պաշտոններին առաջադրում, 3) հաղորդակցային գործառույթ – քաղաքացիական հասարակության և պետության միջև կապ հաստատելու, առաջինի քաղաքական կամքը ներկայացնելու միջոց»:

Հայաստանում պաշտոնապես գրանցված է ավելի քան յոթ տասնյակ կուսակցություն, սակայն թե՛ վերոնշյալ գործառույթների կատարման, թե՛ իրավական-օրենսդրական, թե՛ դասական-ինստիտուցիոնալ առումով կուսակցական-քաղաքական գործունեություն է ծավալում հազիվ մեկ յոթերորդ մասը: Մնացածը այսպես կոչված անձ-կուսակցություններն են,

որոնցում գլխավոր դերակատարը կուսակցության հիմնադիրն է, և ընտրողները նրանից բացի, գրեթե ոչ ոքի այդ քաղաքական միավորից չեն ճանաչում: Սրանք ավանդաբար ինքնուրույն գործունեության փոխարեն փորձում են ծառայություն մատուցել ավելի խոշոր ուժերին կամ ազդեցիկ անհատներին: Այսինքն՝ կուսակցություն հիմնելն ի սկզբանե պայմանավորված էր նեղ շահադիտական նպատակներով և ոչ թե պետության կառուցվածքում քաղաքական դերակատարություն ստանձնելու և քաղաքական հաղորդակցության մասնակից դառնալու մղումով:

1. Պայքար հանուն իշխանության: Կուսակցություններն իրենցից ներկայացնում են գերազանցապես նեղ էլիտային խմբեր կամ յուրատեսակ «էլեկտորալ մեքենաներ»: Նրանք գործում են զանգվածային քաղաքականության ժամանակահատվածներում, ուստի գլխավորապես օտարված են հայ հասարակությունից: Կուսակցություններն առաջին հերթին արտացոլում են իշխող ընտրանու մրցակցող խմբերի քաղաքական ինստիտուցիոնալացումը: Պատահական չէ, որ ըստ հասարակական անկախ հարցումների, երկրի մեծահասակ բնակչության ընդամենը մի քանի տոկոսն է իրեն որևէ կուսակցության գաղափարակիր համարում [7]:

Հայաստանում կուսակցությունների մեծ մասը չի դարձել իրական քաղաքական ուժ հայ հասարակության մեջ, դրանք չունեն հստակ գաղափարախոսություն, մշակված ծրագրեր, իրականում զբաղվում են քաղաքական գործունեության նմանակերպմամբ, որի խորքում թաքնված են կլանային, խմբային շահեր կամ անձնական հավակնություններ:

Իշխանության համար պայքարում առավել կազմակերպված քաղաքական ուժերը ևս, դժբախտաբար, գրեթե միշտ առաջնորդվում են նեղկուսակցական շահերի տրամաբանությամբ, ինչը հնարավորություն չի տալիս լիովին ներկայացնելու հասարակության որոշակի շերտերի տրամադրություններն ու պահանջները: Դրա հետևանքով կուսակցությունների համար ձևավորվել է անհավասար մրցակցային դաշտ, քանի որ իշխանական կուսակցություններին մշտապես ավելի հասանելի են եղել պետական, վարչական, տեղեկատվական-հաղորդակցային ռեսուրսները, հետևաբար և դրանք ավելի մեծ հնարավորություն են ունեցել ազդելու հանրային կարծիքի ձևավորման վրա: Պատահական չէ, որ իշխանական կուսակցությունների շարքերը որքան արագ ստվարացել են իշխանության գալիս, նույնքան արագ էլ նոսրացել են իշխանությունից զրկվելիս: Այդուհանդերձ, չի կարելի ասել, որ ընդդիմադիր կուսակցությունների գործունեությունը բխել է միմիայն հասարակության շահերից և ուղղված է եղել զուտ ինստիտուցիոնալ համապետական

խնդիրների լուծմանը: Այդ ամենին ականատես ենք եղել գրեթե բոլոր համապետական ընտրությունների ընթացքում:

2. Կադրային գործառույթ: Մեզանում տարբեր շրջափուլերում կուսակցությունների խոշորացման փորձեր արվել են՝ քաղաքական դաշտը զտելու, համախմբելու, ավելի արդյունավետ դարձնելու նպատակով: Այդուհանդերձ, այդ գործընթացը ցանկալի արդյունքներ չի տվել: Ներկուսակցական ժողովրդավարությունը իսպառ բացակայում է, քանի որ որոշումները կայացվում են գրեթե միշտ միանձնյա՝ առաջնորդի կողմից՝ մյուսների լուռ համաձայնությամբ, իսկ կուսակցության անդամները վերածվում են զուտ կուսակցական ֆունկցիոներների, որոնք կատարում են այն, ինչ իրենց հանձնարարվում է, ոչ թե այն, ինչ բխում է իրենց գաղափարական համոզմունքներից:

«Կուսակցությունների կայացմանը լրջորեն խոչընդոտում են նաև կուսակցությունների «կարտելացման», այսինքն՝ պետական կառույցների հետ սերտաճման երևույթը, ինչը արդյունքում դառնում է քաղաքական կոռուպցիայի խորացման հիմք» [8]:

3. Հաղորդակցային գործառույթ: Քաղաքական կուսակցությունները դեռևս չեն կայացել որպես պետության և հասարակության միջև համընդհանրական «սոցիալական միջնորդներ»: Այս իմաստով Հայաստանի բնակչության վերաբերմունքը կուսակցությունների նկատմամբ հայ հասարակության և վարչակարգի փոխօտարվածության դրսևորումն է [8]:

Կուսակցությունների հետ հետադարձ կապի բացակայությունը, ժողովրդից եկող ազդակներն ու ուղերձներն անտեսելը հանգեցնում են քաղաքացիների հիասթափությանը ոչ միայն կուսակցություններից, այլև պետական իշխանության մարմիններից, որոնցում գերակայում են իշխող քաղաքական ուժի/ուժերի ներկայացուցիչները: Սա է պատճառը, որ հասարակության մեջ ժամանակ առ ժամանակ արթնանում են ավտորիտար կառավարման, «ուժեղ ձեռքի» անհրաժեշտության տրամադրություններ՝ ժողովրդավարական կառավարման անարդյունավետության հիմնավորմամբ:

Հետընտրական ժամանակահատվածներում ավանդաբար ասպարեզում երևում է հիմնականում խորհրդարանական կուսակցությունների գործունեությունը: Մնացածը մեծամասամբ գտնվում են քաղաքական անդորրի վիճակում: Մինչդեռ զարգացած երկրների քաղաքական փորձը ցույց է տալիս, որ այդ ուժերը պետք է ակտիվորեն զբաղվեն կուսակցական շինարարությամբ, հաղորդակցության մեջ մտնեն վաղվա իրենց ընտրազանգվածի հետ, որոշակի քաղաքական ավանս ստանան առա-

ջիկա ընտրությունների համար և այլն: Ի տարբերություն նրանց՝ իշխանական կուսակցությունը կամ կուսակցությունների դաշինքը օգտագործում ե՛ են ուղղահայաց հաղորդակցության ձևեր՝ զանգվածային գիտակցության վրա ներագդելու նպատակով՝ համոզելու համար, որ իրենց վարած քաղաքականությունը բխում է հասարակության շահերից:

Այսպիսով, ներկայումս ՀՀ-ում բազմակուսակցական համակարգի թույլ լինելու հիմնական պատճառներն են՝

- ընտրողների հետ թույլ կապը, միայն ընտրական ժամանակահատվածներում ակտիվանալը,

- ոչ հստակ գաղափարական ուղղվածությունը (ազատական, պահպանողական, ձախակողմյան և այլն),

- կադրային քաղաքականությունը, ներքին ժողովրդավարության և ինքնավարության թույլ կառուցվածքը:

- ոչ բոլոր մարզերում և բավարար չափով ներկայացվածությունը,

- քաղաքական և ֆինանսական գործունեության ոչ թափանցիկ լինելը,

- կուսակցությունների գործունեության նկատմամբ թույլ վերահսկողությունը:

Պետք է նշել, որ ներկայումս որոշ քայլեր արվում են. Իշխանությունները ՀՀ Ազգային ժողովում նախաձեռնել են քննարկումներ և լսումներ «Կուսակցությունների մասին» ՀՀ օրենքի և նոր Ընտրական օրենսգրքի նախագծերի շուրջ՝ նպատակ ունենալով նպաստել ՀՀ-ում կուսակցությունների դերի մեծացմանը, ինչը կարող է հիմք դառնալ բազմակուսակցական կայուն համակարգի զարգացման համար:

Անդրադառնանք պետության գործառույթներին: Պետությունն, ըստ ընդունված սահմանումներից մեկի, «հասարակության գլխավոր քաղաքական կազմակերպությունն է, որն իրականացնում է նրա կառավարումը, տնտեսական և սոցիալական կառուցվածքի պահպանությունը» [9]: Այս հարցում պետության համար քաղաքական հաղորդակցությունը ազգային անվտանգության ապահովման ամենաարդյունավետ միջոցներից է՝ միջոցների, ձևերի, մեթոդների ու տեղեկատվական ներգործության տեխնոլոգիաների իր ամբողջ բազմազանությամբ:

Քաղաքական հաղորդակցությունը «պետական իշխանություն-հասարակություն» կապուղով տեղեկատվություն հաղորդելու միակողմանի հոսքագիծ չէ: Ինչպես կուսակցությունների դեպքում, այնպես էլ պետության, քաղաքական հաղորդակցությունը իրականացնում է իր գործառույթները հետադարձ կապի մեխանիզմի շնորհիվ: Հետադարձ կապը

քաղաքական հաղորդակցության ընթացքում անտեսելու կամ չկարևորելու դեպքում պետությունը որոշակիորեն կորցնում է իրականությունը օբյեկտիվորեն գնահատելու ունակությունը՝ հենվելով միայն իր կապուղիների ու տեղեկատվական-հաղորդակցային միջոցների վրա: Արդյունքում դժվարանում է անվտանգային-քաղաքական որոշումների արդյունավետությունը գնահատելը, դրանց վերաբերյալ որոշումներ կայացնելը և այն, թե դրանք որքանով կարժանանան հասարակության աջակցությանը: Մինչդեռ հասարակության տրամադրությունը շոշափելու, նրա համակրանքը շահելու իշխանության ճկունությունից ու արագությունից է կախված ապագա հաջողությունը տարատեսակ սպառնալիքները դիմագրավելիս:

Հենց միայն այն, որ վերջին երկու տասնամյակում Հայաստանում անցկացված նախագահական և խորհրդարանական ընտրությունների (բացառությամբ 2018թ. խորհրդարանական ընտրությունների) արդյունքների օրինականության հարցը բազմիցս վիճարկվել է Մահմանադրական դատարանում և ավելի ցածր ատյանների դատարաններում, հետընտրական ժամանակահատվածներն ուղեկցվել են բողոքի ցույցերով և անհնազանդությունների դրսևորումներով, վկայում է, որ պետական մարմիններն ունեցել են լեգիտիմության և հանրային վստահության լրջագույն պակաս: Թե ինչպիսի սպառնալիքներ էին պարունակում դրանք ներքին անվտանգությանը, ներկայացնենք երկու օրինակով:

2008թ. նախագահական հետընտրական գործընթացները հասարակությանը տարան քաղաքացիական բախումների: Մարտի 1-ին Երևանում իրավապահների ու ցուցարարների միջև տեղի ունեցած բախումների հետևանքով զոհվեց 10 մարդ, հայտարարվեց արտակարգ դրություն, տեղի ունեցան բազմաթիվ ձերբակալություններ:

2016թ. հուլիսի 17-ին «Մասնա ծռեր» զինված խումբը գրավեց ՀՀ ոստիկանության պարեկապահակային ծառայության (ՊՊԾ) գնդի տարածքը՝ պահանջելով նախագահի հրաժարականն ու անազատության մեջ գտնվող իրենց ընկերների ազատ արձակումը: Զոհվեց երեք ոստիկան: Ամենամեծ վտանգն այն էր, որ հասարակական կարծիքը կիսվեց երկու մասի՝ խմբավորման կողմնակիցների և զինված պայքարին ընդդիմացողների: Մինչև հուլիսի 31-ը, երբ խումբը վայր դրեց զենքերը, տեղի էին ունենում ամենօրյա բազմամարդ բողոքի ցույցեր:

ՊՊԾ գնդի գրավման ժամանակ իրավիճակի հանգուցալուծմանը մեծապես նպաստեց հենց քաղաքական հաղորդակցության միջոցների և ուղիների կիրառումը՝ ուժ կիրառելուց հրաժարվելն ու երկխոսության

գնալը, մեղիա հարթակում ազգային անվտանգության խնդիրների քննարկումները, արդար դատավարության քաղաքական երաշխիքները և այլն:

Արձանագրենք, որ մինչև վերջին խորհրդարանական ընտրությունները երկրում գրեթե միշտ առկա է եղել վստահության ճգնաժամ: Ուստի պետությունն իր գործառության բոլոր ոլորտներում պետք է նկատի ունենա, որ քաղաքական հաղորդակցությունն ապահովում է իշխանության գործառության լեգիտիմությունն ու արդյունավետությունը անվտանգությանն առնչվող խնդիրներ լուծելիս:

Քաղաքական հաղորդակցության լիարժեքությունն ապահովելու գործում չափազանց կարևոր է քաղաքացիների ակտիվ մասնակցությունը պետության կառավարմանը: Դա ժողովրդավարության և կայուն քաղաքացիական հասարակության կայացման հիմնական սկզբունքներից է: Քաղաքական մասնակցության բնույթն էականորեն կախված է հասարակության քաղաքական մշակույթի մակարդակից, որն արտացոլվում է ժողովրդավարական արժեքների և ինստիտուտների ընկալման մեջ: Որքան հասարակական գիտակցության մեջ բարձր են ժողովրդավարական արժեքները, այնքան բարձր է քաղաքական մասնակցության աստիճանը: Եվ հակառակը, որքան ցածր է ժողովրդավարական իրավունքների և ազատությունների նշանակության աստիճանը, այնքան բնակչության զգալի մասի շրջանում նկատվում են հակակրանք և օտարում քաղաքական կյանքից [10]: Քաղաքական մասնակցության ավանդական գործողություններից են կուսակցություններին անդամակցելը, ընտրություններին մասնակցելը, իսկ ինչ վերաբերում է քաղաքացիական ակտիվությանը, ապա այն դրսևորվում է այլընտրանքային շարժումների վերափոխմամբ, որոնք հանդես են գալիս աջակցության ոչ ֆորմալ ձևերով: Հարկ է նշել, որ քաղաքացիական գործունեությունը չպետք է անկում ապրի հասարակության մեջ, քանի որ քաղաքացիներն են համարվում իշխանությունը զսպող մեխանիզմ: Հատկապես եթե կառավարությունը իշխանության է եկել հասարակության շնորհիվ՝ լեգիտիմ ճանապարհով, ապա պետք է հստակ գիտակցի, որ ունի պարտավորություններ, որոնք պետք է իրականացվեն քաղաքական մասնակցության տարրերի ակնհայտ դրսևորմամբ:

Քաղաքական մասնակցությունը պետք է ավելի լայն տեսանկյունից դիտարկել, այսինքն՝ կառավարության ձևավորման կոնվենցիոնալ գործընթացից (քաղաքական կուսակցություններին անդամակցություն և ակտիվ ներգրավվածություն, քարոզչություն, քվեարկություն, տեղեկատվության հասանելիություն, քննարկումներ և բանավեճեր, հավաքների մաս-

նակցություն, ֆինանսական օժանդակություն և քաղաքական ներկայացուցիչների հետ հաղորդակցում) մինչև ոչ կոնվենցիոնալ տեսակների ամբողջությունը (քաղաքացիական շարժումներ և նախաձեռնություններ, հանրահավաքներ, երթեր, ցույցեր և գործադուլներ, ինքնաբուխ հավաքների կազմակերպում, հանրագիր (պետիցիա) ստորագրելու իրավունք և այլն): Մեր երկրում հասարակության արդիականացման գործընթացը նպաստել է հասարակական-քաղաքական կյանքում մասնակցության որոշ ձևերի ի հայտ գալուն և զարգանալուն, որոնք ներկայումս հասարակական-քաղաքական հարաբերությունների կարգավորմանն ուղղված գործողություններում ավելի շատ են տարածված [11]:

Քաղաքացիական հասարակության համար քաղաքական հաղորդակցության անմիջական գործիք են մեդիա-կառուցվածքները:

Եթե XVIII-XIX դարերում լայն տարածում գտած տպագիր մամուլի շնորհիվ հասարակությունը դարձավ քաղաքական գործընթացների անուղղակի մասնակից, և հետագայում էլ ռադիոյի ու հեռուստատեսության ներդրմամբ ավելի մեծ հնարավորություն ստացավ արտահայտելու իր դիրքորոշումը ծավալվող քաղաքական իրադարձությունների վերաբերյալ, ապա համացանցի առաջացմամբ վիճակը կտրուկ փոխվեց: Ստեղծվեց ցանցային հասարակություն, որի յուրաքանչյուր անդամ ունի հավասար հնարավորություններ տեղեկատվություն ստեղծելու և սպառելու համար:

Արդի աշխարհում քաղաքական հաղորդակցության կազմակերպման գործում մեծ դերակատարում ունեն տեղեկատվական տեխնոլոգիաների ներդրման շնորհիվ ձևավորված տեղեկատվական հասարակության տարրերը՝ սոցիալական և տեղեկատվական կայքեր, բլոգներ, որոնք ՁԼՄ-ների այլ միջոցների հետ՝ հեռուստատեսություն, տպագիր մամուլ, ռադիո, ձևավորում են ներկայիս մեդիա տիրույթը:

Եթե ժամանակին այս կամ այն քաղաքական, տնտեսական խմբեր իրենց վերահսկողության տակ պահելով ՁԼՄ-ների արդեն իսկ ավանդական դարձած միջոցները (հեռուստատեսություն, ռադիո, տպագիր մամուլ), կարող էին նաև վերահսկել հանրային կարծիքն ու այդ կերպ ազդեցություն ունենալ հասարակության լայն շերտերի գիտակցության և աշխարհընկալման վրա, ապա համացանցը հնարավորություն է ընձեռում հիմնականում ազատվելու այդ վերահսկողությունից: Այդուհանդերձ, ինչպես նկատում են որոշ վերլուծաբաններ, «այս դեպքում էլ կառավարող շրջանակները ինչ-որ ձևեր գտել են տեղեկատվական ցանցերը պահելու վերահսկելիության դաշտում (վերահսկելի քառս)՝ գանազան կեղծ օգտատերերի («ֆեյքերի»), տեղեկատվական կայքերի,

անգամ սոցիալական կայքերի ընձեռած տեխնոլոգիական հնարավորությունների տիրապետման շնորհիվ» [12]: Տեղեկատվական կամ ցանցային հասարակության նոր տեխնոլոգիաները հնարավորություն են ընձեռում ոչ միայն անսահմանափակ կերպով տարածելու հավաստի տեղեկատվություն, այլև կեղծելու այն, ներկայացնելու սեփական հայեցողությամբ: Հետևաբար քաղաքական ուժերը, հատկապես իշխող ուժերը, քաղաքականության մեջ չեն կարող չհետևել նոր ժամանակների ոգուց բխող տեխնոլոգիական հնարավորություններին:

Վերջին տարիներին համացանցի ընդլայնման արդյունքում Հայաստանում քաղաքացիական հասարակության զարգացման և համախմբման ձևերից են դարձել սոցիալական ցանցերը, որտեղ շրջանառվում են հասարակական հնչեղություն ունեցող խնդիրներ: «Ամենատարբեր մասշտաբների քաղաքացիական նախաձեռնությունների համար սոցիալական ցանցերի ձգողականության աճը վկայում է որոշակի մշակույթի ձևավորման մասին (օրինակ, պետական պաշտոնյաներին ուղղված բաց նամակներ տեղադրելը)» [13]: Հայաստանում քաղաքացիական ակտիվության կարևոր շարժիչ ուժ է «Ֆեյսբուք» սոցիալական ցանցը: Վերջինս քաղաքական հաղորդակցության կազմակերպման առումով առայժմ ամենակիրառելի տիրույթն է Հայաստանում, որտեղ օգտատերերի թիվը մոտենում է 1,5 մլն-ի [14]: Այն իր կենսունակությունն ապացուցեց 2018 թ. ապրիլ-մայիս ամիսներին տեղի ունեցած «թավշյա հեղափոխության» ժամանակ:

Նախկին իշխանությունների՝ կառավարման համակարգի, մեդիայի և ընտրությունների վերահսկման և ուղղորդման պատճառով, անգամ քիչ թե շատ կենսունակ քաղաքացիական հասարակության առկայության պայմաններում, հայաստանյան հասարակությունը կարծես թե օտարվել էր քաղաքական իրադարձություններից, համակվել ապատիայով: Քաղաքական օտարվածության տրամադրությունները տարածվել էին ոչ միայն գործադիր, օրենսդիր, դատական իշխանությունների վրա, այլև կուսակցությունների, ոչ կառավարական, հասարակական կազմակերպությունների վրա: Համընդհանուր էր դարձել այն մտայնությունը, որ ժողովրդի ձայնից ու կարծիքից ոչինչ կախված չէ, ընտրությունները կանխորոշված են, և ներքևից նախաձեռնվող որևէ փոփոխություն հնարավոր չէ իրականացնել երկրում համատարած քաղաքական և տնտեսական կոռուպցիայի, հովանավորչության, մենաշնորհների պայմաններում: Իշխանական նախկին վերնախավը հասարակությանը ենթակայության և վերահսկելիության տակ պահելու նպատակով օտարել

էր նրան քաղաքական գործընթացներից՝ իր համար ձևավորելով անվտանգության երաշխիքներ: Ազգային անվտանգության համար արդեն լրջագույն սպառնալիքներ էին դարձել շարունակական արտագաղթը, քաղաքական անկատար համակարգը, ուղղորդվող դատական համակարգը, հասարակության ծայրահեղ բևեռացումը և այլն: Դասական առումով երկրում սոցիալական պայթյունի համար ստեղծվել էին բոլոր նախադրյալները: Այս ամենը գրագետ վերլուծելով, ձկուն տեխնոլոգիաներ կիրառելով և քաղաքական հաղորդակցության հորիզոնական կապուղիները իրավիճակին համապատասխան օգտագործելով՝ շարժման առաջնորդները կարողացան հարյուրհազարավոր մարդկանց դարձնել իրենց գաղափարակիրները և տանել իրենց հետևից:

Այսպիսով, արձանագրենք, որ ներկայումս հանրապետությունում դեռևս կարևոր հիմնախնդիր է քաղաքական հաղորդակցության միջոցների արդյունավետ կիրառումն ազգային անվտանգության ներքին սպառնալիքներին դիմակայելիս, քանի որ լիարժեքորեն կայացած չեն ժողովրդավարական ինստիտուտները, և քաղաքացին դեռևս իրեն չի զգում իշխանության հետ քաղաքական և սոցիալական երկխոսության հավասարազոր մասնակից:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ-ի հաշվետվությունները ՀՀ ընտրությունների վերաբերյալ (հղումը՝ 16.03.2019), <https://www.osce.org/odihr/elections/armenia>
2. *Даль Р.* О демократии / Пер. с англ. А.С. Богдановского; под ред. О.А. Алякринского. М.: Аспект Пресс, 2000. 208 с.С. 41.
3. *Ստեֆան Ա., Լինց Խ.* Ժողովրդավարությանն անցնելու և ժողովրդավարության կայացման խնդիրները, Կովկասի ինստիտուտ, Եր., 2011, էջ. 28–31:
4. *Hubli K. Scott*Parliaments and PRSP process. N.-Y., 2004, 134p. P. 23.
5. *Демченко С.В.* Роль политических партий в системе политической власти в оценках россиян // Молодой ученый. 2016. № 28. СС. 786–788. URL <https://moluch.ru/archive/132/36713/> (հղումը՝ 17.01.2019).
6. Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ռազմավարություն, http://www.mfa.am/u_files/file/doctrine/Doctrinarm.pdf
7. *Погосян Г.А.* Современное армянское общество: особенности трансформации. М., Academia, 2005. С. 311, 324с.; նաև՝ ՀՀ մեդիայի սպառման և ապատեղեկացվածության մակարդակի ուսումնասիրություն, https://uic.am/wp-content/uploads/2019/11/Report_Media_Final_10.10.19_Q.pdf:
8. *Հարությունյան Մ.* Հայ հասարակությունը և օտարված գիտակցության փիլիսոփայությունը, Եր., Նաիրի, 2014, 648 էջ, էջ 538:
9. *Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Российская академия наук. Институт русского языка им. В.В. Виноградова, 4-е изд., дополненное. М.: Азбуковник, 1999. 944с.

10. Մարգարյան Ս. Ընտրական գործընթացին ներգրավվումը որպես քաղաքական մասնակցության տարատեսակ (ՀՀ օրինակով) // Լրատու, Մեսրոպ Մաշտոց համալսարան, 2018, էջ 243:
11. Մարգարյան Ս. Քաղաքական մասնակցության արդի մեկնաբանության խնդրի շուրջ // «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Միջազգային հարաբերություններ, Քաղաքագիտություն», 2019, № 2 (29), էջ 62:
12. Бард А., Зодкервист Я. Нетократия. Новая правящая элита и жизнь после капитализма, СПб., 2005.СС. 175–177.
13. Բեգլարյան Ս.Ս. Քաղաքացիական հասարակության զարգացման գործընթացը Հայաստանում // Լրաբեր հասարակական գիտությունների, № 1, 2013, էջ 129, էջ. 123–130:
14. <https://armeniasputnik.am/society/20180202/10385238/facebook-instagam-soccan-cer-hayastan.html>

ВОПРОСЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ В СТРУКТУРЕ ПОЛИТИЧЕСКОЙ КОММУНИКАЦИИ

Н.А. Агаян

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о том, что в настоящее время эффективное использование средств политической коммуникации для противодействия внутренним угрозам национальной безопасности является серьезной проблемой в стране. Среди внутренних угроз автор выделил: отсутствие стабильного гражданского общества, отсутствие многопартийности, игнорирование механизма обратной связи в государственной политической коммуникации и др. В частности, основные причины слабости многопартийной системы в Армении следующие:

- слабая коммуникация с избирателями, активация только в период выборов;
- нечеткая идейно-идеологическая направленность;
- кадровая политика, слабая структура внутренней демократии и автономии;
- недостаточное представительство во всех регионах;
- непрозрачность политической и финансовой деятельности;
- слабый контроль за деятельностью партий.

Ключевые слова: национальная безопасность, политическая коммуникация, многопартийность, активное участие, кадровая функция.

ISSUES OF NATIONAL SECURITY IN THE STRUCTURE OF POLITICAL COMMUNICATION

N. Aghayan

ABSTRACT

Nowadays the efficient usage of political communications methods in the republic has become a big challenge in terms of struggling against national safety internal threads. Among internal threads the article author emphasizes the lack of sustainable civil society, immaturity of multi-party system, putting aside feedback mechanism in terms of the state communications, etc.

The main players of political communications are the political parties of different directions within the state, politically active civilians and their unities, i.e. social organizations (civil society), media structures and, for sure, the main player remains the state together with its multi-branch information structures.

The role of the state with regards to the political communications methods application and development is still primary in the Republic of Armenia, which has not fully overcome the transition period, therefore, in the conditions of social-communicational and democratic institutions and multi-partial political system immaturity and their partial application it is easier to manipulate the mass mindset and use the safety challenges for the purposes of private goals fulfillment. From this point of view, the institutional weakness of political parties is a favorable circumstance. Even on December 9, 2018, the solid victory of the “My Step” party during national assembly elections with 70% of voices has been gained not owing to the institutional maturity of the “Civil Agreement” party, but owing to the personal qualities of its leader. Thereat, mature multi-partial system is the main condition featuring the democratic state.

Nowadays, the reasons of multi-partial system weakness in the Republic of Armenia, are the following:

- Insufficient connection with the electors, activation only during election periods;
- Unclear ideological bent (liberal, conservative, appositional, etc.);
- Workforce policy, internal democracy and weak structure of self-government;
- Absence and insufficient presence in some regions;
- Lack of transparency of political and financial activities;
- Insufficient confidence towards political parties activities.

Political communications in not a unilateral information flow through the channel between the “state authority and society”.

Either in terms of parties or in terms of state, the political communications are carrying out its functions through the feedback mechanism. In case of putting aside or giving insufficient priority to the feedback during political communications the state definitely loses the ability to evaluate the reality objectively, resting only on its

own channels and information-communicational means. As a result, it becomes more complicated to evaluate efficiently the safety-political decisions, to make decisions with regards thereof, as well as to determine the possible support of society towards those decisions.

Thereat, the state's flexibility and speed in touching the society mood and gaining its sympathy places a decisive role in its further success against different challenges.

The active engagement of civilians in the state government is considered to be utmost important in terms of providing with full value political communications. It is one of the main principals for building democracy and sustainable civil society. The nature of political engagement sufficiently depends on the society political culture, which is reflected in democratic values and institutions perception. Higher are the democracy values among civil perception, higher is the level of political engagement. And visa versa, lower is the level of democratic rights and liberty perception, stronger is the antipathy and estrangement from political life among significant part of population.

Political engagement traditional ways are considered to be affiliation to political parties, participating at elections, and as for the civil activeness, it is revealed by the transformation of alternative movements, which are acting by informal ways of support.

In the modern world, information society elements, such as social and information websites and blogs, which, together with other mass media means, such as television, printed media, radio, form the nowadays media field, are playing a big role in the political communications process organizations.

Thereat, let's record that nowadays the efficient use of political communications methods in the Republic is indeed an important challenge in terms of struggling against national safety internal threads, since democratic institutions are still immature, and the civilian still does not consider him/herself as an equal participant in the social and political dialogue with the state authorities.

Keywords: national safety, political communication, multiparty, active participation, personnel function.

УДК 32, 35

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_73

Поступила: 30.03.2021г.

Сдана на рецензию: 10.04.2021г.

Подписана к печати: 30.04.2021г.

РАЗВИТИЕ ТРАНСПОРТНО-ЛОГИСТИЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА АРМЕНИИ В КОНТЕКСТЕ ВЫЗОВОВ НАЦИОНАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Н.И. Маргарян

Российско-Армянский университет

nina-markaryan@yandex.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматривается проблема эффективной реализации транспортно-логистического потенциала страны, которая является одной из основных проблем современных государств, в частности, стран постсоветского пространства, так как эффективность функционирования транспортно-логистической системы страны непосредственным образом влияет не только на социально-экономическую сферу жизнедеятельности общества, но теснейшим образом связана с проблемами обеспечения национальной безопасности государства и ее политического позиционирования на международной арене.

В связи с этим в статье представляется процесс трансформации подходов к восприятию причинной необходимости развития транспортно-логистического потенциала Республики Армения, а также анализируются модели транспортно-логистической безопасности в странах ЕАЭС как одного из основных интеграционных объединений, членом которой является РА.

Ключевые слова: транспорт, транспортно-логистическая система, транспортно-логистическая безопасность, национальная безопасность, Армения, ЕАЭС.

Введение

В XXI веке, несмотря на то, что больше половины стран в мире являются государствами с демократическим или гибридным режимом (так, согласно Democracy Index 2020, данный показатель составляет 64,9% [1]), вопрос выра-

ботки внутривластной и внешнеполитической стратегии развития государства не только не упростился¹, но на фоне усложнения общественных взаимоотношений и общественной структуры тех или иных государств, расширения зоны влияния уже существующих региональных экономических и военно-политических объединений (в том числе в форме ассоциированного партнерства и статуса наблюдателя), а также создания новых объединений или возобновления/трансформации деятельности прежде существовавших (напр., ЕАЭС, UNASUL, ЕАС и т.д.) стал для государств еще более актуальным и требующим рассмотрения с точки зрения восприятия государства как единой, неразрывной системы сфер жизнедеятельности общества, в которой политика не отделена от экономики², культуры, сферы безопасности, обороны и т.п. и в которой тот или иной шаг (речь, в частности, о решении государства присоединиться к тому или иному интеграционному объединению ввиду необходимости развития той или иной сферы жизнедеятельности государства), решение в рамках одной сферы с неизбежностью влияет на функционирование остальных элементов (сфер жизнедеятельности) системы.

При этом подобный – системный – подход к рассмотрению государства никоим образом не нивелирует необходимость более внимательного отношения к отдельным элементам системы. Более того, системное рассмотрение государства предполагает концентрацию внимания на эффективности деятельности и развития отдельных элементов системы как залога успешного функционирования и развития системы в целом.

Одним из таких основополагающих элементов в контексте обеспечения развития и функционирования государства как единой системы является транспортно-логистическая политика государства.

Проблема реализации и развития транспортно-логистического потенциала государства сохраняет актуальность в становлении и функционировании государств, что зачастую становилось причиной вооруженных конфликтов и

¹ Так, согласно представителям рационально-утилитаристского подхода к рассмотрению роли демократии в построении общества и государства (напр., теория Н. Лумана), данный вид политического режима позволяет наиболее эффективно решать, в частности, вопросы управления государством.

² А полностью свободный от вмешательства государства рынок и теории, подобные теории «спонтанного хаоса», являются по большей части идеализированными концепциями, попытки претворения в жизнь которых в чистом виде на практике чреваты множеством «побочных эффектов» – таких, как кризис 2008 года в США.

крупномасштабных войн (наглядным примером могут служить события, разворачивающиеся вокруг Великого шелкового пути³), так как именно доступ к транспортным путям, развитость транспортного потенциала государства, в частности, являются необходимыми ресурсами, определяющими место и роль государства на международной арене, а также степень его развитости. Проблема транспортного потенциала государства рассматривается в качестве одной из основополагающих для развития государства в работах таких крупнейших геополитиков, как Ф. Ратцель [2], Дж.Х. Маккиндер (в частности, в его работе «Географическая ось истории» большое внимание уделяется железнодорожному потенциалу страны [3]), Ю.Р. Челлен⁴, К. Хаусхофер⁵, рассматривающих транспортное и географическое положение государства в качестве элемента, определяющего степень могущества государства.

Однако процесс поиска путей эффективной реализации транспортно-логистического потенциала государства не только не упростился, но, ввиду протекающих параллельно процессов глобализации, с одной стороны, и регионального, а также трансрегионального «замыкания», с другой, стал одной из основных проблем современных государств, так как реализация транспортно-логистического потенциала страны непосредственным образом влияет на эффективность осуществления внутренней социально-экономической политики (именно состояние транспортно-логистической системы, в частности, влияет на равномерное развитие отдельных районов и регионов страны, что необходимо рассматривать также в контексте мер по обеспечению национальной безопасности), а также оказывает влияние на политическое позиционирование государства на международной арене (в частности, путем вовлечения государства в функционирование тех или иных международных транспортных коридоров [4]).

Модели транспортно-логистической безопасности в странах ЕАЭС: сравнительный анализ

³ См., напр.: Хансен В. Великий шелковый путь: Портовые маршруты через Среднюю Азию. Китай-Согдиана-Персия-Левант / Пер. с англ. С.А. Белоусова. М., ЗАО Изд-во «Центрполиграф», 2014. 477с.

⁴ См.: Челлен Р. Государство как форма жизни / Пер.с швед. и прим. Исаева М.А., предисл. и примеч. М.В. Ильина, Изд-во РОССПЭН, 2008. 319с.

⁵ См.: Хаусхофер К. О геополитике. Работы разных лет. М.: Изд-во «Мысль», 2001. 426с.

С необходимостью осознания выработки собственной модели и стратегии развития транспортно-логистического потенциала государства столкнулись также страны постсоветского пространства. При этом процесс развития и становления самостоятельной транспортно-логистической системы постсоветских республик осложнялся глубокими дезинтеграционными процессами и наличием региональных конфликтов [5], с одной стороны, а также протекающими политико-экономическими процессами и необходимостью выработки новой стратегии государственного развития и модели управления, с другой (в этой связи необходимо отметить, что ввиду сложившейся экономической ситуации государства зачастую стремились к минимизации государственных расходов на развитие инфраструктуры государства, не учитывая косвенные положительные эффекты от инвестирования в более затратные, на первый взгляд, проекты [6], что в долгосрочной перспективе также не способствовало качественному развитию транспортно-логистического потенциала государства). Помимо этого, существенное влияние на выбор стратегии транспортно-логистического развития стран постсоветского пространства оказал также характер и вектор развития межгосударственных отношений.

В результате, были разработаны соответствующие стратегические документы, определяющие характер и основной вектор становления и развития транспортно-логистической системы того или иного государства. И именно степень разработанности данных документов и отраженные в них подходы, на наш взгляд, характеризует уровень осознания места и роли транспортно-логистической системы в контексте обеспечения национальной безопасности страны, а также развития и функционирования государства в целом.

Так, в «Транспортной стратегии Российской Федерации на период до 2030 года» (Москва, 2013) [7] в разделе «Оценка состояния и комплексные проблемы развития транспортного комплекса Российской Федерации» подчеркивается: «Транспорт играет важную роль в развитии конкурентных преимуществ страны с точки зрения реализации ее транзитного потенциала... Роль транспорта в обеспечении обороноспособности и национальной безопасности России обусловлена ростом требований к мобильности Вооруженных Сил Российской Федерации. Безопасность транспортной системы определяется эффективной работой аварийно-спасательных служб, подразделений гражданской обороны, специальных служб, правоохранительных органов и таким образом создает условия повышения общенациональной безопасности и снижения террористических рисков».

Помимо этого, во «Введении» отмечается: «Началась структурная перестройка мирового хозяйства, связанная с изменением баланса между экономическими центрами, возрастанием роли региональных экономических союзов...» В разделе же «Задачи» подчеркивается необходимость «обеспечения конкурентоспособности российской транспортной системы на глобальном уровне».

Таким образом, в документе отражено видение и подход к развитию транспортно-логистического потенциала страны не только сквозь призму экономики, но и как важнейшего элемента обеспечения национальной, оборонной безопасности страны, а также определения ее места и роли как экономически опосредованного политического игрока на международной арене.

Похожий подход к восприятию транспортно-логистического потенциала страны отражен также в «Государственной программе развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года» [8]. В разделе программы «Анализ ситуации» отмечается: «Успешное решение стратегических задач по обеспечению устойчивого темпа экономического роста страны, ее безопасности и обороноспособности, рациональной интеграции в мировую экономику и, соответственно, вхождения в число 30-ти наиболее конкурентоспособных стран мира невозможно обеспечить без опережающих темпов развития инфраструктуры транспортной системы». При этом, в «Транспортной Стратегии Республики Казахстан до 2020 года» [9] особо подчеркивается взаимосвязь между развитием транспортного потенциала и конкурентоспособностью государства в условиях глобализации. Более того, проблема необходимости обеспечения транспортной безопасности как важнейшего элемента обеспечения национальной безопасности, отражена в Ст.22, п.4 закона «О национальной безопасности Республики Казахстан» [10].

Следовательно, восприятие необходимости развития транспортно-логистического потенциала страны выходит за рамки сугубо экономической трактовки, а в условиях протекающих глобализационных и интеграционных процессов, воспринимается как важнейший фактор обеспечения политической конкурентоспособности на международной арене, а также как неотъемлемый фактор обеспечения национальной безопасности страны.

Проблема развития транспортно-логистического потенциала страны в контексте политического позиционирования и обеспечения национальной безопасности отражена также в стратегических документах Республики Беларусь. Так, согласно Гл. 8 «Концепции национальной безопасности Республики Беларусь» [11], одним из основных направлений нейтрализации внутренних

источников угроз и защиты от внешних угроз национальной безопасности являются: «Последовательное наращивание вовлеченности Республики Беларусь в общеевропейские объединительные процессы, в первую очередь предполагающие активное участие в международных проектах, связанных с производством и транспортировкой энергоресурсов, эксплуатацией транспортных коридоров». А среди угроз национальной безопасности отмечаются «целенаправленное ограничение транзитных возможностей Республики Беларусь» [12].

При этом кажущаяся сугубо экономикоориентированной «Концепция развития логистической системы Республики Беларусь на период до 2030 года» [13] имплицитно содержит в себе идею развития транспортно-логистического потенциала страны как основы международного сотрудничества и политического позиционирования на международной арене, о чем свидетельствуют положения, отраженные в Гл. 4, Гл.6, Гл.7 и т.д. Концепции.

Схожий подход к восприятию транспортно-логистической системы страны прослеживается в законодательных актах, концепциях и стратегиях Кыргызской Республики. Так, согласно «Национальной стратегии развития Кыргызской Республики на период 2018–2040 годы», одной из первоочередных задач в сфере транспорта провозглашается необходимость вывода страны из «транспортного тупика» и создание условий для развития транзитного потенциала страны [14], в связи с чем планируется задействовать транспортный потенциал Казахстана, Узбекистана и Китая, а среднесрочной целью провозглашается строительство железной дороги Китай–Кыргызстан–Узбекистан. При этом проблема необходимости развития транспортно-логистического потенциала страны рассматривается не только в контексте транзитного потенциала Республики, но также с точки зрения обеспечения связи между северной и южной частью страны, что, в контексте довольно сложной социально-политической системы, является актуальным ввиду необходимости нивелирования центробежных тенденций в Республике. Более того, согласно «Стратегии развития автомобильного транспорта Кыргызской Республики на 2012–2015 годы», устойчивое развитие автомобильного транспорта (являющегося основным видом транспорта в Республике) провозглашается необходимым условием для «обеспечения национальной безопасности и обороноспособности страны» [15]⁶. Кроме этого, в «Концепции национальной безопасности

⁶ В последующем, в «Концепции развития автомобильного транспорта Кыргызской Республики на 2020–2024 годы» данная формулировка была изъята, а акцент в кон-

Кыргызской Республики» развитие транспортно-логистического потенциала страны рассматривается в качестве одного из элементов обеспечения транспортной независимости государства [16].

Таким образом, проблема развития транспортно-логистического потенциала Кыргызской Республики рассматривается не только с точки зрения развития экономики, но и с точки зрения геополитического позиционирования страны, а также с точки зрения обеспечения стабильности развития государства, его суверенитета и безопасности.

Стратегические проблемы обеспечения транспортно-логистической безопасности Армении

После распада СССР Республика Армения, в свете наличия региональных конфликтов (в частности, Нагорно-Карабахский конфликт, конфликты между Грузией и Абхазией, Грузией и Южной Осетией), столкнулась с рядом проблем, связанных с интеграцией в региональные транспортно-логистические проекты, а также проблемами развития транспортно-логистической системы внутри страны. Кроме того, политические мотивы международных игроков – таких, как, например, Турции, не позволяют Армении интегрироваться в планируемые или находящиеся на стадии осуществления международные транспортно-логистические коридоры (как, например, транспортный коридор «TRASECA», «Север-Юг» и т.п.), что не позволяет Армении полноценно реализовывать свой экономический потенциал и порождает ряд угроз национальной безопасности (в частности, угроз транспортно-логистического характера в свете нерешенности ряда региональных конфликтов, а также угроз, порожденных в результате эскалации Нагорно-Карабахского конфликта и подписания в результате акта о прекращении военных действий, что может привести к значительным изменениям транспортно-логистической системы региона, и уже сегодня оказывает влияние на безопасность транспортной системы Армении), а также делает невозможным полноценное вовлечение и эффективное членство Республики в таких интеграционных объединениях, как, например, ЕАЭС.

Именно поэтому концептуальное оформление целей и перспектив развития транспортно-логистической системы Республики Армения, разработка

цепции был смещен на необходимость развития автомобильного транспорта в контексте развития транзитного потенциала страны и выхода к международным коридорам и рынкам.

стратегии развития транспортно-логистического потенциала страны являются одними из ключевых составляющих обеспечения национальной безопасности Республики и ее устойчивого развития в сложившейся в регионе геополитической ситуации.

В связи с этим возникает необходимость прослеживания основных тенденций в подходе к восприятию и развитию транспортно-логистической системы страны с течением времени.

Согласно принятому в 1998 году Национальным собранием РА закону «О транспорте», транспорт является «неотъемлемой частью социально-экономической системы государства, которая предназначена для удовлетворения транспортных потребностей физических и юридических лиц и подразделяется на следующие виды: автомобильный, железнодорожный, воздушный, водный, наземный электрический, метро, трубопровод» [17]. Кроме того, транспортную систему составляют также аэропорты, канатные дороги, железнодорожные станции и станции метрополитена, автовокзалы, парковки, контрольно-пропускные пункты, пункты сборки автомобилей, мосты, туннели и т.п.

В «Стратегии национальной безопасности Республики Армения» от 2007 года (действовавшей вплоть до 2020 года) [18], проблемы транспортной безопасности и транспортно-логистического потенциала страны, в частности, изолированности Армении, а также перекрытия транспортных путей на территории приграничных государств, являются одними из основных угроз внешнего характера. Как отмечается в Стратегии, «Республика Армения придает важное значение своему вовлечению в региональные инфраструктурные программы. В данном аспекте особенно важны программы Европейского Союза (ЕС) ТРАССЕКА и ИНОГЕЙТ. Непосредственной угрозой являются усилия Азербайджанской Республики по вытеснению Республики Армения из указанных программ» [19]. Кроме того, согласно Стратегии от 2007 года, «Республика Армения уже ощущает влияние незадействованности железнодорожной линии Тбилиси-Сухуми и автодорог из Грузии в Россию. Непосредственной угрозой национальной безопасности Армении может стать возможное применение международным сообществом широкомасштабных экономических санкций в отношении Ирана (*государства, являющегося, в условиях транспортной блокады РА, стратегически важным партнером, связывающим Армению с внешним миром и обеспечивающим ее связь со странами Ближнего Востока и Азии, – прим. автора*)» [20]. При этом вопросы, касающиеся транспортно-логистической безопасности страны, согласно Стратегии национальной безопасности РА от 2007 года, рассматриваются в качестве

важнейшего фактора обеспечения суверенитета и внешней безопасности Республики. Более того, неудовлетворительный уровень развития инфраструктурной сети рассматривается в качестве внутренней угрозы, оказывающей непосредственное влияние на развитие либеральной экономики страны, а в качестве необходимых шагов по обеспечению реализации стратегии внутренней безопасности рассматривается необходимость «стабильного развития транспортной системы страны, интеграция транспортных путей Армении в систему транзитных перевозок, и, тем самым, ликвидация транспортной блокады» [21].

Таким образом, согласно «Стратегии национальной безопасности Республики Армения» от 2007 года, проблемы транспортно-логистического характера и развитие инфраструктуры Республики Армения являются одними из стержневых в контексте обеспечения национальной безопасности РА и подробно рассмотрены не только в контексте вопросов экономического развития, но и политического позиционирования, вопросов стратегического партнерства и обеспечения суверенитета страны. Более того, проблема развития транспортно-логистического потенциала страны, как важнейшего фактора обеспечения национальной безопасности, в некотором смысле, определяет «дух» Стратегии.

Вопросы транспортно-логистического развития и безопасности подробно рассматриваются также в «Национальной стратегии обеспечения транспортной безопасности Республики Армения» (от 23 октября 2013г.) [22]. В рамках данной стратегии «транспортная безопасность» рассматривается как «состояние транспортной системы, обеспечивающее национальную безопасность, транспортную стабильность, защиту национальных интересов, защиту жизни, здоровья, имущества и окружающей среды людей, предотвращение угроз национальной экономике...» [23]. При этом отмечается, что при разработке документа были учтены приоритеты национальной безопасности, а также передовой международный опыт в области интегрированного управления транспортом (в частности, опыт стран-членов ЕС), а также учтены экономическая и политическая ситуация в регионе и особенности развития. В разделе 3.1 Стратегии отмечается, что необходимость принятия данного документа связана с рядом причин и факторов, в частности [24]: «Одним из приоритетов обеспечения национальной безопасности РА является обеспечение транспортного сообщения со странами региона и устранение транспортной блокады, развитие транспортного потенциала, увеличение экспорта армянских грузов, повышение конкурентоспособности армянских перевозчиков на международном рынке и позиционирование Армении в качестве транзитной

страны». При этом, среди предпосылок разработки и принятия Стратегии подчеркивается, что правительство РА рассматривает «устойчивое и эффективное развитие транспорта приоритетным условием для высоких темпов экономического роста страны, обеспечения национальной безопасности, защиты, повышения уровня жизни населения, а также одновременной интеграции Армении в мировую экономику» [25]. А одной из основных целей Стратегии провозглашается «становление такой системы, которая обеспечит соответствующий международным требованиям уровень транспортной безопасности, обеспечит управление рисками, связанными с политической, экономической и другими видами чрезвычайных ситуаций».

Таким образом, транспортная безопасность страны в рамках «Национальной стратегии обеспечения транспортной безопасности Республики Армения» (от 23 октября 2013г.) рассматривается как важнейший фактор обеспечения национальной безопасности и фактор, влияющий на позиционирование страны в качестве актора международных отношений. Кроме того, вопрос транспортной безопасности рассматривается также в контексте обеспечения политической стабильности.

Иной подход к рассмотрению проблем транспортно-логистической безопасности и развития транспортно-логистического потенциала Республики Армения прослеживается в «Стратегии национальной безопасности Республики Армения», принятой в июле 2020 года [26], в рамках которой проблема транспортно-логистической безопасности страны рассматривается в качестве всего лишь составной части иных, протекающих в общем логическом русле процессов. Так, в разделе 2, п. 2.4 Стратегии отмечается [27]: «Фрагментарное и неполное развитие транспортных, энергетических и коммуникационных инфраструктур в регионе углубляет формирование в нем разделительных линий и способствует дальнейшему росту нестабильности», а в разделе 5, п. 5.4. отмечается, что Республика стремится к «...продвижению своих интересов в рамках международных экономических интеграционных структур, диверсификации и укреплению взаимосвязанности региональных транспортных и энергетических инфраструктур...»

Таким образом, в «Стратегии национальной безопасности Армении» от 2020г. проблемы транспортно-логистической безопасности, в целом, не рассматриваются как отдельный элемент системы обеспечения национальной безопасности. Кроме того, в Стратегии не отражено влияние проблем транспортно-логистического характера на иные сферы жизнедеятельности государства, а также их связь с остальными элементами системы обеспечения национальной безопасности.

Трактовка проблем транспортно-логистического характера, как важнейшего элемента обеспечения национальной безопасности и фактора политического позиционирования страны на международной арене, не отражено также в «Стратегии реформирования транспортной системы и регулирования рынка» от 2019г. [28]. В рамках данного документа развитие транспортной системы рассматривается в качестве важнейшего фактора развития экономики, а основной целью стратегии провозглашается «создание эффективных, экологически устойчивых услуг и услуг транспортной инфраструктуры, содействие межгосударственному сотрудничеству и торговле, обеспечение равных условий в секторе» [29]. При этом сама программа является довольно узкоориентированной и направленной на разрешение проблем сугубо экономического характера, а также отсутствует детальное отражение взаимосвязи экономических факторов и вопросов обеспечения национальной безопасности. При этом, такие вопросы, как, например, «транспортная блокада» Республики, являющаяся прямой угрозой национальной безопасности страны, рассматривается сугубо с точки зрения экономической выгоды и проблем ценообразования, и где отсутствует подход к данной проблеме с точки зрения сложившихся в регионе геополитических реалий.

Выводы

Узкоориентированный, экономикоцентричный подход к проблемам обеспечения транспортно-логистической безопасности Армении, прослеживаемый в рассмотренных стратегических документах, на наш взгляд, является нерелевантным в контексте вызовов национальной безопасности Армении в условиях современных геополитических реалий, а именно:

- наличие неразрешенных региональных конфликтов (в частности – Грузино-осетинского, Грузино-абхазского, частично – Нагорно-карабахского);
- взаимоотношения между Западом и Ираном;
- процесс делимитации и демаркации границ в результате подписанного 9-го ноября 2020 года трехстороннего Соглашения о прекращении огня в Нагорном Карабахе;
- территориальная «оторванность» Республики Армения от ЕАЭС, членом которой является РА (с членами которого, в частности, с Россией, РА осуществляет около трети всего внешнеторгового оборота [30]);
- проблемы, связанные с эксплуатацией планируемых (после подписания Соглашения о прекращении огня в Нагорном Карабахе) транспортных коридоров на Южном Кавказе (в частности, железнодорожного сообщения Азербайджан-Нахичевань, а также Карс-Игдыр-Нахичевань-Мегри и далее

до Дербента (ввод в эксплуатацию которой, в частности, уже сейчас некоторые эксперты рассматривают как очередной шаг Турции в направлении «транспортной блокады» РА [31]));

- политическая позиция Азербайджана и Турции в отношении Армении.

Развитие транспортно-логистического потенциала Республики Армения необходимо рассматривать в контексте обеспечения национальной безопасности, так как в условиях отмеченных геополитических реалий состояние транспортно-логистического комплекса Армении и перспективы развития транспортно-логистического потенциала страны выходят за рамки сугубо экономического ориентирования и непосредственным образом влияют на обороноспособность страны, экономическую и инфраструктурную безопасность, пограничную безопасность и т.д.

В связи с этим, на наш взгляд, было бы целесообразным рассмотрение идей, связанных с проблемами транспортно-логистической безопасности и отраженных в «Стратегии национальной безопасности» от 2007г., в соответствии с актуальными геополитическими реалиями, а также отражение связей с основными элементами и сферами, определяющими уровень обеспечения национальной безопасности, и включение данных идей в качестве отдельного элемента (главы, раздела) в «Стратегию национальной безопасности» от 2020г.

Более того, очевидна необходимость также подробной разработки «Стратегии транспортной безопасности РА» сквозь призму сложившихся геополитических реалий и вызовов национальной безопасности Республики Армения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Democracy index 2020. The Economist Intelligence Unit Limited 2021. P.3. Режим доступа https://pages.eiu.com/rs/753-RIQ-438/images/democracy-index-2020.pdf?_mkt_tok (Дата обращения: 30.01.2021).
2. Рахманов А.Б. Фридрих Ратцель: жизнь, антропогеография и геополитика. Личность, культура, общество. Т. 5, Вып. 1–2, М., 2003. СС. 204–210.
3. Маккиндер Х. Дж. Географическая ось истории // Полис, № 4, 1995. СС. 162–169.
4. Якунин В.И. Политология транспорта. Политическое измерение транспортного развития / В.И. Якунин, «Центр И.К.О.», 2006. С. 7.
5. Давтян В.С. Геополитическое измерение энергетической и транспортно-логистической безопасности Армении: Монография / В.С. Давтян. Ер.: Изд-во ЕГЛУ, 2019. 389 с. С. 8.
6. Транспортная инфраструктура и экономический рост. М.: Изд-во «Перо», 2019. 142с. С. 6.
7. «Транспортная стратегия Российской Федерации на период до 2030 года» (М., 2013). Режим доступа: <https://mintrans.gov.ru/documents/7/2812>

8. Государственная программа развития и интеграции инфраструктуры транспортной системы Республики Казахстан до 2020 года, Астана, 2014 год. Режим доступа: <https://www.gov.kz/legalacts/details/U1400000725?lang=ru>
9. Транспортная Стратегия Республики Казахстан до 2020 года. Режим доступа: https://www.gov.kz/legalacts/details/P050000075_?lang=ru
10. О национальной безопасности Республики Казахстан. Закон Республики Казахстан от 6 января 2012 года № 527-IV. Обновленный, с изменениями на: 16.11.2020г. Режим доступа: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/Z1200000527>
11. Концепция национальной безопасности Республики Беларусь. Гл. 8. Режим доступа: <http://www.prokuratura.gov.by/ru/acts/kontseptsiya-natsionalnoy-bezopasnosti-respubliki-belarus/>
12. Там же. Гл. 6.
13. Концепция развития логистической системы Республики Беларусь на период до 2030 года. Режим доступа: <https://pravo.by/document/?guid=3871&p0=C21701024>
14. Национальная стратегия развития Кыргызской Республики на 2018–2040 годы (ноябрь 2018г., Бишкек). Режим доступа: <http://www.stat.kg/ru/nsur/>
15. Стратегия развития автомобильного транспорта Кыргызской Республики на 2012–2015 годы (от 4 октября 2012г.). Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/93738?cl=ru-ru>
16. Концепция национальной безопасности Кыргызской Республики от 9 июня 2012г. Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/61367>
17. Закон Республики Армения «О транспорте» (от 3 февраля 1998г.). Режим доступа: <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?DocID=32387>
18. Стратегия национальной безопасности Республики Армения от 2007 года (Одобрена на заседании Совета национальной безопасности при Президенте Республики Армения 26 января 2007г.). Режим доступа: <https://www.mfa.am/filemanager/Statics/Doctrinerus.pdf>
19. Там же.
20. Там же.
21. Там же.
22. ՀՀ Նախագահի 2013թ. հոկտեմբերի 23 -ի ՆԿ-183-Ն կարգադրության «Հայաստանի Հանրապետության տրանսպորտային անվտանգության ապահովման ազգային քաղաքականություն» Режим доступа: <https://www.president.am/files/legislation/1009.pdf>
23. Там же.
24. Там же. Раздел 3, п. 3.1.
25. Там же. Раздел 3, п. 3.2.
26. Стратегия национальной безопасности Республики Армения от 2020 года. Режим доступа: <https://www.gov.am/ru/National-Security-Strategy/>
27. Там же. Раздел 2, п. 2.4.
28. Տրանսպորտի բնագավառի բարեփոխումների և շուկայի կարգավորման քաղաքականություն, 2019թ.: Режим доступа: <https://www.e-draft.am/projects/1920/about>
29. Там же.
30. Интервью заместителя Министра иностранных дел Российской Федерации А.Ю. Руденко армянской газете «Новое время» в связи с 29-й годовщиной со дня установления дипломатических отношений между Российской Федерацией и

Республикой Армения, 2 апреля 2021 года. Режим доступа: https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/-/asset_publisher/cKNonkJE02Bw/content/id/4663493

31. Давтян В.С. Анкара и Баку готовят новую транспортную блокаду Армении. Режим доступа: <http://realtribune.ru/news-world-5813>

TRANSPORT AND LOGISTIC SYSTEM DEVELOPMENT OF ARMENIA IN THE CONTEXT OF CHALLENGES TO NATIONAL SECURITY

N. Margaryan

ABSTRACT

The problem of effective implementation of the country's transport and logistics potential is one of the main problems of modern states, in particular, the countries of the post-Soviet space, because the efficiency of the country's transport and logistics system directly affects not only the socio-economic sphere of life of society, but is closely related to problems of ensuring the national security of the state and its political positioning in the international arena.

In this regard, the article examines the process of transformation of approaches to the perception of the causal necessity for the development of the transport and logistics potential of the Republic of Armenia, and the models of transport and logistics security in the EAEU countries, as one of the main integration associations for Republic of Armenia

Keywords: transport, transport and logistics system, transport and logistics security, national security, Armenia, EAEU.

ЭКОНОМИКА И МЕНЕДЖМЕНТ

УДК 35.354

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_87

Поступила: 28.04.2021г.

Сдана на рецензию: 01.05.2021г.

Подписана к печати: 19.05.2021г.

“SMART EDUCATION” КАК ЭФФЕКТИВНЫЙ ИНСТРУМЕНТ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ГОСУДАРСТВА И ЧАСТНОГО СЕКТОРА

А.М. Суварян, А.А. Аветян, Л.А. Даниелян

Российско-Армянский университет

arzik.suvaryan@rau.am, arman.avetyan@rau.am, lilit.danielyan@rau.am

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о том, что в настоящее время во многих странах существует проблема разнонаправленности развития научно-исследовательских центров, высших учебных заведений, системы государственного управления и частного сектора, которые могут препятствовать эффективному развитию государства в целом из-за несоответствия данных элементов друг другу. Эффективным методом для решения данной проблемы, и, соответственно, обеспечения равномерного развития государства может стать формирование научно-образовательного кластера, построенного на основе концепции “Smart Education”, которая зиждится на принципах гибкости, адаптивности, прозрачности и открытости как к изменениям, так и сотрудничеству. Благодаря применению данной концепции станет возможным постоянное наличие высококвалифицированных специалистов, развитие научно-инновационных центров и т.д.

Ключевые слова: умное образование, кластеры, научно-образовательные кластеры, стратегическое государственное управление.

С возникновением новых вызовов стоящих сейчас перед человечеством (создание искусственного интеллекта, пандемия, обострение конкуренции геополитических центров и др.) в XXI веке повысилась роль развития человеческого капитала. Это означает, что на сегодняшний день одной из главных задач для субъектов различных форм собственности является нахождение наиболее эффективных способов управления и развития человеческого капи-

тала, который является ядром эффективного функционирования любой современной организации (в том числе и государства). Одним из таких способов является внедрение информационных технологий в управленческие процессы.

В Республике Армения (далее – РА), как в большинстве развивающихся стран, одной из основных проблем является неравномерное развитие регионов.

Анализируя социально-экономическое состояние марзов РА за 2019 год (в частности, объем промышленного производства, продукции сельского хозяйства, объема услуг, ВВП по доходам с учетом численности населения и средней заработной платы), можно сказать, что, практически, по всем показателям существует огромный разрыв между столицей и марзами страны. Однако такой разрыв существует и между марзами. Как видно, несколько из них (Арагат, Армавир, Котайк и Сюник) находятся в лучшем состоянии, чем, например, район Вайоц дзор.

Таблица 1. Статистические данные 2019г. марзов РА и г. Еревана [1].

	Продукты промышленного производства (в %)	Продукты сельского хозяйства (в %)	Сфера услуг (в %)	ВВП (по доходам) (в %)	Численность населения (тыс. чел.)	Средняя зарплата населения (тыс. др.)
г. Ереван	37,7	1,2	83,4	54,1	1 084	202
Арагацотн	2,2	9,3	0,7	3,2	124,7	114
Арагат	14,2	14,9	1,7	7,0	256,6	168
Армавир	5,2	20,9	1,6	6,3	263,8	135
Гегаркуник	3,3	13,2	0,8	3,9	227,7	114
Лори	4,2	8,0	1,2	4,1	213,3	124
Котайк	10,5	8,3	6,1	6,8	250,9	137
Ширак	3,3	10,4	1,6	4,6	231,4	110
Сюник	16,6	6,9	1,3	6,4	137,3	267
Тавуш	1,5	4,4	1,0	2,3	121,5	118
Вайоцдзор	1,3	2,5	0,6	1,3	48,5	127

Основой устойчивого развития экономики является человеческий капитал, точнее, качество его вклада в экономику. Кроме этого, экономика, основанная на знаниях, является эффективной и благоприятной средой для развития и преобразования этого капитала.

Важность и значение качества процесса образования в системе развития человеческого капитала неопровержимы. Уровень грамотности в Армении

очень высок. Согласно докладу программы развития Организации Объединенных Наций за 2011 год, Армения занимает 10-ое место по грамотности, уровень грамотности составляет 99.8% [2].

Но, несмотря на достаточно высокие показатели, образование, соответственно, сама образовательная система в РА находятся в плохом состоянии. Следует также отметить, что очень часто встречается проблема разнонаправленности основных и развитых специальностей в образовательных учреждениях с имеющими спрос на рынке труда специальностями. Наиболее востребованными профессиями со стороны абитуриентов на данный момент времени являются экономические и юридические, в результате чего на рынке труда из-за этого возник переизбыток данных специальностей и дефицит более актуальных. При этом также стоит отметить, что, несмотря на переизбыток выпускников данных специальностей, качество образования не всегда соответствует ожиданиям работодателей.

Неравномерность развития столицы и марзов коснулась и образовательной сферы РА (см.: Табл. 2). Решением для вышеизложенных проблем может стать формирование научно-образовательного кластера, путем обеспечения взаимодействия всей цепочки элементов «бизнес-государство-наука» в образовательном центре.

Таблица 2. Динамика численности студентов государственных и негосударственных высших учебных заведений по видам обучения, по марзам РА и г. Ереван, 2019/2020 уч.год [3].

	Количество ВУЗ-ов, (ед.)	Количество филиалов, (ед.)	Поступили, (чел.)		Численность студентов, (чел.)		Окончили в 2019г., (чел.)	
			всего	из них: жен.	всего	из них: жен.	всего	из них: жен.
г. Ереван	45	–	12 692	6 907	54 536	28 931	13 448	8 102
Армавир	1	–	20	–	94	–	–	–
Гегаркуник	2	–	150	75	802	390	225	113
Лори	2	2	519	348	2 716	1 614	514	337
Котайк	1	–	31	17	226	108	47	30
Ширак	3	5	731	456	3 043	1 756	812	529
Сюник	2	3	270	136	1 636	734	377	191
Вайоцзор	–	1	11	11	210	116	45	29
Тавуш	–	2	207	159	1 284	719	378	209
Всего	56	13	14 631	8 109	64 547	34 368	15 846	9 540

Образовательным кластером можно считать совокупность образовательных учреждений (начиная со школы и заканчивая вузами), а также бизнес-среду в общем, и соответствующие государственные структуры, деятельность которых направлена на долгосрочное, устойчивое и равномерное развитие всех членов общества. Данная проблема и пути ее решения должны разрабатываться в стратегиях государств, поскольку они обладают значительным потенциалом.

Образовательный кластер позволяет изменить стратегию развития высшего образования, благодаря формированию чего отдельные образовательные учреждения и научно-исследовательские центры получают непосредственный доступ к инновационным технологиям. Это также позволит повысить качество высшего образования, обеспечить высокую профессиональность специалистов, следствием чего станет повышение роста производительности труда, уровня занятости населения и качества жизни.

На сегодняшний день есть множество различных способов, благодаря которым становится возможным использование эффекта интеграции инновационных и образовательных кластеров. Очень часто проводимые исследования в различных сферах науки бывают неактуальными для создания и продвижения необходимых и имеющих спрос на рынке товаров и услуг. Наилучшим выходом из подобной ситуации становится интегрированная система научно-образовательного кластера, которая позволяет устранить все барьеры, создаваемые вследствие неравномерного развития инновационного и образовательного секторов.

Данная модель, с одной стороны, подразумевает сотрудничество высших учебных заведений и научно-исследовательских центров с государственными структурами, которые выделяют различные гранты, инвестиции и другую финансовую помощь, с другой стороны, вузы получают запрос от частного сектора и от государства на исследования в конкретных сферах и генерируют соответствующие технологии, готовят необходимые высококвалифицированные и имеющие спрос на рынке кадры.

Частный сектор дает идеи по необходимости создания новшеств для развития бизнеса, а также сотрудничает с государством посредством получения льгот, уменьшения налогового бремени и т.д.

Государство обеспечивает инфраструктуру для развития бизнес-среды, отмечает приоритетные сферы деятельности и финансирует их развитие, создает и контролирует сеть передачи информации между бизнесом и образовательной и научной сферами, за счет всего этого направляя развитие кластера в соответствующее для страны направление.

Развитие информационных технологий затронуло все сферы деятельности страны, исключением не является и образовательная. Совершенно иной эффект данная модель создания кластера с составляющей «государство» может возыметь, если кластер будет создан с центром в городе, которая основывается на концепции “Smart city”.

Сегодня концепция “Smart city” меняет свои требования перед каждой подсистемой городского хозяйства. “Smart city” рассматривает город не как место проживания, а как пространство для развития человеческого капитала. Исключением (в плане изменения требований) не является и сфера образования (обеспечения условий формирования и развития личности).

Концепция “Smart Education”, подразумевающая изменение философии и культуры образования, которая должна быть гибкой и отвечающей быстрым изменениям социально-экономической среды. Умное образование предусматривает повышенную открытость и прозрачность интегрированной информационной базы учебных заведений.

Концепция позволит цифровизировать процесс образования, преобразуя его из процесса получения знаний в непрерывный процесс получения и развития навыков, также благодаря использованию “Smart Education”, цифровизируется сеть между научно-исследовательскими центрами, вузами, государством и бизнес-средой.

Таким образом, преподаватель в системе “Smart Education” уже не «транслятор знаний», а ментор. Такое образование следует следующим принципам [4]:

- **Персонализация**, основанная на изучении цифрового следа каждого жителя и создании персональных траекторий для каждого обучающегося (это возможно и легче сделать только с помощью искусственного интеллекта);
- **«Навыковое обучение»** (переход к проектной деятельности);
- **«Мягкие навыки»**, которые состоят из трех элементов: социальные (само-реализация человека в обществе), когнитивные (научить человека думать квалифицированно) и эмоциональные навыки (развитие эмоционального интеллекта);
- **Цифровые навыки**. Это не программирование, это – огромный объем, целый мир цифровых навыков: создание продуктов, обучение цифровой архитектуре, облачные системы, искусственный интеллект. Ну и, конечно, не-большая часть – это программирование, роль которого с развитием искусственного интеллекта уменьшается.

Для внедрения и образования такой культуры городские власти (субъекты кластера) могут совместно с заинтересованными лицами создать уникальные лаборатории, где специалисты, ученые и студенты смогут исследовать различные системы управления и предлагать решения для совершенствования этих систем.

В этом отношении показательным примером сотрудничества городских властей и университетов является канадский Монреаль. В рамках программы сотрудничества в городе созданы шесть учебных лабораторий, которые изучают цифровизацию отдельных отраслей городского хозяйства [5]. В результате создания таких лабораторий городской бюджет может сэкономить финансовые средства и перенаправить их на более необходимые и важные сферы городского хозяйства (то же самое и в случае государства и организаций частного сектора). С целью привлечения квалифицированных кадров государство и частные организации должны будут финансировать лабораторию и выступать в качестве основного заказчика.

Научно-исследовательский потенциал университетов можно использовать и другим образом – созданием эффективной модели обмена опытом. Студенты университетов могут пройти практику в администрации города, а специалисты администрации – пройти переподготовку в университетах. Кроме этого, в городском образовании можно создать технологические кластеры, которые объединят вокруг университетов заинтересованные организации, что поможет созданию новых моделей концепции “Smart city”.

Как уже было отмечено, сегодня университеты – уже не просто здания или процесс лекций/семинаров, куда человек приходит на определенный промежуток времени. Университет XXI века – это платформа, где информация и технологии находятся в свободном передвижении, где развитие человеческого капитала превращается в непрерывный процесс. В данном аспекте повышается роль дистанционного образования и электронного обучения, которые с помощью современных технологий обеспечивают индивидуализацию образования и поддержание идеи непрерывного обучения.

По причине или благодаря пандемии COVID-19* большинство школ и вузов в кратчайшие сроки перешло на полностью онлайн-обучение, это открыло огромные границы развития образования во всем мире, это дало старт образовательным учреждениям для создания дисциплин или целых направлений, обучаемых в режиме онлайн, создавая сети образовательных платформ.

* Пандемия COVID-19 – пандемия коронавирусной инфекции COVID-19, вызванная коронавирусом SARS-CoV-2.

Электронное обучение создает сетевую платформу для преподавателей, студентов, работодателей и других стейк-холдеров, формируя модель образовательного кластера на основе концепции “Smart Education” что позволяет развивать и обеспечивать непрерывную взаимную связь.

В связи с вышеизложенным, для использования и получения опыта, полученного вследствие онлайн обучения в период Пандемии, представляется возможность интегрировать высшее образование локальной страны с различными системами в бизнес-образований лучших мировых вузов, что предполагает совместимость учебных планов, а также учебно-методических комплексов некоторых дисциплин. Важной составляющей при интеграции образовательных систем является сохранение специфики национальной культуры локальной страны (как Республика Армения), помимо этого, необходимо также учесть особенности и уровень экономического развития, политику государства в отношении малого и среднего предпринимательства, а также специфику бизнес-среды, так как то, что в одном государстве может являться эффективным методом и технологией развития, в другом может оказаться совершенно бесполезным.

На сегодняшний день в некоторых высших учебных заведениях используется асинхронная система обучения, которая позволяет студентам проходить и слушать лекции лучших профессоров в любой точке мира, что значительным образом расширяет границы получаемых студентами знаний. Данная практика широко используется в США и в странах Западной Европы. Эта система обучения актуальна также и для развития бизнес-навыков будущих предпринимателей в РА и странах ЕАЭС.

Еще раз следует подчеркнуть важную роль в данном случае органов управления городом, в котором будут создаваться научно-образовательные кластеры. Они также могут стать частью данной платформы и выступать как «заказчик» новых идей или моделей усовершенствования городского хозяйства, которая, после последних военных событий в Арцахской Республике, тоже нуждается в конкретных преобразованиях. Научно-исследовательскую деятельность университетов городские власти могут направить на проблемные городские зоны и даже привлечь к этим работам своих специалистов.

Таким образом, создание научно-образовательного кластера с использованием концепции “Smart city” поможет создать новую систему и философию образования, которая, в конечном итоге, окажет значительное влияние на процессы развития городского хозяйства и человеческого капитала жителей. Благодаря формированию научно-образовательного кластера при использова-

нии данной концепции становится также возможным сокращение неравномерности развития столицы и марзов страны с помощью централизации процессов управления кластером вокруг конкретного города. Создание кластера с развитой научно-образовательной средой приведет также к развитию инфраструктуры данного города, что является одной из составляющих элементов для наиболее быстрого и эффективного развития бизнес-среды.

Отмеченные выше мероприятия могут быть реализованы при активном участии государства и частного сектора, поскольку представленная концепция требует концентрации значительных ресурсов при разработке и внедрении, которыми город, как правило, не обладает.

ЛИТЕРАТУРА

1. Официальный сайт Статистического комитета РА: <https://www.armstat.am/am/>.
2. Доклады ООН об уровне грамотности в мире: <https://www.un.org/ru/events/literacy/>.
3. Официальный сайт Министерства образования, науки, культуры и спорта РА: <https://escs.am/am/>.
4. Экспертная дискуссия «Будущее образование в России» на Гайдаровском форуме 2021г.: <https://gaidarforum.ru/ru/program/1022/>.
5. Официальный сайт администрации г. Монреаль, Канада: <https://montreal.ca/>.

“SMART EDUCATION” AS AN EFFECTIVE TOOL FOR INTERACTION BETWEEN THE STATE AND THE PRIVATE SECTOR

A. Suvaryan, A. Avetyan, L. Danielyan

ABSTRACT

Nowadays, in many countries there is a problem of the multidirectional development of research centers, higher educational institutions, the public administration system and the private sector, which can hinder the effective development of the state as a whole due to the inconsistency of these elements with each other. An effective method to solve this problem, and, accordingly, to ensure the even development of the state, can be the formation of a scientific and educational cluster built on the basis of the concept of «Smart Education», which is based on the principles of flexibility, adaptability, transparency and openness to both changes and cooperation. Thanks to the application of this concept, it will become possible to have a permanent presence of highly qualified specialists, the development of research and innovation centers, etc.

Keywords: smart education, clusters, scientific and educational clusters, strategic public administration.

УДК. 339.56

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_95

Поступила: 02.05.2021г.

Сдана на рецензию: 06.05.2021г.

Подписана к печати: 16.05.2021г.

ПРОБЛЕМЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ВНЕШНЕТОРГОВЫХ ОТНОШЕНИЙ РА В УСЛОВИЯХ ЕАЭС

И.Б. Петросян, Л.М. Мутафян

Российско-Армянский университет

irina.petrosyan@rau.am, lmutafyan@mail.ru

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье речь идет о том, что в современном мире развитие внешнеэкономических отношений является одним из наиболее значимых факторов экономического роста любой отдельно взятой страны. Для Республики Армения, находящейся в неблагоприятной геополитической ситуации, имеющей относительно небольшие масштабы экономики и ограниченный внутренний рынок, не всегда способный обеспечить стабильный экономический рост, внешнеэкономические отношения, и, в частности, именно внешняя торговля, имеют ключевое значение.

С другой стороны, на современном этапе развития мировой экономики все больше подчеркивается важность международной интеграции, и успешность интегрирования любой, отдельно взятой страны в мировую экономику существенно зависит от ее участия в различных интеграционных процессах.

Особо важное значение для стран с неблагоприятным географическим положением, не имеющих выхода к морю (таких, как Армения), играет также диверсификация внешнеэкономических отношений как со странами-партнерами внутри интеграционных групп, так и с третьими странами.

Ключевые слова: интеграционное объединение, внешнеэкономические отношения, выявленные преимущества, диверсификация торговли, Евразийский экономический союз.

Республика Армения уже более пяти лет является членом ЕАЭС – организации региональной экономической интеграции, что не может не повлиять на условия ее внешней торговли со странами-участницами. Однако на долю ЕАЭС приходится всего 27.72% (данные за 2020-ый год) от общего объема экспорта РА [1]. Экспорт Армении в страны ЕАЭС носит недиверсифицированный характер и по большей части, – это сырьевые ресурсы и товары традиционного экспорта с низкой добавленной стоимостью.

Одной из особенностей евразийского интеграционного процесса является то, что во взаимной торговле стран, его участников в целом, наблюдается очень неравномерное распределение торговых потоков: львиная доля приходится на Россию, а торгово-экономические отношения остальных стран не являются отражением тесного взаимодействия, которое должно было бы сформироваться в результате экономической интеграции. Как результат этого, становятся необходимыми изучение и поиск альтернативных вариантов диверсификации внешнеторговых отношений РА как в рамках Союза, со странами-участниками, так и использование потенциала ЕАЭС в целях переориентации импорта из третьих стран в пользу взаимной торговли внутри данного интеграционного процесса. Так, например, в связи с этим в последнее время становится важным также рассмотрение перспектив диверсификации импорта Армении из Турции в пользу стран ЕАЭС из-за того, что в результате Второй Арцахской войны в 2020-ом году был введен полный запрет на ввоз турецких товаров в РА, что автоматически освободило некую «нишу» на рынке, заполнить которую придется либо импортозамещением, то есть местным производством (что маловероятно в связи с трудностью сохранения соотношения «цена-качество»), либо переориентацией импорта в пользу других стран.

Членство Армении в ЕАЭС можно охарактеризовать некоторыми особенностями:

- Первое – это отсутствие общих границ с Союзом (хотя бы одним из его участников), что приводит к выводу о наличии политической составляющей в первоначальных целях присоединения Республики Армения к ЕАЭС.
- Говоря о воздействии интеграционного процесса ЕАЭС на экономику Армении, особо следует выделить тесное сотрудничество именно с Россией, которая, будучи экономическим и политическим лидером Союза, также на протяжении всей истории РА является ее стратегическим партнером, по сей день занимает лидирующее положение среди стран-инвесторов в экономику Армении (Рис. 1), а также является ее основным торговым партнером (как в импорте, так и в экспорте), что, в свою очередь, обуславливает неравномерное распределение торговых потоков между Арменией и остальными странами Союза. Например, по данным 2020-го года, 31.7% от общего внешнеторгового оборота Армении пришлось на долю стран ЕАЭС (что на 3.4% больше того же показателя 2019-го года), при этом, 30.3% из этого объема пришлось на долю России, 1.1% – на долю Беларуси, а доля Казахстана составила всего 0.2% [2]. С Киргизией

торгово-экономические отношения незначительны (около 0% даже на временном протяжении всего функционирования Союза).

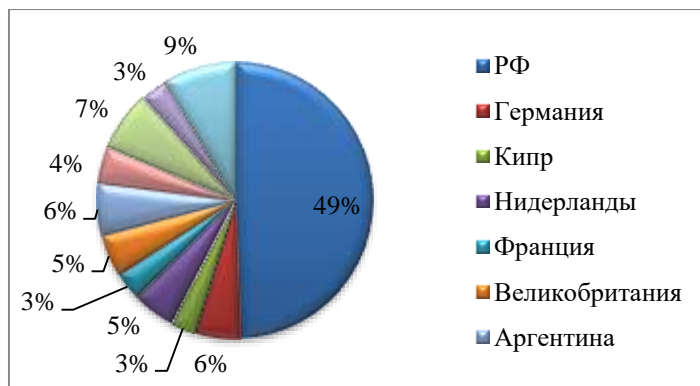

Рисунок 1. Иностранные инвестиции в реальном секторе экономики РА (%), 2019¹.

Таким образом, на данный момент экономика Армении очень зависима от экономики России в силу отмеченных обстоятельств, и это является ключевой характеристикой эффективности функционирования созданного со стороны РФ интеграционного процесса. Данное явление имеет свои как экономические, так и политические истоки.

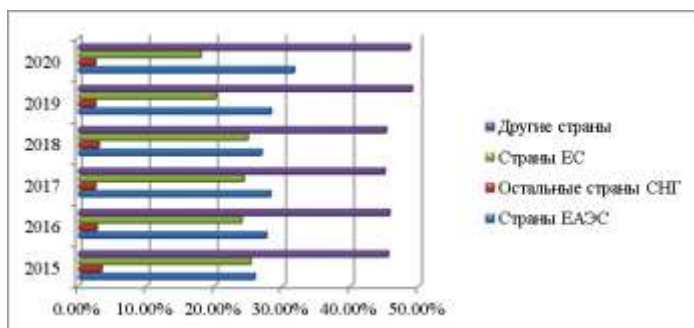

Рисунок 2. Географическая структура товарооборота РА, укрупненная по интеграционным процессам, 2015–2020².

¹ Источник: составлено автором на основе базы данных Национального статистического комитета РА, www.armstat.am

² Источник: составлено автором на основе данных Национального статистического комитета РА, www.armstat.am

С другой стороны, проведя анализ двусторонних торговых отношений, нельзя не учитывать схожесть структуры экспорта рассматриваемых стран, что, как известно, также является барьером по наращиванию объемов торговли, в силу того, что интеграция считается эффективно функционирующей, если страны-участники обладают различными сравнительными преимуществами в торговле, а если структура экспорта данных стран является схожей, то это говорит о том, что на мировых рынках данные страны могут быть конкурентами в поставке своих экспортируемых товаров. Это, в свою очередь, является барьером для углубления региональной экономической интеграции. Рассмотрим индекс сходства который подсчитывается по формуле (1) для стран ЕАЭС:

$$S_{jk} = 1 - \frac{1}{2} \cdot \sum_i |h_{ij} - h_{ik}|, \quad (1)$$

где через h_{ij} обозначается экспорт товара i из страны j , а через h_{ik} – экспорт товара i из страны k . Данный индекс принимает значения от 0 до 1, где, соответственно, 0 означает полное отсутствие сходства в структурах экспорта исследуемых стран, а 1 – это абсолютное сходство [3]. Чем этот показатель ближе к 1, тем больше данные торговые партнеры схожи в экспортируемых продукциях. Индекс сходства торговли может трактоваться как инструмент оценки качества внутриотраслевой торговли.

Для оценки степени схожести экспорта стран ЕАЭС была использована база данных ЕЭК. Расчеты были произведены на основе товарной структуры экспорта государств-членов ЕАЭС как в третьи страны, так и во взаимную торговлю, по классификации SITC (Табл. 1).

Таблица 1. Индекс сходства экспорта стран ЕАЭС, 2020³.

	Киргизия	Армения	Беларусь	Казахстан	Россия
Россия	0,49	0,33	0,48	0,71	
Казахстан	0,46	0,29	0,28		0,71
Беларусь	0,4	0,29		0,28	0,48
Армения	0,6		0,29	0,29	0,33
Киргизия		0,6	0,4	0,46	0,49

³ Источник: расчеты автора на основе базы данных ЕЭК, www.eurasiancommission.org

Исходя из проведенного анализа, становится понятным, что наибольшую схожесть с Арменией в экспорте товаров имеет Киргизия, наименьшую – Казахстан и Беларусь. Самый высокий уровень схожести в рамках ЕАЭС – у Казахстана с Россией (0.71), что и дает возможность объяснить низкий уровень торговли между Арменией и Казахстаном. У России, в целом, есть ассортимент аналогичных товаров-субститутов, экспортируемых Казахстаном, и, учитывая, что экспорт из России в Армению обходится сравнительно дешевле, в силу того, что наземные грузоперевозки из РК в Армению осуществляются через территорию России. Весь этот процесс становится просто экономически нецелесообразным, и экспортеры из Казахстана становятся неконкурентоспособными на нашем национальном рынке. В результате этого, торговля между этими странами осуществляется в минимальных объемах, несмотря на то, что индекс сходства экспорта у них низкий, и у данных стран есть что предложить друг другу.

В качестве обобщения анализа взаимного товарооборота Армении со странами ЕАЭС рассмотрим также показатель значимости взаимной торговли (ТИ). Анализ данного показателя позволил выявить, что на всем протяжении членства Армении в ЕАЭС самое низкое качество интенсивности торговли было с Киргизией. На втором месте, после России, находится Беларусь, на третьем – Казахстан.

Таблица 2. Показатель значимости взаимной торговли Армении со странами ЕАЭС, 2015–2020 гг.⁴

	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Россия	0,9681154	0,9648228	0,9691407	0,9686562	0,965998	0,9587595
Беларусь	0,0270295	0,0258546	0,024217	0,0237721	0,0276198	0,0334888
Казахстан	0,004439	0,008555	0,0056289	0,0069257	0,0041319	0,0068862
Киргизия	0,0004162	0,0007677	0,0010133	0,000646	0,0022503	0,0008655

В контексте изучения проблем внешней торговли РА важно также рассмотреть насколько диверсифицирована внешняя торговля в целом. Притом, если говорить о географическом расположении торговых партнеров РА, то РФ в течение многих лет поддерживает свое лидирующее положение как в списке стран-партнеров в экспорте (в 2017-м году доля России увеличилась на 4%, в

⁴ Источник: расчеты автора на основе базы данных ЕЭК, www.eurasiancommission.org

2018-м – еще на 2,7%, а в 2019-м достигла 27,8%), так и в импорте (в 2018-м году импорт по сравнению с 2017-ым увеличился на 10%, а в 2019-м – на 18%) [4]. Отметим также, что по географической структуре, конечно, внешняя торговля Армении недостаточно дифференцирована (на долю первых 5 партнеров приходится 67% от всего экспорта страны, и 58.3% – от импорта, по данным 2019-го года) (Табл. 9) [5].

Таблица 3. Удельный вес основных стран-партнеров Армении во внешней торговле (2019г.)⁵

Экспорт		Импорт (по стране происхождения)	
Страна	Удельный вес(%)	Страна	Удельный вес (%)
РФ	27.8	РФ	26.8
Швейцария	17.3	Китай	13.6
Болгария	7.9	Германия	6.9
Китай	7.3	Исламская Республика Иран	5.9
Ирак	6.7	США	5.1
Нидерланды	5.8	Турция	4.9
Исламская Республика Иран	3.2	Италия/Япония	3.7
Грузия	2.6	Украина	2.6
Германия	2.6	Франция	1.5
Канада/ Италия	2.3	Великобритания	1.4

Как видно из таблицы, Турция, по данным 2019-го года, в списке торговых партнеров Армении по импорту занимает 6-е место – с долей 4.9% от общего (что на 0.2% меньше того же показателя 2018-го года).

Учитывая, что в октябре 2020-го года было принято решение о запрете ввоза турецких товаров на территорию РА, автоматически освобождается «ниша» на рынке, которую наша страна вынуждена заполнить либо местным производством, либо переориентацией армянских импортеров от турецких рынков в сторону других, в том числе и стран-членов ЕАЭС (учитывая, что здесь есть возможность беспошлинной торговли).

Перейдем к товарной структуре экспорта и импорта Армении. Прежде всего отметим, что Армения, как и другие постсоветские страны, во времена

⁵Составлено автором на основе данных базы данных Национального статистического комитета РА, www.armstat.am

функционирования Союза была довольно хорошо в него интегрирована, и поэтому распад СССР также привел к потере тесных союзнических отношений в производственных отраслях с другими странами. Дело в том, что крупные промышленные предприятия на территории РА, которые в основном производили товары промежуточного назначения, сотрудничали с особыми клиентами и поставщиками, часто находящимися в других странах СССР [6]. Во времена функционирования Союза страны-участники были настолько тесно интегрированы друг с другом, что данная ситуация не представляла проблемы, однако после его распада все это отразилось на сырьевой ориентации экспорта РА.

По данным Таможенной службы РА за 2019 год, объем экспорта Армении составил 2637 млн. \$, что на 230 миллионов больше, чем в 2018-м году. В товарной структуре, как видно из Рис. 3, преобладают пищевые продукты и сырье сельскохозяйственного производства (29.9% в 2019г., что на 1.5% превышает тот же показатель 2018-го года), притом большая часть из этого приходится на долю табака и табачного сырья (11%), а также алкогольных напитков (11.1%). На втором месте – минеральные продукты (28.2%), и в этой группе можно особо выделить топливно-энергетическую отрасль (2.6%), в которой, несмотря на общий рост доли данной отрасли (на 0.8% больше, чем в 2018-м году), наблюдается снижение объемов производства (на 1.4%). На третьем месте – драгоценные камни и металлы (15% от общего объема экспорта, притом на 3% больше, чем в 2018г.). Исходя из этого, можно сделать вывод, что огромную долю в экспорте Армении действительно занимают сырьевые продукты, и это, конечно, невыгодно для развития страны.

Что касается импорта, то за 2019-ый год наблюдалось увеличение объемов на 588 млн. \$, и наибольший прирост был по статье «транспортные средства» (на 6%). В структуре импорта на первом месте – машины и оборудования (29.6%, что на 3.4% больше, чем в 2018г.), за этим следуют продовольственные товары (15.7%) и на третьем месте – минеральные продукты (14.5%), где основную долю занимает именно топливно-энергетический комплекс (13.6%).

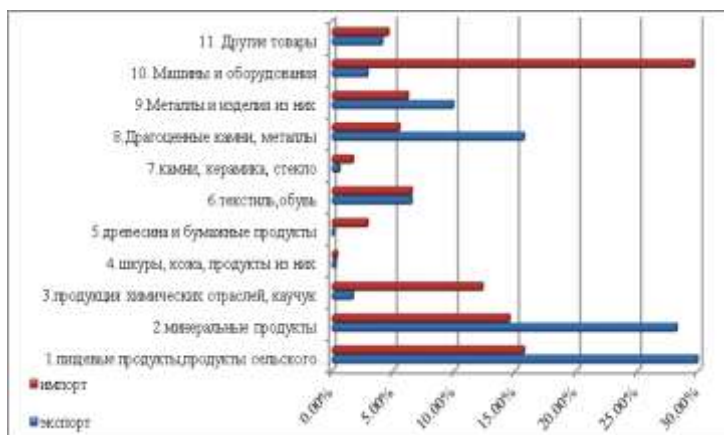

Рисунок 3. Товарная структура внешней торговли Армении (%), 2019⁶.

Таким образом, анализируя внешнеторговую деятельность Армении, можно прийти к выводу, что в силу недостаточной диверсификации географической структуры торговых партнеров и концентрации основной доли экспорта и импорта в некоторых вышеперечисленных отраслях экономики сальдо торгового баланса на протяжении многих лет остается отрицательным с тенденцией роста дисбаланса между объемом экспорта и импорта (не считая шоковых изменений 2020-го года).

Следующей проблемой, препятствующей развитию внешнеторговых отношений РА, как уже было отмечено, является **низкая степень ее диверсифицированности** как в рамках ЕАЭС, так и в целом. Одной из причин этого может служить недостаточная для развития страны степень привлечения прямых иностранных инвестиций.

Армения, как и любая другая страна, которая сталкивается с проблемой недостаточных внутренних средств, должна найти пути **привлечения иностранных инвестиций**, а также методы их эффективного использования для диверсификации структуры внешней торговли. Во внешнеэкономических отношениях Армении ПИИ играли важную роль еще с первых лет независимости, когда создавались первые предприятия с совместным капиталом. В этом контексте важно отметить, что в 90-ые годы XX века, после распада СССР, Армения выбрала путь восстановления посредством приватизации государственных предприятий, и субъектами приватизации стали российские, в основном, не частные, а государственные предприятия. Процесс приватизации

⁶ Источник: расчеты автора на основе данных Таможенной службы РА, www.petekamutner.am

распространялся в самых базовых отраслях экономики РА – таких, как, например, связь, энергетика, транспорт, что привело к высокой зависимости экономики Армении от РФ и по сей день.

Тем не менее, на современном этапе приток ПИИ является недостаточным для формирования диверсифицированной структуры экономики РА, преодоления экономической отсталости, формирования конкурентоспособной на внешних рынках структуры экспорта, и, таким образом, стимулирования его объемов с целью нивелирования отрицательного сальдо торгового баланса. В связи с этим, на данный момент актуальным вопросом является повышение привлекательности экономики Армении для иностранных инвесторов, разработка механизмов привлечения ПИИ, что позволит уменьшить зависимость экономики РА от таких факторов, как политическая нестабильность, узкий рынок сбыта, высокие транспортные расходы и т.д. На самом деле, в экономику Армении производятся инвестиции, однако важно учитывать не только приток инвестиций, но и их отток, что в большей степени характеризует состояние страны, так как в данном случае национальные инвесторы предпочитают вкладывать свои ресурсы в иностранные проекты и активы в силу низкой инвестиционной привлекательности страны. Согласно данным Всемирного Банка, чистые прямые иностранные инвестиции составляют всего 1.85% от ВВП Армении (2019) [7].

Свою роль в недостаточных объемах армянского экспорта играет **плохая инфраструктура, неудобность грузоперевозок, высокие транспортные расходы**, которые обуславливают относительно неконкурентоспособные цены экспортируемой продукции Армении даже в рамках сотрудничества ЕАЭС. И, несмотря на то, что есть положительная тенденция экспорта в ЕАЭС, в основном, конечно, в Россию, несырьевых продуктов (продовольственных товаров, текстиля и т.д.), необходимо увеличение их объемов в целях устранения отрицательного сальдо торгового баланса.

Неразвитость транспортных инфраструктур имеет сильное воздействие на потенциал наращивания внешней торговли как в рамках ЕАЭС, так и в целом.

В этом контексте рассмотрим процесс логистики внешней торговли РА подробнее. Значительная часть армянского импорта перевозится за счет наземных видов транспорта (в основном, автомобильных). Импорт из РФ и других стран ЕАЭС в основном происходит следующим маршрутом: «Верхний Ларс»-Грузия – вход на территорию Армении из таможенного пункта Баграташена или Бавры и Гогавана, которые находятся на грузино-армянской границе. Для осуществления грузоперевозок из Ирана и других восточных

стран используется западный таможенный пункт Армении, который находится в городе Мегри. Однако данный маршрут используется мало в силу определенных препятствий. Для перевозок китайских и других товаров из стран АТЭС могут быть использованы некоторые маршруты, исходя из того, из какого города планируется импорт. Например, импорт из Китая чаще всего осуществляется из города Шанхай (морским путем, в порты Грузии), далее из грузинских портов (в основном, из Батуми или Поти) товары перевозятся в Армению.

В целом, можно использовать также иранский порт Бендер-Аббас по подобной схеме, однако перевозки через данный порт стоят дороже [8]. Несмотря на это, так как перевозки, например, из Китая через Иран осуществляются почти вдвое быстрее, чем через Грузию, был период, когда данный порт использовался довольно-таки интенсивно, однако в результате того, что Иран часто попадал под санкции США, некоторые перевозчики не могли (и даже не хотели) сотрудничать с ними.

Торговля Армении со странами ЕС может осуществляться через порт Варны, опять же морским путем до Грузии, и оттуда автомобильным/железнодорожным путем в Армению.

Что касается авиаперевозок, то они считаются самым быстрым, но дорогим способом (примерно 13–20 \$ за 1 кг груза), однако некоторые армянские импортеры все же пользуются этим видом транспортировки для перевозок легких, но драгоценных товаров, лекарств и т.д. В основном авиаперевозки осуществляются именно пассажирскими самолетами.

Что касается железнодорожных перевозок, осуществляемых компанией ЮКЖД, отметим, что в среднем цена контейнерных перевозок из грузинских портов составляет 45–55 \$ для одной тонны груза. Необходимо также учесть портовые сборы, которые составляют примерно 5–8 \$ для 1 тонны.

Таким образом, согласно расчетам Министерства экономики Армении, самый низкий показатель средней стоимости и длительности грузоперевозок в Армению у Грузии: от 1.4–2.4 дней и 40–60 \$ за одну тонну груза. Подобный анализ для еще нескольких стран представлен в Таблице ниже.

Таблица 4. Издержки, связанные с логистикой импорта РА⁷.

	Стоимость для 1\$		Примерная длительность (дней)	
	Минимум	Максимум	Минимум	Максимум
Грузия	40	60	1,4	2,4
Иран	60	90	3,5	6
РФ (Москва)	80	120	3,5	6
Средний Восток	80	120	5,6	6
Западная Европа	96	144	5,6	9,6
Северная Африка	96	144	5,6	9,6
Индия	100	150	14	24
Центральная Европа	112	168	7	12
Северная Европа	120	180	7	12
Центральная Азия (в том числе, Казахстан и Киргизия)	120	180	14	24
Китай	140	210	36,4	62,4
Страны АТЭС	160	240	42	72
Америка	160	240	42	72
Западная Африка	160	240	42	72

Другой важной проблемой в торгово-экономических отношениях Армении на протяжении многих лет являются **высокие цены на энергоносители**, в основном – на газ. Как уже было отмечено, львиную долю в импорте Армении из РФ составляют именно нефтепродукты. Проблема заключается в том, что, в Армении существуют монопольные права покупки, транспортировки, хранения и распределения природного газа, которые принадлежат ЗАО «Газпром Армения», которое, как известно, является 100%-дочерней компанией российского ОАО «Газпром».

⁷ Источник: расчеты Министерства экономики РА// www.minesopomy.am

Резюмируя все вышесказанное, необходимо отметить, что за шесть лет членства Армении в ЕАЭС стране до сих пор не удалось реализовать свои выявленные преимущества во внешней торговле ни со странами-партнерами, являющимися участниками интеграционного процесса, ни с третьими странами. Отсутствие прогресса в диверсификации внешнеторговых отношений обусловлено рядом фундаментальных причин, без решения которых потенциал Армении в торговле будет оставаться нереализованным.

ЛИТЕРАТУРА

1. База данных ЕЭК: www.eurassiancomission.am
2. Базы данных Национального статистического комитета РА, www.armstat.am
3. Козлова О., Строкатов Д. Экономическая интеграция США и ЕС: Трендовые факторы и торговые индексы // «Горизонты экономики», № 1, 2018, С. 65.
4. База данных Таможенной службы РА: <https://www.petekamutner.am/Content.aspx?itn=csCIForeignTradeByCountries>
5. Там же.
6. *Hayrapetyan G.L., Hayrapetyan V.* The foreign trade of Armenia with main partners, 2016. P.4.
7. Официальный сайт Всемирного банка: www.worldbank.org
8. Электронный ресурс, https://mineconomy.am/media/13888/BSO_guideline_N10.pdf

ISSUES OF THE RA FOREIGN TRADE RELATIONS DIVERSIFICATION IN THE CONDITIONS OF THE EAEU

I. Petrosyan, L. Mutafyan

ABSTRACT

In the modern world, the development of foreign economic relations is one of the most significant factors in the economic growth of any given country. For the Republic of Armenia, which is in an unfavorable geopolitical situation, with a relatively small economy and a small internal market that is not always able to ensure stable economic growth, foreign economic relations, and in particular, foreign trade, are of key importance.

On the other hand, at the current stage of the development of the world economy, the importance of international integration is being increasingly emphasized, and the success of the integration of any given country into the world economy strongly depends on its participation in various integration processes.

Diversification of foreign economic relations, both with partner countries within integration groups and with third countries, is also of particular importance for landlocked countries with an unfavorable geographic location (such as Armenia).

Keywords: integration association, foreign economic relations, revealed advantages, diversification of trade, the Eurasian Economic Union.

ЛИНГВИСТИКА

УДК 81

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_107

Поступила: 23.03.2021г.

Сдана на рецензию: 24.03.2021г.

Подписана к печати: 17.05.2021г.

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ ПЕРЕВОДА ОБРАЗНЫХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ С АНГЛИЙСКОГО НА АРМЯНСКИЙ ПУТЕМ КАЛЬКИРОВАНИЯ

Н.М. Товмасын, Т.Р. Багдадян

*Ереванский государственный университет, Российско-Армянский университет
tovmassiann@gmail.com, tamara.baghdadyana@rau.am*

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о том, что одним из главных способов воссоздания в переводе семантико-стилистических функций образных фразеологических единиц является фразеологическое калькирование, обеспечивающее высокую степень адекватности их перевода. В научной статье обсуждаются особенности перевода образных фразеологий с английского на армянский язык с помощью калек, в основном рассматриваются случаи перевода с применением двух основных видов калек – узуальных и окказиональных. Сравнительный анализ примеров доказывает, что из всех способов перевода образных ФЕ узуальное калькирование обеспечивает наибольшую адекватность, так как в этом случае идентичными оказываются не только образы основы фразеологизмов, но их денотативно-сигнификативное и конотативное содержание, а во многих случаях – и их грамматическая структура.

Ключевые слова: образные фразеологизмы, перевод, семантико-стилистические функции, калькирование, узуальные, окказиональные единицы.

Проблема образности не является новой для лингвистической науки. Общеизвестно, что образность в языке была предметом изучения литераторов, философов, лингвистов – от Аристотеля до наших дней.

Образность в нашем понимании – это семантическая двуплановость, иносказательность, метафоричность в широком смысле, то есть в основе образности лежит внутреннее противоречие между прямым и переносным, конкретным и абстрактным значениями слова или словосочетания.

В образном арсенале каждого языка важную роль играют фразеологизмы. Образность – важнейший механизм формирования денотативно-сигнификативного и коннотативного аспектов значения фразеологических единиц.

Известно, что качество перевода произведений художественной литературы во многом зависит от адекватности перевода образных фразеологических единиц и, вообще, всех образных средств оригинала. Трудность передачи образных средств в переводе объясняется своеобразием и национальной спецификой образной системы каждого языка, которая формируется под влиянием этнолингвистических, этнопсихологических и социоллингвистических факторов.

Одним из главных способов воссоздания в переводе семантико-стилистических функций образных фразеологических единиц является фразеологическое калькирование, обеспечивающее высокую степень адекватности их перевода. Слово «калька» заимствовано из терминологии типографского дела. Большинство языков усвоили эту лексему как лингвистический термин, который широко употребляется в метаязыке теории перевода, контрастивной лингвистике, в частности, в контрастивной фразеологии. Фразеологические кальки считаются наиболее продуктивными среди остальных калек; они являются важнейшим средством обогащения фразеологического фонда каждого языка. Известно, что фразеологические кальки определяются как обороты, появившиеся в языке в результате перевода иноязычных фразеологизмов путем воспроизведения их составных частей и семантики.

Калькирование фразеологических единиц, с одной стороны, свидетельствует о сходстве миропонимания народов, чем и объясняется правильное восприятие заимствованной фразеологической единицы, а с другой, становится фактом признания чужой культуры, призма мировидения другого народа. Фразеологические кальки не воспринимаются как чужеродные элементы языка, так как они созданы по законам языка перевода. Более того, входя в язык перевода, такие единицы обычно легко включаются в состав фразеосемантических полей, выделяемых во фразеологической картине мира заимствующего языка.

В идеале, межязыковые фразеологические кальки характеризуются тождественным планом содержания и планом выражения. Однако сравнительный анализ примеров показывает, что многие калькированные выражения по своей

лексико-грамматической структуре расходятся с объектом калькирования. В зависимости от различий в плане выражения может быть различная степень совпадения межязыковых фразеологических калек:

1) *Полные кальки* – это кальки, которые копируют полностью лексическую и грамматическую структуру модели. Например:

To bite the hand that feeds you – կծել այն ձեռքը, որ կերակրում է քեզ.

2) *Неполные кальки или полукальки* – это кальки с незначительными различиями в плане выражения фразеологических единиц с тождественной семантикой.

В полукальках не все компоненты соответствуют компонентам ФЕ оригинала.

Например: wolf in a sheep's clothing – *գառնի նիւսի հագած գալլ*.

Соотношения всех компонентов плана содержания и плана выражения между полными фразеологическими кальками говорят также о существовании *константных (узуальных) и окказиональных* фразеологических калек.

1. *Константными или узуальными* являются кальки, имеющие в языке перевода статус фразеологизма.

2. *Окказиональные кальки* – это переведенные путем калькирования на другой язык фразеологизмы, соответствие которых в языке перевода не имеют статуса фразеологизма.

Как считает М.Р. Королева, константные или узуальные кальки это – «словосочетания, образованные путем передачи структуры иностранного образа средствами родного языка, обладающие свойствами воспроизводимости в общенациональном языке, возникшие при наличии благоприятных исторических условий» [1].

It was more money than he had ever possessed at one time. He didn't know how he could spend it all. He had tapped **a gold mine** [2].

Նա իր ամբողջ կյանքում այդքան դրամ չէր ունեցել: Մինչև անգամ չէր հասկանում, թե ինչ բանի վրա կարող էր ծախսել այդքան շատ դրամ: Նա **հսկական նսկեհանք** էր գտել [3]:

В этом примере ФЕ-оригинала и его соответствия в языке перевода (ПЯ), созданные путем калькирования, находятся в отношении полной эквивалентности, так как они равноценны по всем показателям – по образной основе, предметно-логическому содержанию, эмоционально-оценочной и функционально-стилистической коннотации, грамматической структуре.

Подобные узуальные кальки, число которых в сопоставляемых нами языках (английский, армянский) небольшое, являются важнейшим средством, обеспечивающим адекватность перевода.

Но следует отметить, что перевод образных ФЕ при помощи константных калек не представляет трудностей и не требует особых усилий или творческой фантазии от переводчика. Основная трудность заключается в их идентификации, что требует отличных знаний фразеологического фонда обоих языков.

В нашем материале перевод константной фразеологической калькой используется при передаче следующих фразеологических групп:

1. Интернациональные фразеологизмы (греко-римская мифология, библия и т.д.).

I, for instance, am but *dust and ashes*, with St. Paul, I acknowledge myself the chiefest of sinners [4].

Ես, օրինակ, միայն փոշի ու մոխիր եմ...[5]

2. Фразеологизмы, основанные на общеизвестных исторических фактах:

...who is regarded with a kind of awe, as one who *has passed the Rubicon* is pledged never to come back [6].

...որին մի տեսակ ահով համարում են մի անձնավորություն, որ անցել է Ռուբիկոնը և ոչստեղծ է այլևս երբեք ետ չգալ [7].

3. Соматические ФЕ, содержащие стержневой компонент, обозначающий части тела, в частности, сердце, голову, язык, рот, глаза и др.

It's a great advantage not to drink among hard-drinking people. *You can hold your tongue* and moreover, you can time any little irregularity of your own [8].

Մեծ առավելություն է խմող մարդկանց շրջանում չխմելը: Կարող ես լեզունք քեզ քաշել, ավելին, կարող ես սեփական անկարգությունը թաքցնել [9]:

Узуальное калькирование ФЕ тесно связано с проблемой заимствования как социолингвистического явления, а также с теоретическими вопросами контрастивной фразеологии и теорией перевода.

Из всех способов перевода образных ФЕ узуальное калькирование обеспечивает наибольшую адекватность, так как в этом случае идентичными оказываются не только образы основы фразеологизмов, но их денотативно-сигнификативное и конотативное содержание, а во многих случаях – и их грамматическая структура. Сказанное можно показать на примере английской ФЕ **to lick smb.'s feet** / лизать пятки кому-либо, унижаться перед кем-либо / и ее армянского эквивалента с идентичным значением и образной основой – *մեկի ոտքերը լիզել*.

Нередки и случаи, когда переводчику удается передать содержание ФЕ оригинала с помощью окказиональных калек. Такие кальки, ввиду их одноразового употребления, не являются фактами армянского языка, поэтому и не зафиксированы в его фразеографических источниках.

Фактически, этот способ перевода, обеспечивающий наибольшую адекватность, является, вместе с тем, наименее употребительным. Это можно объяснить тем, что семантический результат переосмысления, лежащего в основе образных, метафорических ФЕ, не всегда прогнозируем для носителей языка перевода.

При переводе образной фразеологии окказиональным калькированием с английского на армянский может зависеть от:

1) Степени культурной обусловленности фразеологического образа оригинала.

2) Степени соответствия функционально-стилистических характеристик переводимой ФЕ и ее эквивалента в ПЯ.

Возможность перевода образных ФЕ окказиональной калькой зависит также от степени их семантического преобразования, а также от представленных в них форм подобного преобразования.

Например, английский фразеологизм *to drop sth. Like a hot potato* (дословно – бросить что-то как горячую картошку) означает – резко бросить что-то, отказаться от чего-либо, переведен на армянский с помощью окказиональной кальки:

Secure evidence that would frighten the baggage **into dropping the whole thing like a hot potato** – it was the only way [10].

Պետք է ձեռք բերել հաստատով կայունությունը, որոնք վախեցնեն այդ լայր շին և ստիպեն նրան դեռ նետել այս ողջ պատմությունը՝ մատներն այրող կարտոֆիլ նման, դա է միակ ճանապարհը [11]:

Возможность перевода окказиональной калькой в данном примере обусловлена тем, что в основе переводимого фразеологизма лежит ослабление лексических значений компонентов, являющееся формой семантического преобразования, при которой компоненты фразеологизма не полностью утрачивают свои собственные значения.

Таким образом, перевод окказиональной калькой можно считать оправданным лишь тогда, когда у армянского читателя данный образ вызывает те же ассоциации, имеет те же коннотации, что и ФЕ-оригинала. Только в этом случае перевод может обеспечить полноценный коммуникативный эффект на читателя.

Однако, как было отмечено выше, существуют и неполные или полукальки, которые создаются в результате пословного перевода данных ФЕ с отсутствием в лексико-грамматической структуре отдельных их компонентов [12].

Примеры показывают, что грамматическая структура калькирования фразеологизма не всегда копирует структуру модели, т.е. синтаксические отношения между компонентами кальки часто не соответствуют отношениям между компонентами модели – объекта калькирования.

Evie sniffed, “Oh , well it’s no good crying over the spilt milk [13].

‘Էհ, չարժե լալ կարված կարթի հաւաք [14]:

Следует отметить, что калькирование коренным образом отличается от буквализма. Как отмечает А.В. Кунин, «калькирование – оправданный дословный перевод, буквализм же – дословный перевод, искажающий смысл переводимого выражения или рабски копирующий конструкции чужого языка и являющийся по существу насилием над тем языком, на который делается перевод» [15].

Сравнительный анализ примеров из литературы доказывает, что из всех способов перевода образных ФЕ узуальное калькирование обеспечивает наибольшую адекватность, так как в этом случае идентичными оказываются не только образы основы фразеологизмов, но их денотативно-сигнификативное и конотативное содержание, а во многих случаях – и их грамматическая структура. Анализ исследуемых примеров показывает также, что калькирование можно считать оправданным при передаче ФЕ, основанных либо на универсальных, либо на нейтральных (локально не маркированных) образах, то есть образы, которые не обусловлены национальной спецификой английского народа. Кроме того, эти образы должны быть прозрачными, привычными и доступными для армянского рецептора, способными вызывать у него те же ассоциации, которые есть и у ФЕ-оригинала носителей языка оригинала.

ЛИТЕРАТУРА

1. Королева М.Г. Некоторые вопросы калькирования: исследования по романской и германской филологии, Киев, 1975. С. 145.
2. Galsworthy J. The Silver Spoon. London: Harmondsworth, 1968-ch13.
3. Լոնդոն Ջ. Մարտին Իդեն. Եր. «Անտարես» հրատ., 2016 /թարգմ. Բարսամյան:
4. Bronte Ch. Jane Eyre. London: Nelson 1929.
5. Բրնտե Շ. Ջեյն Էյր. Եր. «Սովետական Գրող» հրատ. 1988 / թարգմ. Բուդաղյան:
6. Dickens Ch. Dombey and Son. London, New York: Macmillan 1965-ch 7.
7. Դիկկենս Չ. Դոմբի և որդի. Եր. «Հայաստան» հրատ., 1978 /թարգմ.Ալեքյան:
8. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby.-NewYork: Scribner, 1963-ch 5.

9. Մեևի Ս. Թատրոն. Եր. «Անտարես» հրատ., 2018:
10. Fitzgerald F.S. The Great Gatsby.-NewYork: Scribner, 1963-ch 5.
11. Քոլլսոնըրդի Ջ. Արծարեգրալը. Եր. «Հայպետհրատ» հրատ., 1978 /թարգ. Սուրենյան:
12. Шанский Н.М. Лексикология современного русского языка, 2-е изд., М., 1992. С. 241.
13. Maugham W.S. Theatre. London: Penguin Books 1974-ch 4.
14. Մեևի Ս. Թատրոն. Եր. «Անտարես» հրատ., 2018:
15. Кунин А.В. Механизм окказиональной фразеологической номинации и проблема оценки // «Вопросы фразеологии англ. языка»: науч. труды МГПИИЯ им. М. Топеза, М., 1990. С. 9.

ON SOME PECULIARITIES OF THE TRANSLATION OF PHRASEOLOGIES FROM ENGLISH INTO ARMENIAN THROUGH CALQUES

N. Tovmasyan, T. Baghdadyan

ABSTRACT

Owing to their complexities, phraseologies make a very interesting field for study, especially the issues and methods of the translation of phraseologies. Rendering the idiomaticity of expressions from a source into a target language has always been problematic. This study aims to scrutinize the role of calques in the translation of phraseologies from English into Armenian. Based on the comparative analysis of the examples taken from literature we make an attempt to define the cases when the translation of phraseologies are realized through 2 types of calques – usual and occasional. Based on our comparative analysis it is proved that the application of usual calques in the process of translation of phraseologies proves to be more efficient due to the fact that in this translation not only the image of phraseologies but also their connotational and denotational meanings are identical.

Keywords: phraseologies, idiomaticity, comparative analysis, semantic, stylistic structure, usual, occasional, calques.

**ԷԼԵԿՏՐՈՆԱՅԻՆ ՄԱՍՈՒԼԻ ՏԵՂԵԿԱՏՎԱԿԱՆ ԺԱՆՐԵՐԻ
ՇԱՐԱՋՈՒՄԱԿԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ**

Ա. Ա. Խաչատրյան

*Երևանի պետական համալսարան
anushkhachatryan@ysu.am*

ԱՄՓՈՓՈՒՄ

Հոդվածում քննության են առնվում առցանց մամուլի տեղեկատվական ժանրերին բնորոշ շարահյուսական կառույցները: Էլեկտրոնային պարբերականներից մեջբերված օրինակներով ներկայացվում են այն կաղապարները, որոնք ընտրվում են լրագրանյութերի մատուցման արագության, տեղի խնայողության թելադրանքով: Խոսքի սեղմությանն ու հուզականությանն են նպաստում պարզ ընդարձակ, միակազմ նախադասությունները, պատճառահետևանքային և պայմանական կապն ապահովվում է բարդ ստորադասական նախադասություններով, մտքի ծավալումն իրականանում է բարդ համադասականի տարատեսակներով:

Հիմնաբառեր՝ առցանց մամուլ, շարահյուսական կառույցներ, տեղեկատվական ժանրեր, բարդ ստորադասական նախադասություններ, բարդ համադասական նախադասություններ:

Հաղորդակցական նորագույն տեխնոլոգիաների դարաշրջանում հասարակության տեղեկատվական պահանջները հիմնականում բավարարվում են թվային տիրույթում գործող զանազան կայքէջերի ու էլեկտրոնային մամուլի միջոցով, որտեղ ժամանակակից կյանքն է՝ իր բոլոր դրսևորումներով: Լրատվության տրամադրման հետ մեկտեղ՝ լրատվամիջոցներն այս կամ այն կերպ ազդում են մարդկանց գիտակցության վրա, համոզում ու ձևավորում որոշակի հասարակական կարծիք՝ պայմանավորելով հրապարակախոսական ոճի կարևոր հատկանիշներից մեկը՝ հուզականության և կաղապարի միասնությունը:

Կարծիք կա, որ համացանցային ՁԼՄ-ն նույն ՁԼՄ-ն է՝ այլ «կրիչի» վրա: Իհարկե, այդպես չէ: Տեխնոլոգիական նոր միջոցները ծնում են տեղեկատվության փոխանցման նոր մեթոդներ, որոնք էլ հանգեցնում են հաղորդակցման լեզվական և արտալեզվական նոր ձևերի ի հայտ գալուն՝ ձևավորելով հետևյալ շրթան՝ միջոց>մեթոդ>հաղորդակցման ռազմավարություն>լեզու [1]: Ցանցային ՁԼՄ-ին են բնորոշ նաև **մուլտիմեդիականությունը, հիպերտեքստայնությունը և ինտերակտիվությունը: Մուլտիմեդիականությունը** տարբեր ձևաչափերով տեղեկատվությունների ներկայացումն է մեկ լրատվական աղբյուրում [2], որտեղ համակցված են գրավոր և բանավոր խոսքը, երաժշտությունը, շարժվող կամ անշարժ պատկերները, գրաֆիկական անիմացիաները: **Հիպերտեքստը** կամ գերտեքստը հիպերհղումներ պարունակող տեքստն է [3]: Ի տարբերություն տպագիր տեքստերի՝ համացանցային միջավայրում հղումներն ակնթարթային անցումներ են ապահովում: Ինտերակտիվությունը դիտարկվում է որպես տեղեկատվություն՝ սպառողների կողմից լրատվական բովանդակությունը վերահսկելու, և որպես էլեկտրոնային լրատվամիջոցների խմբագրություններին հետադարձ կապի հնարավորություն [4]:

Եթե համացանցի լեզվի մասին հայ լեզվաբանության մեջ որոշ աշխատություններ կան [5], ապա էլեկտրոնային մամուլի խոսույթի առնչությամբ հրապարակում հիմնականում վակուում է, մինչդեռ պակաս հետաքրքիր չէ լրագրային թվայնացված տեքստը: Ի տարբերություն ձևաբանական համակարգի՝ լեզվական միջոցների ընտրության առումով շարահյուսական մակարդակն ավելի մեծ ու լայն հնարավորություններ ունի, քանի որ այստեղ համեմատաբար քիչ են գործում քերականական կանոններով պարտադրվող միօրինակությունն ու բազմապիսի սահմանափակումները: Պ. Պողոսյանի բնորոշմամբ՝ շարահյուսությունը մտքի արտահայտման լեզվամտածողության կաղապարների համակարգ է, որի մեջ մտնող բազմաթիվ պարզ ու բարդ կառույցների շնորհիվ և դրանց համապատասխան ձևավորվում են խոսողի մտքերը, հույզերն ու կամքը, նրա տրամադրություններն ու հոգեվիճակը [6]:

Լրագրային ժանրերը տարբերվում են ոչ միայն ծավալով, այլև լեզվամիջոցներով: Տպագիր մամուլի համեմատ՝ ցանցայինում գերիշխող են տեղեկատվական ժանրերը՝ ուղղված գլխավորապես իրադարձությունների, մարդկանց, երևույթների մասին օբյեկտիվ տեղեկատվություն հաղորդելուն: Սրանք վերաբերմունքի արտահայտման տեսակետից չեզոք են, խոսքի ճշտությունը, միանշանակ ընկալումն ապահովելու

նպատակով դրանցում քերականական նորմերի պահպանումը պարտադիր է [7]: Տեղեկատվական ժանրերից են հարցագրույցը, ռեպորտաժը, քրոնիկոնը, զեկույցը, ընդլայնված տեղեկատվությունը, մահախոսականը, լուրը: Մրանցից թե՛ ռադիոյում, թե՛ հեռուստատեսությունում և թե՛ մամուլում (տպագիր և էլեկտրոնային) ամենապահանջվածը **լուրն է՝** ծավալային առումով ամենահամառոտը: Տարբերում են չոր, փափուկ, ծանր ու թեթև լուրեր, շրջված բուրգ՝ նշանակալից փաստից սկսվող և այլն [8]:

Առցանց թերթերում, որտեղ ակնթարթորեն թարմացվում է լրահոսը, հանպատրաստից խոսքն ավելի իշխող է, նյութերը ձևավորվում են պահի, լսարանին արագորեն իրազեկելու թելադրանքով: «Հրատապ. քիչ առաջ ՄԻԵԴ-ը բավարարեց ՀՀ Կառավարության պահանջը և միջանկյալ միջոց կիրառեց Թուրքիայի նկատմամբ» (yerkir.am, 06.10.2020), «Արտակարգ ու ողբերգական դեպք Երևանում...» (hayeli.am, 05.04.2021), «ԵՄ-ն շտապ հայտարարություն է տարածել ՀՀ-ում զարգացումների վերաբերյալ» (panarmenian.net, 22.04.2018), «Ուշադրություն. ԱԻՆ-ը վարորդներին հորդորում է երթևեկել բացառապես ձմեռային անվադողերով» (hraparak.am, 03.01.2020), «Ուշադրություն. սպասվում է ջերմաստիճանի կտրուկ անկում» (armtimes.com, 03.04.2018), «Շտապ. երկրաշարժ Երևանում» (arm-lur.am, 28.12.2011).... տպագիր մամուլում սովորաբար չենք հանդիպի նման վերնագրերի: Երկարաշունչ նյութերն էլեկտրոնային տիրույթում պահանջարկ չեն վայելում, սեղմ լեզվամիջոցներով տեղեկատվության փոխանցումը պայմանավորված է նաև տեղի խնայողությամբ, բացի այդ՝ ընթերցողը հաճախ հնարավորություն է ունենում իր հարցերի պատասխանները որոնել տեքստին հաջորդաձև տեսանյութում:

Ինչ խոսք, մամուլի առաջին և կարևոր գործառույթը տեղեկատվականն է, և լրագրողական բոլոր աշխատանքների հիմքում փաստն է՝ որպես ավարտված իրադարձություն, որն ունի հավաստիություն, թարմություն, ճշմարտացիություն, հանրային նշանակություն: Տարբեր գերատեսչություններից ու լրատվական գործակալություններից վերցված չոր լուրերում, որտեղ լրագրողական գնահատականն ու հետազոտությունը մղված են երկրորդ պլան, գերիշխում են կարճ ու միջին ծավալի նախադասությունները: Սրընթաց նախադասություններով տեքստերը քիչ բառերով մտքեր արտահայտելու, տեքստն ընթերցելի դարձնելու նպատակ ունեն [9]: Վեց հիմնական հարցերին (ո՞վ, ի՞նչ, որտե՞ղ, ե՞րբ, ինչպե՞ս, ինչո՞ւ) պատասխանելու հիմնական ծանրությունը կրում է առաջին նախադասությունը՝ արևմտյան մամուլում ընդունված տերմինով՝ լիդը՝ մուտքը [10]: Լրատվանյութի լեզվական ձևավորումը կատարվում է առաջին հեր-

թին երկկազմ պատմողական նախադասություններով, որոնք տեղեկատվական ժանրերի լեզվական հիմքն են: Հարցերի բնույթից արդեն իսկ նկատելի է՝ քերականորեն առանձնանում են **ենթական ու ստորոգյալը, տեղի և ժամանակի պարագաները, ձևի և պատճառի պարագաները**, որոնց շարահասությունը կարող է փոխվել՝ պայմանավորված նրանով, թե ինչի կամ ում վրա է հրավիրվում ընթերցողի ուշադրությունը: Բնական է, որ ընթերցողին առաջին հերթին հետաքրքրում է **ո՞վ և ի՞նչ** հարցախումբը՝ ենթակայի և ստորոգյալի առկայությունը, որոնք առաջադաս ու հետադաս դիրքերում են լինում գործողության կամ անձի ընդգծումով (հմմտ., «Ա. Հարությունյանը որպես վկա հարցաքննվել է... (tert.am, 03.05.2021), «Բերման է ենթարկվել Գորիսի քաղաքապետ Առուշ Առուշանյանը...» (azatutyun.am, 21.21.2020)) կիրառություն: Ստորոգյալը սովորաբար արտահայտվում է ասացական բնույթի բայերով: Երբեմն նախապատվությունը տրվում է վարչարարական ոճին (հանդիպել է–հանդիպում է ունեցել, գրուցել է–գրույց է ունեցել, շրջել է–շրջայց է կատարել և այլն): Ընդհանուր առմամբ, կարճ լուրերում իշխող է հետևյալ օրինակի կառուցվածքը. «Մադրիդի կենտրոնում հզոր պայթյուն է տեղի ունեցել: Այս մասին հայտնում է dailystorm.ru-ն: Նախնական վարկածով՝ դեպքը տեղի է ունեցել հյուրանոցում: Տներից մեկն ամբողջությամբ ավերվել է: Այս պահին դեպքի վայրում է արտակարգ իրավիճակների ծառայությունը: Քննվում է պայթյունի պատճառը» (pastinfo.am, 20.01.2021): Նշվում է եղելությունը, ապա հավաստիությունն ընդգծելու համար մեջբերվում է աղբյուրը, այնուհետև հայտնվում է մի քանի այլ մանրամասն, և այդ ամենը՝ պարզ ընդարձակ նախադասություններով: Վերջին մասում հաճախադեպ են անենթակա նախադասությունները (այս մասին հայտնում են այսինչ վայրից)՝ արտահայտված ասացական բնույթի բայ–ստորոգյալով (**հայտնել, իրազեկել, տեղեկացնել** և այլն): Երբեմն լուրն սկսվում է հիմունքի պարագայով՝ «**Ըստ Կենտրոնական բանկի պաշտոնական կայքէջի**, դոլարի փոխարժեքը հունվարի 21-ին կազմել է 518.89 դրամ...» (24 news.am, 21.01.2021), «**Համաձայն գործակալության տվյալների**, Ռուսաստանի նախագահի ու վարչապետի աշխատավարձերի մասին պաշտոնական տվյալներ չկան...» (armtur.am, 07.03.2015): Հանդիպում է, այսպես կոչված, կրկնակի հղում. եթե տվյալ թերթը նյութը վերցրել է մեկ այլ աղբյուրից, հեղինակային իրավունքը չխախտելու համար նշում է այն, ինչպես՝ «Ինքնահռչակ Լուգանսկի Ժողովրդական Հանրապետության ազգային խորհուրդը Հարավային Օսիայի անկախությունը ճանաչող որոշում է ընդունել, **գրում է gazeta.ru-ն՝ ria.ru-ին հղումով**» (hraparak.am, 28.01.2015), «**Թեղեզրամի Mediaport ալիքը, վկայակոչելով իր աղբյուրներին,**

գրում է...» (panorama.am, 13.12.2020): Նկատենք՝ երկուսից ավելի աղբյուրի մեջբերումն արդեն անլրջացնում է նյութը, ինչպես «Այս մասին հաղորդում է «ՌԻԱ նովոստին»՝ վկայակոչելով CNN-ի կայքը, որն էլ իր հերթին վկայակոչում է Ֆլորիդա նահանգի ոստիկանությանը» (news.am, 25.10.2011): Աղբյուրն ու եղելությունը երբեմն կարող են միևնույն նախադասության մեջ լինել, ինչպես «ԱԻ պետական ծառայությունն իրազեկում է օրվա ընթացքում սպասվող ականների և այլ զինատեսակների վնասագերծման աշխատանքների մասին» (factor.am, 27.01.2021)

Այնուհետև ընթերցողին հետաքրքրում են ե՞րբ և որտե՞ղ հարցերի պատասխանները՝ գործողության կատարման ժամանակն ու տեղը, որոնք արտահայտվում են մակբայներով, դրանց հարաբերակից դերանուններով, գոյականի բոլոր հոլովածներով, դերբայներով, կապերով ու նրանց խնդիրներով, բառակապակցություններով, այդ թվում՝ դերբայական դարձվածներով ու դարձվածային միավորներով: Երբեմն տեղի պարագան հատուկ չի նշվում, քանի որ ենթադրվում է հատկացուցչից, ինչպես «Հիշեցնենք, որ Ֆրանսիայի նախագահական ընտրությունները կկայանան երկու փուլով՝ 2017թ. ապրիլի 23-ին և մայիսի 7-ին» (artsakhpress.am, 18.12.2016): Տարածված են ժամանակի ու տեղի պարագաների ինչպես նախադաս, այնպես էլ հետադաս կիրառությունները («Երեկոյան սպասվում է անձրև» (ilur.am, 08.05.2020), «Կիսաեզրափակիչ հանդիպումները կկայանան այս ամսվա վերջին և մայիսին, եզրափակիչը՝ հունիսի 1-ին Մադրիդում» (azatutyun.am, 18.04.2019), «ԱՄՆ-ում շարունակվում է նախագահական ընտրությունների արդյունքների հաշվարկը» (azatutyun.am, 04.11.2020)):

Ընթերցողական մի լայն լսարանի էլ առավելապես հետաքրքրում է **ինչո՞ւ և ինչպե՞ս** հարցախումբը՝ գործողության կատարման պատճառը («Լոս Անջելեսում հայերը կաթվածահար են արել երթևեկությունը՝ բողոքելով աղբրեջանական ագրեսիայի դեմ» (factor.am, 04.10.2020), «Բքի և մերկասառույցի պատճառով կան փակ ճանապարհներ» (lin.am, 23.23.02.2017)) և ձևը («Ազգային ժողովն այսօր փակ գաղտնի քվեարկությամբ ընտրեց բոլոր երեք թեկնածուներին՝ Արթուր Վաղարշյանին, Երվանդ Խունդկարյանին ու Էդգար Շաթիրյանին» (azatutyun.am, 15.09.2020), «Ողիղ 2,5 տարի լարի վրա խաղալով՝ երկիրը բերեցին այս վիճակին, այդ թվում՝ նաև տնտեսությունը» (168.am, 01.20.2021)): Այս պարագաներն արտահայտվում են **գոյականի հոլովածներով, կապական կառույցներով, դերբայներով, բառակապակցություններով, դերբայական դարձվածներով, մակբայներով, որականական ածականներով, որոշ դերանուններով**: Ինչ խոսք, պակաս կարևոր չէ նաև գործողության կատարման նպատակը

(«Հայաստանի արտգործնախարար Զոհրաբ Մնացականյանն այսօր մեկնելու է Բիշքեկ՝ մասնակցելու ՀԱՊԿ արտգործնախարարների խորհրդի նիստին» (azatutyun.am, 21.05.2019)), որի արտահայտություններն ենք գտնում **անորոշ դերբայի, գոյականի տրական հոլովով, դերբայական դարձվածներով, կապերով ու նրանց խնդիրներով**: Միշտ չէ, որվերը նշված հարցերի պատասխանները տեղ են գտնում առաջին նախադասության մեջ, սակայն հանդիպում է նաև այդպես՝ ««Վեոլիա Ջուր» ընկերությունը տեղեկացնում է իր սպառողներին, որ «Գառնի-Երևան» ջրատարի վրա վթարային աշխատանքներով պայմանավորված՝ ս.թ. հունվարի 25-ին՝ ժամը 10.00-ից մինչև հունվարի 26-ը՝ ժամը 10.00-ն, կդադարեցվի հետևյալ տարածքների ջրամատակարարումը....» (թվարկվում են համայնքներն ու փողոցները). (Mamul.am, 24.01.2021):

Պաշտոնական բնույթի հաղորդագրություններից վերցրած լուրերում (որևէ գերատեսչությունում տեղի ունեցած հանդիպման ժամանակ) տարածված են **կրավորական կառույցները**՝ «Ուշադրություն է դարձվել նաև կորոնավիրուսային վարակի տարածմանը հակազդելու խնդիրներին....» (aysor.am, 22.01.2021), «Երկուստեք կարևորվել է հանրապետությունում կայունության պահպանումը» (a1plus.am, 09.06.2018), «24 ժամով արգելվել է «Երևան մոլ»-ի և մի շարք այլ տնտեսվարողների գործունեությունը» (armenpress.am, 03.06.2020), «Կասեցվել է անհայտ կորած պայմանագրային զինծառայողների աշխատավարձի վճարումը» (azatutyun.am, 30.11.2020):

Միայն մեկ տեսակի նախադասությունների գործածությունը միօրինակություն է հաղորդում խոսքին, սահմանափակում ընթերցման հավանականությունը: Ահա թե ինչու մամուլին բնորոշ են առավելապես խառը տիպի նախադասություններ: Լրագրային միևնույն տեքստում լրագրողները հավասարաչափ կիրառում են շարահյուսական տարբեր կառույցներ, ուղղակի, անուղղակի, միջնորդավորված խոսքեր, շարահյուսական հոմանիշներ՝ միևնույն միտքն արտահայտելով տարբեր ձևերով: Լեզվին տիրապետող հեղինակները զգում են, թե ինչը կարելի է գերադասել՝ ներգործակա՞ն, թե՞ կրավորական կառույցը, բուն բացահայտի՞չը, թե՞ դրան փոխարինող երկրորդական նախադասությունը, բարդ ստորադասակա՞ն, թե՞ դերբայական դարձվածով պարզ նախադասությունը, հարցակա՞ն, հաստատակա՞ն, թե՞ ժխտական կառույցները: Երկկազմ նախադասությունները, որոնց միջոցով արտահայտվում է եղելությունը, խոսքի մեջ չունեն միակազմ նախադասություններին բնորոշ ոճական արժեքն ու հուզարտահայտչական երանգավորումը: Տեղի ու ժամանակի խնայողությամբ պայմանավորված՝ էլեկտրոնային

լրագրանյութերում լայն տարածում ունեն **անենթակա նախադասությունները**՝ «Կառավարությունից մեր գրավոր հարցումը փոխանցել են Ֆինանսների նախարարությանը...» (factor.am, 08.01.2021), «Նախագահականից պարզաբանել են՝ ինչու չեն պարզևատրվել «Նորք» ինֆեկցիոն հիվանդանոցի աշխատակիցները» (armtur.am, 23.09.2020), «Արցախում հերքում են ռուսերենին երկրորդ պետական լեզվի կարգավիճակ տալուն վերաբերող լուրերը» (azatutyun.am, 02.12.2020), «ԱՄՆ-ում հաստատել են հայազգի գիտնական Նուբար Աֆեյանի Moderna պատվաստանյութի կիրառումը» (factor.am, 18.12.2020): Խոսքին սեղմություն ու հուզականություն են հաղորդում **անդեմ նախադասությունները** («Անհնազանդության ավտոտերթ Երևանում» (news.am, 17.01.2021), «Գնա՛լ, թե՛ չգնալ» (aravot.am, 08.09.2010)), **դերբայական դարձվածով** կառույցները, հատկապես անորոշի գործիականով կազմվածները՝ նախադաս, միջադաս ու հետադաս կիրառություններով, ինչպես՝ «Անդրադառնալով տնտեսությանը՝ նա նշեց...» (news.am, 02.05.2021), «...մեկնաբանելով Ռուսաստանի դեմ նոր պատժամիջոցներ կիրառելու հնարավորությունը...» (armenpress.am, 17.03.2021), «Ն. Աֆեյանը քննադատել է Թրամփի քայլը՝ հիշեցնելով Ջոբսի ծագումը» (mediamax.am, 31.01.2017):

Եղելության արձանագրման հիմնական միջոցներից են նաև բարդ նախադասությունները: Դժվար չէ ենթադրել, որ տեղեկատվական նյութերում, ասացական բայերի թելադրանքով, բարդ ստորադասականներից գերակշռում են **ուղիղ խնդիր երկրորդականով կառույցները**, ինչպես՝ «Սպիտակ տան աղբյուրները հայտնում են, որ Բայդենը մտադիր է ճանաչել Հայոց ցեղասպանությունը» (factor.am, 23.03.2021): Հաճախադեպ են **պատճառի, հետևանքի, նպատակի երկրորդականները**: Բարդ ստորադասական նախադասությունների բաղադրիչների կապակցումը համեմատաբար ծավալուն քննել է Գ. Գարեգինյանը [11]: Երկբաղադրիչ նախադասություններին իրենց կիրառությամբ չեն զիջում բազմաբաղադրիչները, որոնք, ինչպես բնութագրել է Ա. Պապոյանը, երկանդամ կամ նվազագույն կառույցի ծավալումն են մեկ, երկու կամ ավելի լրացուցիչ բաղադրիչներով [12]: Ուսումնասիրելով տեղեկատվական ժանրերում բազմաբաղադրիչ բարդ ստորադասական նախադասությունների կիրառական հաճախականությունը՝ ամենատարածվածներն ենք գտնում **ենթաստորադասականները**: Ենթաստորադասությունը ստորադասական հարաբերության մի բաց շղթա է, որի օղակների՝ իբրև բաղադրիչների միջև առկա է հաջորդական ստորադասություն: Ենթաստորադասությամբ կապակցության մեջ գլխավորին ստորադասված նախադասությունը իր հերթին ունենում է ստորադաս մի բաղադրիչ [13]: Օրինակներ առցանց

մամուլից՝ «ՌԴ ԱԳ նախարարը նշել է, որ Ռուսաստանը, Իրանը, Թուրքիան, Վրաստանը շահագրգռված են, որ տարածաշրջանում խաղաղության, կայունության զարգացում լինի» (analitik.am, 26.01.2021), «Մենք չենք պատրաստվում դադարեցնել ուշադրության տակ պահել Լեռնային Ղարաբաղի հարցը, ինչի վկայությունը հունվարի 11-ի գազաթնաժողովն էր, որի ժամանակ համաձայնություն է ձեռք բերվել այն մեխանիզմի ստեղծման մասով, որը գործնականում կիրականացնի պայմանավորվածությունը, որը վերաբերում է տնտեսական կապերի ապաշրջափակմանը» (analitik.am, 26.01.2021): Մեղմ ասած՝ անհաջող թարգմանություն: Ակնհայտ է՝ թարգմանություններն առցանց մամուլի լեզվում աքիլլեսյան գարշապար են: Թեև ենթաստորադասությամբ կառույցները ներկայացնում են բաց շարքեր, ոճական–արտահայտչական տեսակետից այնքան էլ նպատակահարմար չէ նախադասությունը ծանրաբեռնել հաջորդական ստորադասություն գոյացնող երեք–չորս օղակներից ավելի: Ինչպես նշել է Ա. Պապոյանը, Թումանյանն, անշուշտ, իրեն կարող էր թույլ տալ մտքերը շարադրել տասներկու բաղադրիչից բաղկացած բազմաստիճան ստորադասական նախադասությամբ («Էս էն է»), բայց, ինչպես ասում են, այն, ինչ ներելի է Ջեսսին, ներելի չէ... ուրիշներին [14]: Բազմաբաղադրիչ բարդ ստորադասականներից կիրառական հաճախականությամբ հաջորդը **համասեռ ստորադասությամբ կամ համաստորադաս կապակցություններն** են, երբ գերադաս եզրի նույն անդամին կամ ամբողջ գերադաս բաղադրիչին լրացնում են միմյանց հանդեպ համադաս կախյալ նախադասություններ, ինչպես՝ «Արսեն Բաբայանը բարձրաձայնում է, որ դրանք սկսվել են Մահմանադրության փոփոխության ակնհայտ ապօրինությամբ, շարունակվել են բազմաթիվ փաստերի ամենաէժան կեղծումներով և ավարտվել են Արցախը ադրբեջանցիներին հանձնելու դավաճանական գործողությամբ» (aysor.am, 27.01.2021), «Բայց նույնիսկ այդ ժամանակ շարունակեց իր ստերը ասել, որ ընտրությունները գողացել են, կեղծվել են, որ ինքն իբրև թե մեծ տարբերությամբ շահել է» (Iragir.am, 07.01.2021): Համաստորադասական կապակցությունները տարածված են տեղեկատվական ժանրերի սկզբնամասում, ինչպես՝ «Շուշիում եկեղեցու մոտ հրետակոծության արդյունքում վիրավորվել է արտասահմանցի լրագրող, նրան տեղափոխել են հիվանդանոց, տեղեկացնում է Հայաստանի ՊՆ ներկայացուցիչ Արծրուն Հովհաննիսյանը» (azatutyun.am, 08.10.2020): Բերենք **հանրաստորադաս նախադասության** օրինակ, երբ կախյալ նախադասությունը միաժամանակ լրացնում է երկու կամ ավելի համադաս նախադասությունների կամ նրանց համապատասխան անդամների: «Այս ամենը

պետք է վերլուծվի, պետք է հետևություններ արվեն, պետք է չվախենանք այդ հետևությունների մեջ լինել համարձակ, լինել դաժան ինքներս մեր նկատմամբ, որպեսզի այս ամենից կարողանանք դուրս գալ ուժեղացած» (azatutyun.am, 19.11.2020):

Հանդիպում են **շարահարական կապակցություններ**՝ նպաստելով տեղի խնայողությանը, ինչպես՝ «Քաղաքացիները դժգոհում են՝ կոմունալները վճարելու հնարավորություն չունեն (azatutyun.am, 04.25.2020), «Նախագահականից ասում են՝ վաղվա հանդիպման ձևաչափն անիրագործելի է» (PAN.am, 12.03.2021):

Առցանց լրահոսում մտքի ծավալումն ապահովվում է **բարդ համադասական նախադասություններով**, որոնք, սակայն, զիջում են բարդ ստորադասականներին: Հանդիպում են **միավորական նախադասություններ**, երբ գործողություններն ունենում են մեկ ենթակա («Հայաստանը բանան ոչ միայն ներկրում է, այլև արտահանում» (tert.am, 24.04.2021)), **մեկնական**, երբ բաղադրիչներից մեկը կամ մի քանիսը բացատրում են նախորդի իմաստը («Մերիով Նախիջևանը կապվում է Ադրբեջանի հետ, այսինքն՝ Հայաստանը շրջափակում են նաև հարավից» (yerkir.am, 10.11.2020)), **մասնական**, երբ համադաս նախադասություններն արտահայտում են մեկ ընդհանուր մտքի առանձնացված մասերը («Մալաքյան եղբայրներից մեկը կկալանավորվի, մյուսը կմնա ազատության մեջ» (civilnet.am, 04.09.2020)), **ժխտական**, երբ բաղադրիչներից մեկով ժխտվում է մյուսում ասվածը («Ադրբեջանը ոչ թե հաղթեց, այլ վիշապի անդամներ ցանեց» (news.am, 11.12.2020)), **տրոհական**, երբ ընտրանք է նշվում («Կամ բանակցում ենք, կամ էլ կրակում» (azatutyun.am, 24.10.2017)), սրանց համեմատ տարածված են **հակադրական** կապակցությունները, երբ գործողությունները ներկայացվում են հակադրության հիմունքով («Մարդիկ պահանջում են արտահերթ ընտրություններ, բայց չեն վստահում կուսակցություններին» (civilnet.am, 12.03.2021)):

Ավաղ, ձայնագրությունների արագ սղագրումը, սոցցանցերից տարբեր գործիչների ելույթների՝ առանց խմբագրման մեջբերումները հանգեցնում են նաև բազմաթիվ անճշտությունների՝ լրահոսը հեղեղելով խրթին ու անհասկանալի նախադասություններով, ինչպես՝ «Հայկ Մարությանի մամուլի խոսնակ Հակոբ Կարապետյանը որոշել է, որ այլևս մեր հարցերին չի պատասխանում, ինչի համար չկարողացանք պարզել, թե ինչու է Մարությանը որոշել այսպես վրեժխնդիր լինել երևանցիներից» (24 news.am, 22.01.2021): Հանրությանը մատուցված շարահյուսական կառույցը պիտի ձևակերպված լինի ոչ միայն ճիշտ, այլև պարզ, հստակ ու հասկանալի: Հետևաբար, եթե խոսքի բնույթը և բովանդակությունը չեն

պարտադրում շարահյուսական բարդ կառույցներ, ապա խոսքի մատչելիության տեսակետից միանգամայն նախընտրելի են պարզերը [15]:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. Саакян Л. Язык СМИ и социальных сетей // Русский язык за рубежом, № 4/2016, Էլեկտրոնային աղբյուր՝ http://journal.pushkin.institute/wp-content/uploads/PDFs/4-16/93_PDF_Ry4-Saakian.pdf:
2. Никитенко А. Интерактивность, мультимедийность, гипертекстуальность как детерминирующие типологические признаки сетевых изданий // Вестник Воронежского государственного университета, сер.: Филология. Журналистика, 2009, № 1, էջ 162:
3. <https://handbook.armedu.am/?p=hyper>
4. Ավետիսյան Ա. Համացանցային ՁԼՄ-ի առանձնահատկությունները եվ կոնվերգենցիան, ԲԵՀ, 2019, № 1 (28), էջ. 91–99:
5. Քամայան Ա. Համացանցային հաղորդակցման լեզվի բառապաշարի առանձնահատկությունները, ԳԱԱ, Լեզվի ինստիտուտ, 2017, էջ. 389–409, *Հովհաննիսյան Ս. Տեքստը էլեկտրոնային հաղորդակցման մեջ*, Եր., 2017:
6. Պողոսյան Պ. Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքները, Եր., 1990, էջ 334:
7. Ավետիսյան Յու. և ուրիշներ: Հայոց լեզու և խոսքի մշակույթ, Եր., 2016, էջ 383:
8. [https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BC%D5%B8%D6%82%D6%80_\(%D5%AA%D5%A1%D5%B6%D6%80\)](https://hy.wikipedia.org/wiki/%D4%BC%D5%B8%D6%82%D6%80_(%D5%AA%D5%A1%D5%B6%D6%80)):
9. *Դավթյան Յու.* Արևելահայ մամուլի լեզուն հետխորհրդային շրջանում, Եր., 2006, էջ 201:
10. *Դավթյան Յու.* Լրագրային ժանրերի լեզվատճական արտահայտությունները, Եր., 2006, էջ 78:
11. *Գարեգինյան Գ.* Ժամանակակից հայոց լեզու. բարդ նախադասություն, Եր., 1991:
12. *Պապոյան Ա., Բաղիկյան Խ.* Ժամանակակից հայոց լեզվի շարահյուսություն, Եր., 2003, էջ 377:
13. Նույն տեղում, էջ 383:
14. Նույն տեղում, էջ 385:
15. Ավետիսյան Յու., Սարգսյան Լ. Իրավական փաստաթղթերի լեզուն. Շարահյուսական որոշ առանձնահատկություններ, Պետություն և իրավունք, N 1 (83), Եր., 2019, էջ. 104–111:

НЕКОТОРЫЕ СИНТАКСИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ В ЖАНРАХ ЭЛЕКТРОННЫХ СМИ

А.А. Хачатрян

АННОТАЦИЯ

В данной статье исследуются синтаксические структуры информационных жанров интернет-СМИ. Шаблоны, которые выбираются на основе скорости доставки новостей в Интернете и сжатия пространства, представлены примерами из электронных газет.

В век современных коммуникационных технологий информационные потребности общества в основном удовлетворяются через различные веб-сайты и электронные средства массовой информации. Помимо предоставления информации, СМИ, тем или иным образом, влияют на сознание людей, убеждают и формируют определенное общественное мнение. По сравнению с печатными СМИ в Сети преобладают информационные жанры, в основном направленные на предоставление объективной информации о событиях, людях и событиях. Они нейтральны в плане выражения отношения, для обеспечения точности речи, однозначного понимания, соблюдение в них грамматических норм обязательно. Самыми востребованными являются новости, самые лаконичные по объему. В отличие от грамматической системы, синтаксический уровень имеет более широкие возможности с точки зрения выбора языковых средств, поскольку единообразие и различные ограничения, налагаемые грамматическими правилами, здесь относительно невелики.

В интернет-газетах, где новости обновляются мгновенно, материалы создаются под диктовку моментального информирования аудитории. «Внимание. Ожидается резкое понижение температуры» (armtimes.com, 03.04.2018); «Срочно. Землетрясение в Ереване» (armlur.am, 28.12.2011) Мы обычно не сталкиваемся с такими заголовками в печатных СМИ. Полноформатные материалы в электронной сфере не востребованы, применяется закон сжатия речи, к тому же, у читателя часто есть возможность поискать ответы на свои вопросы в видеоролике после текста.

В сухих новостях, поступающих из различных ведомств и информационных агентств, преобладают короткие и средние предложения, где журналистские оценки и исследования отодвинуты на второй план. Лингвистическое формирование новостного материала осуществляется, в первую очередь, двухчастными повествовательными предложениями, которые являются лингвистической основой информационных жанров. Естественно, что в первую очередь читателя интересуют вопросы «кто?» и «что?»: наличие подчиненного и сказуемого. Затем читателя интересуют ответы на вопросы «когда?» и «где?»: время и место действия. Широкий круг читателей больше всего интересуют вопросы «почему?» и «как?»: причина и способ выполнения действия.

Использование только одного типа предложения придает слову единообразию, ограничивает вероятность прочтения. Поэтому в прессе чаще всего встречаются предложения смешанного типа. В одном и том же публицистическом тексте журналисты одинаково используют разные синтаксические конструкции: прямые, косвенные, опосредованные слова, синтаксические синонимы. Если простые, однообразные предложения способствуют лаконичности и эмоциональности речи, причинно-следственная и условная связь, в свою очередь, обеспечивается сложноподчиненными предложениями, а расширение мысли осуществляется сложносочиненными предложениями.

Ключевые слова: онлайн-пресса, синтаксические структуры, информационные жанры, сложноподчиненные предложения, сложносочиненные предложения.

SOME SYNTACTIC FEATURES IN ELECTRONIC MEDIA INFORMATION GENRES

A. Khachatryan

ABSTRACT

The article examines the syntactic structures typical of information genres of online media. The templates that are selected based on the speed of delivery of news on the Internet and the compression of space are provided by examples from electronic newspapers. Simple, single sentences contribute to the conciseness and emotionality of speech, the causal and conditional relationship is provided by complex sentences, the expansion of thought is carried out by compound-complex sentences.

Keywords: online press, syntactic structures, information genres, complex subordinate clauses, compound-complex sentence.

ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЕ

УДК 1751

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_126

Поступила: 14.03.2021г.

Сдана на рецензию: 16.03.2021г.

Подписана к печати: 16.04.2021г.

THE PROBLEM OF HISTORICAL MEMORY IN THE NOVEL “THE BASTARD OF ISTANBUL” BY ELIF SHAFAK

N. Iskandaryan

Russian-Armenian university

naira.iskandaryan@rau.am

ABSTRACT

Shafak's *“The Bastard of Istanbul”* has become a controversial and debated novel, inter alia due to mentioning the Armenian Genocide which bears a psychological complex for most of the Turkish people. Shafak's novel displays the real problems of Turkish society and its individuals. When discussing these issues, the author points out many parallels between the Turks and Armenians. Shafak raises a painful problem, namely amnesia, as another difference between the two nations. For the Armenians, time was a cycle in which the past incarnated in the present and the present birthed the future. For the Turks, time was a multihyphenated line, where the past ended at some definite point and the present started anew from scratch, and there was nothing but rupture in between.

Keywords: Shafak, conflict, identity, genocide, border crossing, historical memory.

*“The Path to the Truth is a labour of the heart, not of the head.
Make your heart your primary guide.”*

Elif Shafak

Shafak's *“The Bastard of Istanbul”* has become a controversial and debated novel, inter alia due to mentioning the Armenian Genocide which bears a psychological complex for most of the Turkish people. Elif Shafak has been charged twice under Article 301 of the Turkish Penal Code for using this word and for insulting Turkish identity. The original version of the article made it a crime to “insult Turkishness”. Now it says: A person who publicly denigrates the Turkish Nation, the

State of the Turkish Republic or the Grand National Assembly of Turkey and the judicial institutions of the State shall be punishable by imprisonment from 6 months to 2 years [1]. However, the court acquitted her because of insufficient evidence; Shafak argued that she was being judged for an imaginative and fictional story.

The book was condemned, banned from publication, the writer was strongly criticized, but all this only contributed to the fame of the book. It has been published in many languages, has become available and interesting to the wide strata of public. "As I travel through countries, I travel through languages, and depending on what I say, I choose which language to write"- says Shafak [2]. The novel was written in English, then the author translated it into Turkish.

It is worthy to note, considering the centuries-old coexistence of two peoples important, the author has selected the following lines as an epigraph on the novel: "Once there was; once there wasn't. God's creatures were as plentiful as grains and talking too much was a sin... – The preamble to a Turkish tale... and to an Armenian one" [3].

The novel begins with a description of the daily life of free-minded and rebellious Zeliha. The beginning clearly reminds Orhan Pamuk and the snow that is constantly coming to Kars, the snow that never stops in the fate of the hero, Kai. In Elif Shafak's novel it comes the same way, but as a rain.

"Pamuk's "Snow" and Elif Shafak's "Bastard of Istanbul" both of them tell the same story of modern-day Turkey and Turks"-mentions one of the literary critics and continues – "Both speak about the love mixed with pain. Orhan Pamuk is un-sentimental, thoughtful, reasonable, and almost indifferent, standing on the side of the road, he talks about of those who cross the road. Shafak is explosive, she can never be on the road, and she is the road herself. If Pamuk prefers to "blow up" the reader, then Shafak herself "explodes". There is no character of Armenian hero in the story of Pamuk, but they are more than all present and active heroes. Pamuk writes about the absence of Armenians so simple and expressive that absent Armenians become active in the lives of present Turks. Shafak "corrects that mistake". In her novel, Armenians are active characters. Elif Shafak wrote a novel of her generation, a new generation of thinking and action, a generation that would not have been if Orhan Pamuk's "Snow" had not come" [4].

It is not easy for a Turkish writer to be labeled as a traitor in her own country for only speaking freely about the pain of someone else. According to Shafak, when she was writing the novel, she was not solving global political problems. On the contrary, she studied the simple details of the daily lives of Armenian and Turkish women, and she could show they are very similar to each other... Shafak thinks that

Istanbul is like a big colored matryoshka. You open it and find another doll in it. It is a world of mirrors; nothing is as quiet as it seems. It does not like clichés.

With an interesting idea, she brings together all women's issues, calling them "Rules of Prudence for Istanbulite Women".

The Golden Rule of Prudence for an Istanbulite Woman: When harassed on the street, never respond, since a woman who responds, let alone swears back at her harasser, shall only fire up the enthusiasm of the latter!...

The Silver Rule of Prudence for an Istanbulite Woman: When harassed on the street, do not lose nerve, since a woman who loses her nerve in the face of harassment, and thus reacts excessively, will only make matters worse for herself!...

The Copper Rule of Prudence for an Istanbulite Woman: When harassed on the street, you'd better forget about the incident as soon as you are on your way again, since to recall the incident all day long will only further wrack your nerves!" [5].

In Shafak's novel you can see the real problems of Turkish society and individuals. When speaking out about these issues she points out that there are many parallels between the two peoples here. "For Shafak, the beginning of a family history is extremely important because it represents the "center point that anchors all other dissections to its core" [6].

Apart from Mustafa, symbolizing Turkey, the other main characters of the novel are women. According to the writer, women play the greatest role in preserving heritage. In the novel you see women full of feminism on the one hand and their overwhelming desire to prove themselves, Turkish women who oppose their country's patriarchal morals, hardened family traditions, who love to make tattoos, wear short skirts, debate in Cafe Kundera, and on the other hand, women who are the bearers of these traditions. The intimacy and discovery of the two young heroines, a modern Armenian woman and a modern Turkish woman, in the novel are encouraging.

"Shafak's cross-cultural narratives revisit philosophical, religious, aesthetic and ethical representations that lie within Middle-Eastern self-articulation" [7]. The similarity of the cuisine is also striking. The traditional dishes for modern Armenians and Turks are quite similar. Shafak assumes, that the people are ready to shake hands, accept what is argued. But a 19-year-old Turkish heroine, Asya, cannot understand why she should apologize for something she has absolutely nothing to do with. Yet, there is an answer to that, as well. Shafak's Armenian heroes say that Turkey denies history, and if you are a part of it, that means you are complicit [8].

Shafak raises another interesting detail about Turkish amnesia. Asya asks a question about "System of a Down": "Tell me, is it true that System of a Down hates

us?" [9]. Armanoush explains why the Armenians hate Turks, Asya's aunties are so confused and outraged at the atrocities committed against Armenians, they cannot even imagine that there is any remote connection between the perpetrators of those crimes and themselves.

And it is not accidental. The author brings us close to an important issue. Shafak raises a painful problem of amnesia which is another difference between Armenians and Turks: "You see, here's the difference. The oppressor has no use for the past. The oppressed has nothing but the past, commented Daughter of Sappho. The past is another country for the Turks." [10].

"You can easily say, let's start again – says Armanoush – but we can't. Cruelty has nothing to do with the past and depression can only depend on the past. That is why you say, 'let's forget', but we say 'let's remember'" [11].

"I want the Turks to be able to remember and the Armenians to forget" [12]. This thought is constantly echoed on the pages of the novel, on different occasions in the characters' conversations, and that conclusion is repeated again and again: "The Armenians and the Turks lived in different time frames. For the Armenians, time was a cycle in which the past incarnated in the present and the present birthed the future. For the Turks, time was a multihyphenated line, where the past ended at some definite point and the present started anew from scratch, and there was nothing but rupture in between" [13].

It is no coincidence that 19-year-old Turkish teenager Asya meets Armanush and is amazed at the abundance of adult memories in her head. While for Armenians it is not a past, but it is present. Long lasting, never-ending spiritual and physical, tangible pain. Armanush Chakmakchyan is a third-generation representative, whose memory is bright due to her strong connection with her ancestors. "Slowly it dawned on Armanoush that perhaps she was waiting for an admission of guilt, if not an apology. And yet that apology had not come, not because they had not felt for her, for it looked as if they had, but because they had seen no connection between themselves and the perpetrators of the crimes. "Who did this atrocity?!" ... "My aunt is asking who did this." Asya said. "The Turks did it," Armanoush replied, without paying attention to the implications. "What a shame, what a sin, are they not human?" Auntie Feride volleyed" [14].

That is the Turks who did this to the Armenians in 1915... She is Armenian, should they not apologize if they are Turks? Nevertheless, no one seemed to want to take responsibility. She, as an Armenian, embodied the spirits of her people generations and generations earlier, whereas the average Turk had no such notion of continuity with his or her ancestors. Never before had Asya met someone so young with a memory so old.

This type of deep analysis of the similarities and differences of two nations is made possible due to Shafak's profound understanding of Armenian traditions and characteristics which amazes the reader. There is a humorous test in the novel that measured the degree of one's "Armenianness." The questions are chosen with such unmistakable accuracy that you unwittingly think that the writer is Armenian or at least perfectly knows the characteristics of those.

You are Armenian, indeed:

"... 2. If you have been given an Armenian alphabet book on each birthday until the age of six or seven.

3. If you have a picture of Mount Ararat hanging in your house, garage, or office...

... 12. If gathering to eat fruit after each dinner is a deeply rooted habit at your house and if your dad still peels oranges for you, no matter what age you might have reached.

13. If your relatives keep shoveling food into your mouth and do not accept "I am full" as an answer.

14. If the sound of duduk sends shivers down your spine and you cannot help wondering how a flute made from an apricot tree can cry so sadly.

15. If deep inside you feel like there is always more about your past than you will ever be allowed to learn" [15].

According to the author "nothing brought people together more swiftly and strongly—though transiently and shakily— than a shared enemy. On Anoush Tree—a forum this week the subject was "The Janissaries". ... People who believe the Ottoman rule was righteous don't know anything about the Janissary's paradox. The Janissaries were Christian children captured and converted by the Ottoman state with a chance to climb the social ladder at the expense of despising their own people and forgetting their own past" [16]. It takes courage to make such a statement, especially for a Turkish writer. In one of her interviews, Elif Shafak said that there should be no bias in literature; this is an area where you do not need a passport or permission [17]. Real literature erases political and historical borders. At the center of real literature, there is a real man. Literature is a gift if it is sincere. Therefore, Shafak's sincerity touches, amazes the ability to know the Armenians so well.

Armenian social media users come up with interesting usernames. "Once inside, Armanoush disregarded the other – Armenian-singles, Greek-singles forums and clicked on Anoush Tree – a forum where only the regulars and those with intellectual interests met.... All of them had nicknames. Armanoush's nickname was Madame My-Exiled-Soul. She had chosen this name as a tribute to Zabel Yessaian, the only woman novelist the Young Turks put on their death list in 1915.... Every

week they would choose a specific discussion topic. Though the themes varied greatly, they all tended to revolve around their common history and culture – “common” oftentimes meaning “common enemy”: the Turks. ... The topics of conversation between Armenians and Turks in the Anoush Tree have so far been in the form of hot insults and nervous monologues. But this time there was a definite difference in the content and expression. For the first time they were talking to Turks.

“I do recognize your loss and grief. I do not deny the atrocities committed. It's just my past that I am recoiling from - said Asya-... and I do apologize for all the sufferings my ancestors have caused your ancestors.” [18]. This is the expectation voiced by the author and it is more than clear. Through Zeliha's words we can hear the voice of Shafak. “We are very sorry for the loss of your grandma,” Auntie Zeliha said after a brief silence. “You have our most heartfelt condolences.” “Thank you”, Armanoush replied, avoiding everyone's eyes [19].

Turkish poet Serkan Engin echoes this expectation, although he prefers considering himself a Laz (*Laz people are an indigenous ethnic group who mainly live in Black Sea coastal regions of Turkey and Georgia and speak Laz language – N.I.*): “I am a socialist poet from Turkey. My mother is Turkish, so my mother tongue is Turkish, but I prefer to consider myself as a “Laz” like my father's ancestors, because I am ashamed of my Turkish ancestors from my mother's side of the family. I refuse to consider myself as a “Turk”, because my Turkish ancestors were perpetrators of genocides at the end of the Ottoman Empire and at the beginning of the Turkish Republic. 1,500,000 Armenians were brutally murdered by Turkish and Kurdish people under the orders of Ottoman generals. I apologize to all the Armenian victims in the name of humanity and kneel down in front of your pain even though I had no participation in this violence personally,” the poet said. “They can arrest me and put me in jail because of these explanations or a racist can shoot me on the street, but my conscience and intellectual ethics make me obligated to shout out the truth to the whole world. I will speak the truth till my last breath”– Engin said [20].

In “The Bastard of Istanbul” Shafak masterly compares the similarities of the Armenians and the Turks, showing how surprisingly they are similar in lifestyle, daily life, cuisine. Thereby, she outlines the possible way for reconciliation and the narrowly open window of opportunity. At the same time, Shafak points at an important and enormous difference between the Armenians and the Turks: their approaches to the history. For Armenians the historical memory is an essential pillar, while Turks prefer selective memory of the history like a multihyphenated line. Shafak kindly hints to her reader her vision of the solution of the Armenian-Turkish Gordian knot which might be an unrealistic one: the Turks must remember, and the

Armenians must forget. In one of her talks, Shafak mentions that in order to break the mutual stereotypes the Armenians and the Turks must get out of self-isolation and interact with each other. She believes that in the result of a dialogue those nations will see all those similarities that outnumber the differences. “In my opinion – says Shafak – one way of transcending these cultural ghettos is through the art of storytelling. Stories cannot demolish frontiers, but they can make the holes in our mental walls. And through those holes we can get glimpse of the other, and sometimes even like what we see. You may find that the similarities are much more than the differences that divide one another” [21].

REFERENCES

1. See “Turkey: Article 301: How the law on “denigrating Turkishness” is an Insult to free expression”/ <https://www.refworld.org/pdfid/44c611504.pdf>, March 2006.
2. Interview with Maro Madoyan-Alajajyan, translator of the novel “The Bastard of Istanbul” <https://www.grakantert.am/archives/1605/>, 12.07. 2013.
3. *Elif Shafak*, *The Bastard of Istanbul*, Yerevan, 2012.
4. Anahit Adamyan, “You must leave your hatred before entering here”, <https://www.grakantert.am/archives/2823>, 05.10.2013.
5. *Elif Shafak*, *The Bastard of Istanbul*, Yerevan, 2012. P.13.
6. *Petya Tsoneva* , Writing “like a drawing compass”: cross-cultural negotiations in elif shafak’s novel honour, *global conversations: An International Journal in Contemporary Philosophy and Culture* Volume I, Number 01 (2018): 97–103 http://philogc.org/wp-content/uploads/2018/12/08_gc_01012018_pt.pdf
7. *Elif Shafak*, *The Bastard of Istanbul*, Yerevan, 2012. P. 98.
8. The same. PP. 290–291.
9. The same. P. 81.
10. The same. P. 116.
11. The same. PP. 288–289.
12. Sense and Sensibility – A Conversation Beyond Borders https://www.youtube.com/watch?v=bXpIJ5JjYug&ab_channel=DLDconference
13. *Elif Shafak*, *The Bastard of Istanbul*, Yerevan, 2012. P. 258.
14. The same. P. 156.
15. The same. P.134.
16. The same. P. 132.
17. The revolutionary power of diverse thought | Elif Shafak https://www.youtube.com/watch?v=KCr8s57hdzY&ab_channel=TED
18. *Elif Shafak*, *The Bastard of Istanbul*, Yerevan, 2012. P. 116.
19. The same. P. 132.
20. *Serkan Engin*: “The Insufferable Shame of Being a Turk”, <http://paperboatsofpottery.blogspot.com/2014/03/the-apology-of-turkish-poet-to-victims.html>
21. *Elif Shafak*: “The Politics of Fiction,” last modified October10, 2016, http://www.ted.com/talks/elif_shafak_the_politics_of_fiction/transcript

**ПРОБЛЕМА ИСТОРИЧЕСКОЙ ПАМЯТИ В НОВЕЛЛЕ ЕЛИФ ШАФАК
«СТАМБУЛЬСКИЙ ПОДКИДЫШ»**

Н.М. Искадарян

АННОТАЦИЯ

«Стамбульский подкидыш» Елиф Шафак стал романом-сенсацией и самым обсуждаемым произведением, в котором, помимо всего прочего, затрагивается тема Геноцида армян. Хорошо известно, что слово *геноцид* – психологический комплекс турок. В романе Шафак освещены реальные проблемы турецкого общества и отдельных людей. Поднимая эти вопросы, автор отмечает общность двух народов – армян и турок – и проводит параллели. Болезненная для турок проблема – потеря памяти, или амнезия – становится одним из различий между двумя народами. Если для армян время – это цикл, период возрождения прошлого в настоящем и рождение настоящего в будущем, то для турок время предстает ломаной линией, обрывается во многих местах: прошлое заканчивается в определенный момент, и теперь отсчет начинается с нуля. Время между прошлым и настоящим у турок фрагментарно, и нет ничего, кроме этой фрагментации.

Ключевые слова: Шафак, конфликт, идентичность, геноцид, на перекрестке границ, историческая память.

ЖУРНАЛИСТИКА

УДК 070

DOI 10.48200/1829-0450_2021_1_134

Поступила: 02.05.2021г.

Сдана на рецензию: 04.05.2021г.

Подписана к печати: 13.06.2021г.

ТЕМАТИЧЕСКИЕ РАЗЛИЧИЯ И ФУНКЦИИ ЖАНРОВ (на примере современного армянского ТВ)

Э.А. Рухкян

emineh.rukhkian@yandex.ru

АННОТАЦИЯ

В данной статье речь идет о том, что возникшая проблема трансформации *жанров* и жанровых форм происходит из-за тенденций развития общества, способов получения информации в современном мире, моделей ее подачи при помощи внедрения и использования совершенно новых информационных технологий. Следовательно, данные изменения привносят свои поправки не только в структуре телевизионных передач, но, кроме этого, видоизменяют их *функциональность*. Соответственно, исходя из этого, возникает, так сказать, сдвиг, смещение и сочетание элементов различных классических журналистских жанров в единый продукт.

Ключевые слова: жанр, жанровые формы, тематические различия, телевидение, формат.

На сегодняшний день трансформация жанров в современной телевизионной журналистике уже давно стала привычным явлением. Имеющиеся тенденции становятся причиной возникновения не только проблемы трансформации традиционных журналистских жанров, но и проблемы их идентификации.

Сегодня при подготовке конечного телепродукта в контексте одного жанра можно найти признаки других жанровых форм. Для наглядного примера отметим вечернее развлекательное шоу, которое выходит на Первом канале, – «Вечерний Ургант». Шоу является российской адаптацией американских программ формата “Late Night Show”. Армянский эквивалент данной программы – «Ըշի՛ Երեկո», которая выходила на Общественном телевидении. В

рамках шоу ведущие приглашают знаменитых личностей и иностранных гостей, обсуждают интересные и важные события, происшедшие в течение недели. Встречи с гостями имеют неформальный формат: программа заполнена юмористическими выступлениями, музыкальными номерами, а также множеством веселых и интересных видео. Гости также могут насладиться развлекательными и интерактивными играми с ведущими шоу.

По сути, программа – развлекательная, однако в ней присутствуют также элементы информационного жанра (проведение интервью с приглашенными участниками и гостями). Таким образом, мы видим, что одна телепрограмма создана в нескольких жанрах, а не в одном едином жанре.

В качестве основной проблемы явлений – таких как, *трансформация и инвариантность* жанров, на основе анализа теоретических источников можем определить их идентификацию в процессе журналистской деятельности.

Одной из таких проблем возникновения трансформации жанров, на наш взгляд, заключается в том, что журналист при подготовке своего материала сталкивается с различными подходами его подачи. Таким образом, используя и смешивая композиционные элементы, в конечном итоге, получает телепродукт, в котором сочетаются элементы различных жанровых форм.

Эффективность деятельности средств массовой информации должна быть исследована и оценена только в сравнении с целями и *функциями*, ставящими обществом перед теми или иными СМИ. Осуществление данного вопроса связывается с более четким учитыванием потребностей аудитории, их социальных, культурных, политических и духовных запросов. Примечательно, что внимание специалистов к этому вопросу заметно возрастает. Удовлетворение информационных потребностей массовой аудитории следует включить в список целей коммуникатора как цель-средство, что в дальнейшем поможет достигнуть иных, управленческих задач массового воздействия.

Ссылаясь на данные социологических исследований, наиболее глубоко развиты и осознаны информационные потребности у той группы аудитории, где присутствует высокая степень социальной активности. В эту группу можно отнести, например, внештатных авторов СМИ, членов выборных органов, каких-либо общественных организаций и т.д., что, в очередной раз, подтверждает необходимость добавления в список критериев эффективности средств массовой информации их роль в удовлетворении информационных потребностей аудитории.

Кроме этого, важно видеть различия между понятиями «*информационные потребности*» и «*тематические интересы*» массовой аудитории. Потреб-

ность в информации – социальна по своей сути и обусловлена контентом, структурой повседневной деятельности личности, куда входят также объективные характеристики его профессиональной и общественной деятельности.

Что касается тематических интересов, то они, в свою очередь, являются субъективным отражением и выражением информационных потребностей. Это зависит от контента представленной информации, а также от ситуативных социально-психологических факторов, например, популярность и злободневность предлагаемой темы, явления, лиц, их престижность, важность, своевременность и значимость. Как известно, не все информационные потребности осознаны самим субъектом и выражены в его тематических интересах и коммуникационном поведении. Из-за отсутствия и небольшого количества нужных сведений, источников информации, а также неразвитости коммуникативных навыков некоторая часть информационных потребностей так и остается неосознанной, а, следовательно, и нереализованной. Как нам известно, некоторые сведения об информационных потребностях аудитории можно получить посредством опроса. Однако он дает лишь обзор тематических интересов массовой аудитории, что следует взаимодополнять анализом характера ролевой деятельности представителей разных групп аудитории в работе, сфере общественной и духовной жизни, семье и быту.

Например, ток-шоу «Գիտարց լուսինություն», которое выходит на телеканале ATV, и подобные ему, другие телепередачи, в которых герои делятся своим бытом, тяжелыми серьезными повседневными заботами, критикует некоторая часть аудитории. Некоторые же отмечают, что за все годы существования многим необеспеченным семьям была оказана реальная помощь – как психологическая и юридическая, так и материальная. Кроме этого, ведущий – Грач Мурадян – поднимает вопросы, которые существуют в нашем социуме и помогает разрешить их. Как бы то ни было, рейтинг у этой телепрограммы довольно высок, соответственно, и благодаря чему, высок рейтинг телеканала в целом.

Однако неверно утверждать, что аудитория нуждается в потреблении такой информации, местами ненужной, лишней и бесполезной.

Так же, как и другие потребности, основой информационных потребностей является побудитель активности людей. Если по каким-то причинам эти потребности не удовлетворяют сообщениям, которые переданы средствами массовой информации, то аудитория или ищет необходимую ей информацию на других платформах или же подавляет необходимость в такой информации. Исходя из этого, необходимо учитывать то, каким именно образом удовлетворение или неудовлетворение определенных информационных потребностей

может повлиять на характер и эффективность повседневной деятельности людей, на их активность в тех или иных сферах общественной жизни. Ведь воздействие телевидения, радио, печати и Интернета на общественное сознание измеряется не числом (или даже качеством) «заботливо обрамленных» картинок, а способностью этих средств побудить, возможно, заставить личность, отдельную социальную группу включиться в деятельность общества на разных уровнях – от непосредственного, ближайшего окружения до общественных движений глобального масштаба.

Таким образом, обобщая и учитывая вышесказанное, подчеркнем еще раз: одно из самых важных составляющих при подготовке телевизионного материала: владение теорией жанров является неременным условием профессиональной подготовки журналиста. И как бы не спорили практики и теоретики, профессия не может существовать вне системы жанров.

Очевидно, что от правильного, грамотного разделения и подбора этих жанров в телепрограмме зависит эффективность целого телеканала. В этом и заключается мастерство журналиста, которое, к сожалению, редко встречается на армянском телевидении. А все потому, что, забывая, или во многих случаях, отодвигая на второй план важность и значимость профессии журналиста, данным ремеслом занимаются люди, далекие от понимания основных канонов и законов специальности (актеры, певцы, спортсмены, юмористы и т.д.).

Не стоит забывать также о том, что *жанры* в тележурналистике не статичны: они развиваются, взаимодополняются и совершенствуются. На это влияют множество факторов, в том числе и потребности и запросы массовой аудитории, ее интересы и предпочтения, а также в зависимости от тех конкретных задач, которые поставил перед собой автор материала, что вполне целесообразно и естественно.

И, как отмечают теоретики, «никогда новый жанр, рождаясь на свет, не отменяет и не заменяет никаких, ранее уже жанров. Всякий новый жанр только дополняет имеющиеся. Ведь каждый жанр имеет свою преимущественную сферу бытия, по отношению к которой он незаменим» [1. С. 43]. С этим трудно поспорить, так как мы замечаем данное явление на современном телевидении. Продолжая мысль, авторы отмечают также, что «в то же время, каждый существенный и значительный новый жанр, однажды появившись, оказывает воздействие на весь круг старых жанров: новый жанр делает старые жанры, так сказать, более сознательными, он заставляет их лучше осознавать свои возможности и свои границы» [1. С. 44].

Данный процесс имеет несколько причин. Во-первых, появляются новые жанровые единицы (ток-шоу, журналистское расследование, телевизионные дебаты), во-вторых, проявляются некоторые устойчивые традиции, которые связаны с особенностями современного общественного развития и с природой и художественно-выразительными возможностями телевидения. Исходя из этого, вырисовываются главные направления развития в системе жанров: динамичность вещания, репортажность, образность, предельно возможная достоверность фактов.

В настоящее время заметен определенный положительный сдвиг в содержательном плане телепередач на современном армянском телевидении, однако не всегда возможно в условиях коммерческого телевидения обеспечить качественную телепродукцию.

Вообще не только в эфире Общественного телевидения, но и в армянском эфире в целом имеются как хорошие, воспитательные телепрограммы, выполняющие *просветительскую и образовательно-воспитательскую функции*, так и неудачные инициативы, которые напрямую влияют на общественность. Так или иначе, представители телевидения каждый день, каждую секунду «входят» в дом зрителя: когда ты включаешь телевизор – в твоём доме появляется гость. Будь то посредством новостей, фильмов или интересных передач. Проблема заключается в том, что мы преподносим.

В качестве наглядного примера отметим следующие телепередачи на армянском телевидении: «Հայաստանի ճանփերով» (Общественное телевидение) построена по всем правилам жанра телевизионного очерка. Её целью является показать великое наследие армянского народа, его культуру и древнюю историю. Эту программу можно по праву назвать своеобразным телеуроком о родине, который привлекает внимание аудитории к материальному и человеческому богатству нашей страны, формирует заботливое и ответственное отношение к своим культурным ценностям. Другая телепередача на этом же канале «Մեր ժամանակի հերոսը» символизирует образ нашего народа, нашей нации. А передача «Արվեստը և իրականությունը» основана на театральных беседах. Цель – исследовать и обсудить взаимоотношения человека, общества с театром. Театральный анализ ведётся на основе исторических и современных примеров с различными иллюстративными материалами из выставочного зала Музея литературы и искусства. Подобная перечисленным является и программа «Պատմություն դիտել» на телеканале «Շант». Здесь приглашённые гости, эксперты и специалисты обсуждают системные ценности Армении, важнейшую историческую значимость и т.д.

Общество, как известно, состоит из разных слоев, но факт неоспорим: что низкокачественные передачи, внедряя в массы низкий уровень культуры и образованности, преобладают в современных реалиях. На Общественном телевидении есть очень хорошие телепрограммы, но их не смотрят, потому что в это время по другому каналу идет «легкоусвояемый» сериал или телепередача.

Что касается легко «усваиваемых» сериалов и телепередач, отметим наиболее популярные среди них: «Մամայի եփածն ուրիշ է», «Մեծ փոքրիկներ», «Հոսունրի լիզա», “Women's club” (телеканал «Шант»); «Պատրաստենք միասին» (Общественное телевидение), «Ինչ եփել շյուր», «Զէին սպասում», «Քաղցած սպասում են», «Մազավտո», «Ինչ է ուզում կինը», «Սրբված երգեր», «Համով գրույց» (Второй армянский телеканал); «Ազիզաններ», «Համի ուժը» (телеканал «Армения»).

Вышеупомянутые телепередачи не несут в себе смысловой, интеллектуальной нагрузки, однако большей частью просто наполняют эфир телеканала, соответственно, предназначены для определенной массовой аудитории, с определенными интересами.

В качестве наглядного примера телевизионной программы, выполняющей, одновременно, несколько функций, остановим свое внимание на отечественном телеканале ATV, который принадлежит медиа-холдингу PanArmenian Media Group. На этом телеканале есть цикл интересных телепередач о путешествиях, в частности, «Տիղ հենոն» («Вдали от дома»). Ведущий – Вардан Саргсян.

Что самое интересное, передача эта, несмотря на свой экзотический контент, четко выполняет все функции, которые ставит перед собой телевидение. Прежде всего, это – *ознакомительная функция*. Следующая, не менее важная *функция – образовательная*, о которой, к сожалению, на сегодняшний день пренебрегают почти большинство армянских телеканалов, в том числе и редакторы телепередач и фильмов. И третья важная функция передачи – *развлекательная*. Да, передача дает нам информацию, выполняя роль медиа, учит нас, образовывает, просвещает. Но, вместе с этим, в ином случае она могла бы стать нудной, блеклой и оставляющей ощущение скуки, учитывая тот факт, что не всегда далекие от нас страны, их быт, культура и жители могут быть всем интересны. Необходимо каждый раз «изобретать велосипед» – на месте отыскать ту скрытую «изюминку», экзотическую, нестандартную, неизведанную доселе, одним словом, то, что и привнесет в каждой отдельно взятой серии программы значимость и заинтересованность. Так, это программа на

время заставляет отвлечься, уводя телезрителя куда-то туда, далеко за горизонт, в мир, куда он, может быть, давно уже мечтает попасть. И это, кстати, можно считать прекрасной формой семейного досуга!

Достаточно бегло просмотреть передачи на наших ТВ каналах (наверное, за исключением некоторых передач Еркир Медиа), сразу бросается в глаза, что большинство телевизионных передач на современном армянском ТВ напоминает желтую прессу, специализирующиеся на слухах, сенсациях (зачастую мнимых), скандалах, сплетнях (например, ток-шоу «Չիւսիւրսը լուսիւնսնէր» на ATV, выходящее в прайм-тайм). И что самое печальное – подобные телепередачи имеют высокие рейтинги и большую аудиторию.

Наиболее важный вопрос – это функционирование ТВ, поскольку оно имеет наибольшую аудиторию (включая детско-юношеское поколение, которое легче других может подпасть под дурное влияние).

Основные проблемы нашего современного ТВ (которым, видимо, движет основная цель – заработать побольше денег любой ценой, вовсе не обращая внимание на важнейшие *функции тележурналистики*) видны невооруженным глазом: в первую очередь, это очень низкопробные телесериалы, которые проповедуют насилие, жестокость и откровенную глупость (бразильские телесериалы, над которыми смеялись лет 20 назад, – просто шедевры по сравнению с нашими). На современном армянском телевидении подобных сериалов, к сожалению, очень много. В качестве примера перечислим лишь некоторые из них: «Անհասցէ ծնւածնէրը» (ArmeniaTV), «Թղթէ Երազանք» (Shant TV), «Անուղղելիները» (Shant TV), «Էլէնի օրագիրը» (ShantTV), «Փոխնակ մայրը» (ShantTV), «Թարնւած սեր» (Shant TV) и т.д.

Обобщая вышеизложенное, мы приходим к выводу, что, как не раз отмечали многие теоретики и практики, с проникновением телевидения в повседневную жизнь человека, у него зародилось две жизни, точнее две действительности. Первая жизнь – эта та действительность, в которой он живет (семья, работа, дом, отдых, коллеги). Вторая жизнь – это телеэкран, которую человек «проживает» после тяжелого рабочего дня. И именно он влияет на ощущения личности, его мировоззрения, поведение, формирует в сознании модель мира, определяет его настроение, вторгаясь в ценностную ориентацию и возможно меняя ее. Становится очень важным найти правильный ответ на вопрос: какой же мир представлен и через какие «содержательные формы» внедряется телевидение в сознание современного «массового человека»?

Исходя из сказанного, еще раз отметим, что *функции*, выполняющиеся средствами массовой информации и, в частности, телевидением, становятся различными для разных групп аудитории – в зависимости от образа жизни, образования, круга интересов и информационных потребностей аудитории.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Шестеркина Л.П., Николаева Т.Д.* Журналистское мастерство: технология проектов совместного творчества: учебное пособие. Челябинск. Издательский центр, 2014. 171с. С. 43.

Электронные источники:

1. <https://www.1tv.am/hy>
2. <https://www.tv.am/en>
3. <https://www.shanttv.com/>
4. <https://armeniatv.am/hy/program>
5. <https://gisher.org/services/armtv.html?tv=atv>
6. <https://yerkirmedia.am/hy/>

THE THEMATIC DIFFERENCES AND GENRE FUNCTIONS

(on the Example of Modern Armenian TV)

E. Rukhkyan

emineh.rukhkian@yandex.ru

ABSTRACT

The emerging problem of transformation of genres and genre forms occurs due to trends in the development of society, methods of obtaining information in the modern world, models of its presentation through the introduction and use of completely new information technologies. Consequently, these changes introduce their amendments not only in the structure of television programs, but, in addition, modify their functionality. Accordingly, based on this, there is, so to speak, a shift, displacement and combination of elements of various classical journalistic genres into a single product.

Keywords: genre, genre forms, thematic differences, television, format.

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

Аветян А.А. – ученый-аналитик Центра исследований стратегического лидерства и управления Национального Оборонно-Исследовательского Университета МО РА.

Агаян Н.А. – преподаватель кафедры Политологии РАУ.

Арутюнян Д.Г. – преподаватель кафедры Теории права и конституционного права РАУ, преподаватель Международного университета «Евразия».

Багдадян Т.Р. – старший преподаватель кафедры ТМПИ РАУ

Вардазарян С.С. – к.п.н., преподаватель кафедры Мировой политики и международных отношений РАУ.

Гаврилюк М.Н. – к.ю.н, доцент кафедры Земельного права Государственного университета по землеустройству.

Давтян А.М. – соискатель кафедры Гражданского права и гражданско-процессуального права РАУ.

Даниелян Л.А. – соискатель, ассистент Кафедры Управления, бизнеса и туризма РАУ.

Искандарян Н.М. – к.филол.н., доцент кафедры Армянского языка и литературы РАУ.

Манукян Р.В. – соискатель кафедры Европейского и международного права ЕГУ.

Маргарян Н.И. – преподаватель кафедры Политологии РАУ.

Мутафян Л.М. – студент 4-ого курса по направлению «Экономика» РАУ.

Назарян А.С. – преподаватель кафедры Прикладной психологии Армянского государственного педагогического университета им. Хачатуря Абовяна.

Петросян И.Б. – к.э.н., доцент кафедры Экономической теории и проблем экономики переходного периода РАУ.

Рухкян Э.А. – соискатель кафедры Журналистики Российско-Армянского университета

Суварян А.М. – д.э.н., профессор, зав. кафедрой Управления, бизнеса и туризма РАУ.

Товмасын Н.М. – доцент кафедры Английского языка РАУ; доцент кафедры ТМПИ ЕГУ

Торосян А.Ю. – к.п.н., ст. преподаватель кафедры Международных отношений и глобального развития РАУ.

Хачатрян А.А. – аспирант кафедры Армянского языка ЕГУ.

Элибегова А.Г. – к.п.н., доцент, преподаватель кафедры Мировой политики и международных отношений РАУ.

СОДЕРЖАНИЕ

Юриспруденция

- Гаврилюк М.Н.** Зарубежный опыт развития института частной собственности на леса: возможна ли его интеграция в российское законодательство? 5
- Арутюнян Д.Г.** Конституционное право на социальное обеспечение на примере Конституции СССР 1977 года..... 10
- Մանուկյան Ռ.Վ.** Օտարերկրյա ռազմաբազայի քաղաքացիական աշխատողների և անձնակազմի մերձավորների իրավական կարգավիճակը 16
- Դավթյան Ա.Մ.** Դիզայներական լուծումները նորաձևության ոլորտում՝ որպես հեղինակային իրավունքի օբյեկտ 28

Политология

- Թորոսյան Հ.Յու.** Ինստիտուցիոնալ զարգացման որոշ հիմնախնդիրները Արցախի Հանրապետությունում 36
- Элибегова А.Г., Вардазарян С.С.** Армянофобия в азербайджанских учебниках и ее влияние на безопасность Армянского государства 44
- Աղայան Ն.Ա.** Ազգային անվտանգության խնդիրները քաղաքական հաղորդակցության կառուցվածքում 58
- Маргарян Н.И.** Развитие транспортно-логистического потенциала Армении в контексте вызовов национальной безопасности 73

Экономика и менеджмент

- Суварян А.М., Аветян А.А., Даниелян Л.А.** “Smart Education” как эффективный инструмент взаимодействия государства и частного сектора..... 87
- Петросян И.Б., Мутафян Л.М.** Проблемы диверсификации внешнеторговых отношений РА в условиях ЕАЭС 95

Лингвистика

Товмасян Н.М., Багдадян Т.Р. Об особенностях перевода образных фразеологизмов с английского на армянский путем калькирования.....107

Խաչատրյան Ա.Ա. Էլեկտրոնային մամուլի տեղեկատվական ժանրերի շարահյուսական մի քանի առանձնահատկություններ.....114

Литературоведение

Iskandaryan N. The problem of historical memory in the novel “The bastard of Istanbul” by Elif Shafak126

Журналистика

Рухкян Э.А. Тематические различия и функции жанров (на примере современного армянского ТВ).....134

Сведения об авторах142

Главный редактор РНИ – М.Э. Авакян

Редактор – М.А. Есяян

Корректор – Н.И. Маргарян

Компьютерная верстка – А.С. Бжикян

Адрес Редакции научных изданий
Российско-Армянского университета:

*0051, г. Ереван, ул. Овсена Эмина, 123
тел/факс: (+374 10) 27-70-52(внутр. 42-02)
e-mail: maria.avakian@rau.am*

Заказ № 15

Подписано к печати 19.07.2021г.

Формат 60x84¹/₁₆. Бумага офсетная № 1.

Объем усл. 9,1 п.л. Тираж 100 экз.